ЗМІСТ:

ВОЛОД. АНТОНОВИЧ: Автобіографічні записки: I. Антропологія. II. Дитячі спомини (1834—1840) 3

ІВ. ФРАНКО: Переклади з Міцкевіча — Чати, Втека 18

ОЛ. ГРУШЕВСЬКИЙ: Сучасне українське письменство в його типових представниках: Вас. Стефаник, Ів. Семанюк, Мих. Коцюбинський (далі) . . . 25

С. ЧЕРКАСЕНКО: А потім? (З недавніх настроїв) 41

П. КАРМАНСЬКИЙ: Поет третьої Італії 57

МИХ. РУДИНСЬКИЙ: В задумі 81

МИХ. ЖУК: Вечірня сімфонія . 82

М. ГЕХТЕР: За синтезом (Сторінка з історії російського єврейства) 84

ДМ. ЙОС.: Щастє 99

ЮРІЙ КМІТ: Обід (З бойківського життя) 100

ГНАТ ХОТКЕВИЧ: Літературні враження 120

А. БОБЕНКО: Я буду що ночи 129

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: На українські теми: Не пора . . . 130

ЕЙТОН СІНКЛЕР: Нетрі, пер. М. Левицького (далі) 141

МИКОЛА ЗАЛІЗНЯК: Всеславянський зїзд поступової академічної молодїжи 167

В. ПІСНЯЧЕВСЬКИЙ: З російського життя 172

Бібліографія 185

Книжки надіслані до редакції . . 192

Оголошення.

Зміст осьмої книжки Л.-Н. Вістника (на окладці).

1908.

РІЧНИК XI. ТОМ XLIII.

КНИЖКА VII. ЗА ЛИПЕНЬ.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ-КИЇВ.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

український науковий журнал, під редакцією *М. Грушевського*, XVII рік, виходить що два місяці книжками по 15 аркушів.

Передплата в Австрії 12 кор., в Росиї 6 руб. на рік, поодинокі книжки по 3 кор. (1 руб. 50 коп.).

Посилати передплату на адресу: Львів (Lemberg), Австрія, ул. Сунінського ч. 17, Наук. тов. ім. Шевченка (Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften), або: Київ, Прорізна 20, кв. 3, Книгарня Літ.-Наук. Вістника.

ЗАПИСКИ
УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА В КИЇВІ

Виходять від 1908 р.

Редакційний комітет: *М. Грушевський, Гр. Павлуцький, Вол. Перетц.*

КНИГА ПЕРША.

ЗМІСТ: 1. Українське Наукове Товариство в Київі і його наукове видавництво — **Мих. Грушевський.** 2. Найближчі завдання історії української літератури — **В. Перетц.** 3. Господарство польського маґната на Задніпровю перед Хмельниччиною — **Мих. Грушевський.** 4. Пісня про Дорошенка й Сагайдачного — **Б. Грінченко.** 5. Нові матеріяли до біоґрафії Костомарова — **Олександр Грушевський.** 6. Причинки до української діялектольоґії — **Є. Тимченко.** 7. Історія української граматичної термінольоґії — **Іван Огієнко.** 8. Про сімуляції в хірурґії — Др. **М. Галін.** 9. Хроніка Українського Наукового Товариства в Київі.

Передплата на першу серію 5 р., для студентів, учеників, народніх учителів 3 р., для членів товариства 2 р. (На пересилку до Галичини 1 р. 20 коп. за серію). — Приймаєть ся в Київі в бюрі Товариства, при редакції Л. Н. Вістника.

Вийшов і продаєть ся в Книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові (Театральна ч. 1) по ціні 7 кор. 50 сот.

VI ТОМ

ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ

проф. МИХ. ГРУШЕВСЬКОГО

ЖИТЄ ЕКОНОМІЧНЕ, КУЛЬТУРНЕ І НАЦІОНАЛЬНЕ XIV — XVII ВІКІВ (Торговля і промисел, господарство сільське, культура і побут, письменство і штука, культурно-національний рух, братства, боротьба за їх против унії).

Тамже продають ся:

Т. I—V Історії України-Руси по ціні 7 кор. 50 сот.

Очеркъ исторіи украинскаго народа (короткий курс історії України до сучасности), ц. 7 кор.

Про старі часи на Україні, популярна ілюстрована історія України, ц. 60 сот.

Хмельницький і Хмельниччина, ц. 20 сот.

Освобожденіе Россіи и украинскій вопросъ (статї на сучасні теми), ц. 2 к. 80 с.

З біжучої хвилї. Статї на теми дня, ц. 1 кор. 40 сот.

Про українську мову і українську справу, ц. 30 сот.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

РІЧНИК XI ТОМ XLIII

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛИПЕНЬ—ВЕРЕСЕНЬ—1908

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

891.7905
LIN
v. 11
no. 7–9

Автобіоґрафічні записки Володимира Антоновича[1]).

Incipi Romae 14/26 Januarii anno 1897.
(An. natus LXIII).

I.

Антропологйа.

В теперишньому часі, коли антропологйа зробила велики поступи, неможна починати мемуарів, не подавши, скількі змога, фактів про свойу генеалогйу. Генеалогйа сьа не веде до прославленйа роду, йяк це видко буде и з мого прикладу, але до того, шчоби констатувати, скільки кожний чоловік отримав морального наслідку від своіх предків и йак зкористував з цього наслідку; чи причинивсьа до його збільшеня, чи до його поменшення.

Перше чим почну „sine ira et studio“ перебірати свои напередні поколінйа, личу свойім обовьазком висловити свій погляд на антропольогичну теорйу атавизму.

Йа переконаний, шчо всьакому чоловікові його предки передали здібності и напрямок, йакій заробили в моральному взгляді цілі рьади попередніх поколіній; алеж це не майе фатального впливу на житйа и дійальність чоловіка; виходячи з точки, йаку йому дали в його-ж натурі предки, чоловік отримуйе шче вихованьньа, котре майе вплив на його напрьамок, а шче більше модификуйе природні инстинкти власнойу иницйативою, по скільки йійі майе, повертайучи йійі або на прогрес, або на регрес. Скількі процентів може за свойе житйа заробити чоловік дльа прегреса — не знайу; не думайу шчоби дуже багато — може від 5 до 15%, але все таки він може таку частину придбати з скарбниці всесвітнього льудського прьамуваньньа. Такім робом моральна дійальність всьакого чоловіка складайеться з 3 ингредйентів: 1) атавизма, себ-то дідизни отриманоі від предків (в найкрашчому разі не більше 75%); 2) вихованньа, себ-то формулі-

[1]) Сї автобіоґрафічні записки, писані покійником кількома наворотами, лишили ся не виправленими до друку, як начерки, і друкують ся без усяких змін. Сповняючи бажанне його вдови, сї перші роздїли, писані покійником власноручно, непоправляемо навіть в правописи. *Ред.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ровки принціпів минулого часу (5—10%) и 3) власноі иниціативи (в найкрашчому разі до 15%).

Післьа цього короткого вступу розкажу все те, шчо знайу про своіи восходьащі поколіннья, шчоби визначити, скількі мога, вплив антропольогічного атавизму на мойе житйа; не багато можу сказати, бо и не багато знаю про свойіх предків. Не належу до кльаси володателів землі, мойі родинни споминки не привьязані до йакого небудь шматка территорйі, который йа міг-би назвати свойім гніздом и у которому заховались-би споминкі льокальні або документальні про дійальність таку або иншу моіх антенатів.

Можу сказати тількі те, шчо зісталось з дитьачих споминок у памьати, та зісталось від розмов старших, котрі удалось мені вислухати и котрі, йак вони думали, повинні були зістатись дльа мене не зрозумілими и тайемними.

Не диво через те, шчо все те, що йяк знайу, стосуйетьсьа тількі до 3, рідко до 4 поколіній.

Перейду до викладу фактів, йакі згадайу.

В кінці XVIII віку пісьльа либерального царьуваннья въ Австріи Іосипа II и короткого царьуваннья Леопольда II, наступив час реакціи при вступленйу на Австрійскій престол цісарьа Францішка II. Відомо, шчо ліберальні льуде, шчо находили дльа себе поле за дльа прогрессивноі дійальности при Іосипі II, або шчо виховались під впливом його ідей, були тепер в неласці, видалялись з посад и віддавались під нагльад поліціи; серед тих льудей було загальне невдоволенйе, котре меж иншим, привело де кого з их до фактичного протесту. Відомо, шчо тоді в Венгріи склалась доволі численна конспирацйа, що мала на меті змінити венгерську аристократичньу конституцйу, відділити Венгрйу від Австріи, и змінити йійі на республіку, на взір тодішньоі Франціи, приньавши за норму закони, шчо виробив французскій конвент.

Конспирацйа цьа була відкрита и голова йійі, абат, вигнаний львівський профессор Мартинович и 8 його сучасників (адвокати: Оз и Сольарчик; прозвищ инших не памйатаю) були покарани смертйу. Меж льудьми, шчо були замішани в конспирацйу був чоловік, шчо зкінчив университет, Джидай Матйаш; він мав місце учительа у якогось венгерського графа, которого тож затьагнув в конспирацйу; граф відкупивсьа, а Джидай мусів утікати; перебіг він в Галіччину

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

и, дьакуйучи протекціи свого бувшого патрона, отримав в горах місце лісничого. Тут він оженивсьа з місцьовойу сельанкойу (русинкойу), та через йакісь час, коли він обйізжав ліс верхі, кінь його поносив, він упав, и так сильно вбивсьа, що скоро помер.

Післьа смерти його лишивсьа тількі один син — Джидай Йанош (Йван) — sit tibi terra levis — це и був мій батько; (не дивуйтесь будушчі читачи, шчо йа майу инше прозвишче — про те дізнайетесь дальше). Иван Джидай виховувавсьа у Львовскому університеті; скінчив на йому философичний факультет (йак здається мені 1826 або 1827 року).

Під той час підньалось політичне діло, шчо приманьувало до себе симпатіи всіх либеральних, освітних и скільки небудь живих льудей в цілоі Европі; — це було героичне повстанйе Греціи проти турків. Иван Джидай и два його львівські товариши порішили йіхати у Грецйу, шчоби затьягтись охотниками у повстаньнье; та грошей на пройізд у йіх не було, а йак відомо тоді не истнували ані залізниці, ані пароходи и через те пройізд був дуже дорогій та довгій; кинулись львівськи молодьата заробльати гроши на пройізд, та поки зібрали потрібну сумму пройшов рік а може й більше; накінець вирушили вони, та, пройізжаючи через Кіевшчину, дізнались, шчо Грецька війна скінчилась и грецька республика признана вже дипломаціейу и трактатами; зупінились вони серед дороги, не знайучи, шчо з собою робити; та на их счастйа тоді в правобережнойі Украіні чоловік з університетскім діпломом був rarissima avis; дознавшись про их, поміщики зараз-же розібрали Львовьат за домових гувернерів до своіх дітей; такім робом Иван Джидай зупінивсьа гувернером у багатого помішчика в Чегриншчині — Росцишевского и пісьльа, переходьучи з міста на місце, дуже довго виповньав цьу службу у різних панів. Меж иншим у 1832 році був він гувернером у пана Марковського в Гуманшчині (село Йагубець) де зустрівсьа за мойейу матірйу, шчо в цьому-ж домі була гувернанткойу.

В кінці XVIII віку в місточку Паволочі Сквірського повіту жив дідич князь Льубомірській (имьа його мені не відоме); кньазь сей мав фаворитку сельанку, з которою придбав тройе дітей: синів Іосипа и Станислава и дочку Кароліну — розуміетьсьа всі вони були хрешчені по латиньському обрьаду.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Кньазь Льубомірській, мабудь чоловік чесний, наскільки на це позвольали принципи шльахецькоі суспільности, бажав забезпечити свойу нелегальну семйу, не виходячи з границь переконаній свого часу и своейі суспільности. Коли діти стали підростати, він видав замуж свою полюбовницью за бідного soi—disant шляхтича православного Зубовського, шчо був писарем в однойі з його экономій, тількі виміг від його, шчо він перейде в католицьку віру, та запише своіми готових дітей своейі жінки; за теж він дав йому богату посаду комисара, шчо заправльав цілим кльучем (більш 30 сел) в йіднойі з своіх майетностей на Побережйі (як не помильайусь у містечку Красному). Де йаки споминки з житйа побережського комисара розкажу післьа. Тепер скажу тількі, шчо через літ 10 чи 12 він помер и його жінка з дітьми зісталась вдовою без притулку; але-ж кн. Льубомірській не залишив йійі; він видав йійі замуж вдруге за „шамбельана його королевськоі милости“ Тржебинского, та купив на йійі имьа невеличке село в Радомишчині — Евандорф. Правда шамбельан був несчастний — він не мав ні оселі ні доходів и не знав куди голову приклонити післьа того як не стало Польши, короля, його двора и шамбельанськоі гажи. Він дуже радий був за гонорифічний титул мужа жити на готовому хлібі и орудувати майетком жінкі. Про його довелось мені чути не багато — памятайу тільки те, шчо він був чоловік старий, тихій, шчо прильудно льубив виголошувати атеістичні думки, нишком-же, коли нихто його не бачив, дуже сердечно молившься з католицького молитовника.

Не буду розказувати про братів Зубовських, бо це не належить до мого сьужету — але тількі зверну увагу на сестру йіх Кароліну, мойу бабу по матері: Кароліну Зубовську видали заміж дуже молодойу дівчинойу, за чоловіка значно від нейі старшого. Це був шльахтич з корони, йак не помильайусь з Сандомірського воеводсьтва, Гиполіт Гурській (сього діда свого по матері йа не знав) — він помер далеко ранійше йак йа родивсьа, де шчо тількі чув про його від матери, та від баби. З того, шчо чув, здайетьсьа мені, шчо він був спрьажнім типом коронного шльахтича з всіми його додатніми и негатівними рисами. На свойейі родині він був заможнім паном — здайетьсьа мав 2 чи 3 села, та під час повстанньа Костьушка, віддав ці села в заставу, та на взьаті гроши, спо-

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рудив кілька десьатків жовнірів. Коли діло Костьушка неудалось — Гурському не можно вже було вернутисьа до своейі майетности, шчо була в заставі и которойі не було чім викупити; він подавсьа на Украіну шукати счастйа, бо сторона цьа лічилась в короні такойу сторонойю, у которойі всьакій шльхтич міг легко придбати багатий зарібок.

Гурській переходив з місцьа на місце; то брав невелики села в поссесію, то приймав урьад лісничого, комисара, або економа у багатших панів. У семйі був він чоловік тяжкій та трудний в житйі: сангвиник, деспот, дрібьазгово капризний йяк всі шляхтичи того часу, був він тираном жінкі и дитей; дитей у його було тройе: сини Каетан и Йузеф, та дочка Моника (мойа мати). (Про дьадьків розкажу в свойому місці). На счастйа, чи на несчастйа семйі прожив він не довго — літ 12 чи 15 післьа того йак женивсьа; помер він трагично: остатні роки свого житйя він сильно став пити горілку, та раз в ночі, вертайучись пйаний до дому через гребльу, трапив під лотоки, та пішов під лід — труп його найшли допіро веснойу. Вдова його зісталась з трома дітьми без всьакого засобу, та добрі льуде помогли йійі: брати йійі Зубовскіи взяли до себе хлопців (йім було тоді літ по 12—14) та віддали йіх в Радомишель в „палестру“ себ то підписками адвокатів, дочку-ж взьали до себе пани, шчо у йіх служив небіжчик — и держали неначеб-то „кузинку“, виховуйучи разом з своім сином. Пани ці Подоскіе були дуже багаті и бідноі сироті довелось зразу попасти в дуже аристократичну обстанову, шчо мало огромний вплив на напрьамок йійі дальшого житйа. Мати мойя родилась 1802 року. Йак осиротіла було йійі 12 літ. Років 7 чи 8 виховувалась вона в домі Подоськіх и тут зложився цілком йійі світогльад на все житйа — поважанне паньського побуту, погорда до нищих станів суспільства: селян, жидів и т. и., бажанне як можно найкрашчоі обстанови життя и т. и. Тім часом грошей и маетків не було ніяких. Як скінчилось вихованне у панів, прийшлось заробльати собі хліб. Користуючи з виховання, яке йійі було дано (дуже добре знаніе французькоі мови, трохи аритметики, гисторіи и географіи и не мало відомостей з прочитаних ріжнородних книжок) и з браку яких небудь тоді жіночих шкіл и через те з браку педагогичного женского персонала, вона в 22 года приняла місце гувернантки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в йакомусь паньському домі и стала переходить дальше з одного місця на друге. На одному из их, вона зустрілась з бувшім в тіт-же домі гувернером Бонифатьем Антоновичем и дуже скоро вони побрались. Бон. Ант. був родомъ Литвинъ з Виленскоі губерніи, скінчив науки в Кремянецкому лицею и гувернерствував у панів. (Меж прочими його учениками був Садик Паша — Михайло Чайковській.[1]) Характери його и жинкі вийшли діаметрально не згидни. У Бон. Ант. натура була зовсім пассивна, индеферентна, без всякоі иниціативи и тилькі з напрямком до абсолютного спокою, и до житія без праці, хоч-би скромного; жинка напротив того відрізнялась огромною енергіею, великим розвитьем волі з деспотичним дуже напрьамком; поживши в одному домі років зо 3—4 и мавши двое дітей (син помер малим, дочка Евелина зісталась, про неі після) розстались, принявши місця в різних инших домах. Чоловік відносився після того до жінкі зо страхом и як богомольний християнин по цілим ночам молився під той час як жінка мала його навістити раз у рік; жінка ж не могла його згадати без погорди, називаючи нездарою, сінником и т. и. Розставшись з жінкою Б. А. вже не довго гувернерствовав, він скористував з пропозиціи одного из своих учнів, Оттона Абрамовича, и поселився у його в домі до кінця свого життя (я його зазнав вже в цей час и памятаю його на „ласкавому хлібі“ більше 20 літ. Тім часом жінка пішла служити дальше, збираючи з своіх малих заробків по змозі ощадки (до кінця житья поволі назбіралось у неі до 3000 рублів). Через 10 літ після того як розсталась з чоловіком, зустрілась як було сказано з Джидаем — резуль-

[1]) Михаил Чайковскій, син дідича з Житомірского повіту, володів селом Гальчинцем. Виховувався дома у гувернерів, після в пансіоні в Бердичеві. Як видко з його творів, під впливом природи містевости и відносин до народу у Чайковського зародилось дуже рано не ясне фантастичне украінофільство, як и у инших письменників польско-украінськоі школи; це украінофильство не виключало ані польского патріотизма ані бажання удержати шляхоцькі привилеі дідича. Бажаючи це все погодити Чайковскій склав дивовижну теорію шляхецько-козацьку у которої ни шляхтичів ні козаків не можна було відризнити и завіряє в своіх споминках в Кіевскоі Старині, що неначеб то цією теоріею жило польске суспільство в його містевости в його молодні літа. Спомини його меж иншим до того фантастичні, що передають bona fide факти, ніколи нігде не истнувавшіе опріч фантазіи автора. Так він каже неначеб він учився в университеті в Бердичеві, де профессором був Максимо-

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

татом цієі стрічі було мое життя. Не знаю як будучи читачи подивляться на мою отвертость в цьому взгляді; будуть мабудь такі, шчо побачать в йому „потрясеніе основ семіи“, инши crimen laesae maternitatis etc, алеж мені це все байдуже; я лічу институт семйі, в такому складі, йак він есть, зовсім не гідним. Різниці характерів, напрямків, поглядів, физіольогичного настрою, літ и т. и. роблять неможливою доживотню умову. Вінчання без права розводу мусить зруйнувати семью, а як вона держатиметь ся стягнута тількі обручами церковними, юридичними и полицийними, то завше доведе або до гипокризіи, або до фактичного протесту. Через те протест, по моеі думці, есть найсправедливійше натуральне право всьакого чоловіка и хоча протестуюча особа ризикуе бути в опиніи гипокритів осуженою, алеж по моему, цей осуд и придае протестуючому субйекту відтінок смілоі боротьби за права чоловіка. Що до моіх спомінів, то я глибоко вдячній матері за те, що придбала мені йдейного и розвитого батька.

Continuavi Cataniae 15/28 Decembr. 1900.

II.

Дитячи спомини (1834—1840).

Родився я 1834 року, 6-го Січня в городі Махнівці Кіевскоі губерніи, де пів року перед тім поселилась моя мати, купивши дім, и заложила дівочу пенсію. — З перших 3—4 літ не зісталось в моеі памяти зовсім нічого. Було мені три роки як мати покінула педагогію, продала дім и поселилась в домі свого брата Іузефа, шчо був адвокатом при повітовому Махновському суді (тоді шче в нашому краю суди були орга-

---

вич и т. п. В приватноі розмові він мені казав, неначеб мій батько учив його по рукописноі книзі, писаноі гетманом Бруховецьким, під титулом „Чорне море“. Бон. Антонович по Украінскі не знав, не знав, чи був на світі Бруховецкій и ніякоі украинскоі рукописи не мав.

Чайковскій в 1831 році приняв участь в инсуррекціи и після йійі упадка емигрував до Парижа. Тут він став писати повісти з сучасного и минулого украінського життя, дуже характеристични и талановиті, де и розвивав шляхецько-козацьку теорію. Повісті ці зробили у своему часі дуже прихильний вплив на суспільність; вони перші освітили для поляків юж. рус. края коза-

Generated on 2015-07-19 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

низовані по литовському статуті, судили по його постановам и функціонировали польською мовою). Семья наша складалась з моеі баби Кароліни Гурскойі, дядька Іузефа не жонатого, моеі матері, сестри Евелини и мене. Причина за для котроі мати оставила на якісь час педагогію була та, шчо вона хтіла занятися віддачою за муж моеі сестри (котора була старша від мене на 13 років) для чого треба було розвести стосунки з повітовими панамі и паньями, тратити час на візити, вечори з танцями etc.

Зо всіеі семьи зістався мені найбільше сімпатичний образ моеі баби — дуже старенька (літ 60—70) вона не весело провела свій вік: з початку з чоловіком деспотом и пьяницею, опісля горуючи бідною вдовою з дітьми. Тількі на старість дочекалась вона спокою, коли син Іузеф добився забезпеченоі позиціи и взяв йійі до себе. Син відносився завше до неі з поважаннем и любовью и удоволняв всі йійі скромні бажання и потреби. Вихованне моеі бабі було таке, йаке мали всі шляхтянкі середнього стану в XVIII в. Вона уміла читать, писать и 4 перші справи аритметики. З життя винесла багато досвіду и идеальну доброту, лагідність и любов до людей. Обставини складались так, шчо перші літа яки я памятаю, я прожив сливе виключно з бабою: дядько або працював над процессами, або йіздив в доволі довги подорожи проводючи юридичні діла. Мати моя з дочкою все виходили з візитами, або у себе приймали гостей. Ми з бабою були нерозлучні й якось дуже старе и дуже мале припадали собі до уподоби и страшенно любили одно одного. Багато розказувала мені своіх споминок, співала пісень научила читать и передавала свій світогляд, опертий на любові и доброті. Споминки йійі відносились найбільше до того часу, як вона ще жила у батька на Побережіи, про пізнійший час говорила мало и неохотно. З розповідок йійі можнаб було зло-

---

чество в його боротьбі з Польшею, хоча и придавали йому загально-фальшивий характер. Далій Чайковскій перейіхав у Турцію, приняв магометанство и поступив в турецьку армію під именем Садик-паши. Тут меж прочим він формував козацькі полки зо всякоі різноязичноі вольниці и боронив з йіми Добручу під час війни 1853—5 року. Після смерти Абдул-Меджида, не маючи фавора у Абдул-Азиса, він при посредничестві руского посла Игнатьева, вернувся в Россію и поселився в Кіеві в 1872 чи 1873 році, де мені довелось його стрічати, про що и розкажу у своему місті.

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жити цілий образ житья шляхтичів губернаторів (управляющих маетками) и економів в великих паньских маетностях на Украіні, дідичі котріх майже всі проживали в столиці и не заглядали в свої ключи и села раз здавши их в опеку губернаторам и економам. Остатні, отримаючи доходи, добру половину оставляли собі, решту доставляли панові; ограничені вони були тількі малолюдством края; селян в степовоі Украіні було мало, вони або досижували літа слободи, або, як двір йіх натискав, кидали село и йшли в Бессарабію чи в Херсонщину, де тоді заселялась Елисаветградщина; через те губернатори мусіли оглядатись и не дуже натискати селян. Друга біда се була гайдамаччина. Хоч баба моя памятала доволі піздні часи (1770—1790); всеж таки 2 рази прийшлось йій бачити гайдамаків. Раз, близько містечка, де жив йійі батько, рознеслась чутка, шчо в ярах серед степу отабурились гайдамаки; коммиссар взяв надворних козаків и пойіхав на обйізд. Гніздо гайдамаків знайшли в великій пещері, викопаноі з землі и обложеноі деревом, доступить ся до неі не могли, бо гайдамаки густо стриляли з рушниць; тоді прикотили воза, на йому стали шість козаків з списами, шаблями и пистолями и віз вкотили в пещеру, а слідом за йім кинулись и всі козаки; кілька чоловіка було убито, але гайдамаків забрали в полон, и баба моя бачила як батько привів полоняників.

Другій раз в чочі гайдамаки напали на дім коміссара; в стінах дома були зроблені бійниці; хазяін, його сини и кілька економических прислужників зачинились у йому и відстрелювались в бійниці меж тім як жинкі набивали рушниці и пистолі. Баба каже (йійі тоді було літ 12) шчо сама не витерпіла, набивши пистоля, всунула в бійницю, шчоби вистрелити, та гайдамака, що стояв за стіною одрубив сокірою люфу. Кінець кінцем гайдамаки добулись до дому, и стали грабити все ціннійше. Меж иншим, зломавши шафу, де була жіноча одежа, вони все жмутами стали виносити; баба моя запримітила, що разом з іншою одежиною гайдамака ніс йійі найкращу сукню — „саженую туркусами“ (бирюзою) вона кинулась и стала сіпать и тягти мовчки свое добро; гайдамака крикнув и замірився на неі, але побачивши, малу дитину, розсміявся, кинув йійі сукню в вічи и крикнув: „утікай до біса“. Сукня була виратована и баба розказуючи цей епі-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зод, завше прибавляла: „Choć hajdamaka, a dobry to był człowiek“. В домі гайдамаки никого не убили, лише відходячи, всіх повязали и уложивши долі, натиснули их мішками з сілїу, які стояли в коморі; тоеіж ночи вони пограбували шче дві економіи.

Забавляючи мене баба часто співала мені тремтячим старечім голосом різних пісень; головний репертуар йійі складали народні пісні, але було и кілька пісень політичних польских XVIII віку. Так нам тихо и любо сходив час яких 3—4 роки.

Хозяін дома, дядько мій Юзеф Гурскій, адвокат махновського повітового суда, був чоловік добрий, але мало освічений; він скінчив три клясси овручськоі базиліянськоі школи; затім добивався позиціи в радомисльскій палестрі, де, помагаючи адвокатам, придивлявся до судопроізводства, самоучкою штудірував литовскій статут, учився юридичного стилю и правних заходів и т. д. покі не був признаний способним отримати дипльом адвоката. Мабудь діло свое він знав добре, бо практику мав чималу. В загальному розвитку він поділяв всі привички и погляди шляхецьки, з тим хіба виятком, що з слугами обходився добре, задля доброти свого характеру. Зо мною обходився приязно и любив мене, але бачились ми рідко, бо він або штудірував в своеі хаті діла, або був в суді, або йіздив в доволі далекі и довги подорожі.

Про загальний тип характера моеі матері я вже де-що сказав; в той час, про который я тепер росказую я йійі дуже боявся; тон рішучий, деспотичний настрій, гувернантська звичка виправляти маньери и суворе преслідуванне всякіх помилок в сьому взгляді, так мене лякали, шчо я старався ховатись, або утікати з хати як тількі вона туди приходила; з відносин сіх розкажу 2—3 факти: раз, пойівши снідання, я забув обтерти губи, мати се замітила и залічила великим гріхом — замість того, шчоби просто натякнути на помилку, вона, вилаявши мене добре, взяла дуже погану мокру стирку, що ею шурували підлогу и обтерла ею мойі губи и нижню часть тварі [1]); через пів години у мене зробилась гарячка

[1]) В шляхецькому суспільстві я часто чув, шчо тому, хто не обтирае губ, треба их витерти стиркою; пасаж зо мною був значить не видумкою моеі матери, але виповненем готового афоризму шляхецькоі фашіонабельности.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

и до вечера половина моеі тварі була покрита болячою густою висипкою (herses чи rupia), на котору я слабував більше місяця. Другій раз мати, идучи в гості захотіла мене взяти з собою: почали мене одягати — це була найбільша мука, йакойі я боявся; елегантность одежи се був один з головних принципів моеі матери, через те в парадних случаях давали мені одежу або тісну, або страшно викрохмалену, з обіцянкою добре мене вибити, як йа йійі покаляю, но найгірше доводилось волосьям: до семи літ мене не стригли и волосья заплітали в коси; за для парадних виступів коси розплітали, волосья ділили на смужкі, кожну завертали в папірець и прасували горячім желізком, далі розвертали, мазали помадою и таким робом творили фальшиви кучері. Отже и сей раз зробили всю цю операцію, тількі помилились, и замість помади вимазали голову дуже пекучім гвоздичним оліем, шчо хтось старший держав собі для зубів; запекло страшно, але я зо страху здержався від крику и плачу, тількі на другий день появилась на голові эритема. Знову раз, коли баба научила вже мене силябізувати, прочитав я в якоісь дитячоі книжці якусь новельку, котороі змісту не памятаю, а називалась вона „Старець Антоній“; так як це була перша річ, яку я, прочитавши, зрозумів, то я з радостью побіг до баби и дуже оживленно почав йій розказувати прочитане; на несчастйе в хату війшла мати и спиталась, шчо йа розказую; баба отвітила — тоді мати приказала мені, шчоб йа розказав йій; йа перелякався, думаючи, шчо за це буде біда, старець Антоній вилетів з голови и йа занімів. Почалось тоді шчось ніби инквізиціонне: 3 дня мене видержали на колінах, кількі раз вибили, 3 дня не давали обіду (баба плакала и нишком мене кормила и звільняла з покути), а я все мовчав, аж поки на прозьби баби и дядька мати не згодилась покинути се діло, обицявши, шчо другій раз вона зумійе зломити мою упертість. Покі буде; до педагогіи и йійі впливу на мій характер, я вернусь в дальшому оповіданню.

З нами жила сестра моя Евелина старша за мене, це була вже доросла „панна“ 17—20 літ. Як раз в цю пору мати постановила видавати йійі за муж. Характер моеі сестри був типичний в своему роді. Обличчем вона була подібна до батька, але моральний тип не знаю від кого наслідувала: вона вся складалась тількі з нервів, и як тоді, так и в пізній-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шому часі жила тільки безпосереднімі вражиннями сучасної минути; враження си викликали з йійі сторони дуже сильну реакцію, багато раз сильнійшу як саме враженя; их критикі, оцінкі, підведеня их під якій небудь загальний принціп, розсудку и трівалости не було и сліда. Скоівши страшну бучу про якій небудь дрібязок, через дві години вона все забувала — жила тільки сучасною хвилею и йійі нервними вражінями — ані минулости ані будущини не була в стані скількі небудь представити собі.

В даному часі вона віддалась вся забавам, вечерам, танцям и про що інше не думала, стараючись тількі не відступити від свого суспільства модою костюмів и манерами товариського обхоженя. Що до костюмів булаб вона мученицею, як-би сама не поклонялась ім як святині. Меж иншим памятаю, що носила вона до того тісні корсети, що служниця мусила іх стягати зо всіейі мочи, упираючись коліном в пацієнтку. Наслідком сіейі містечкової моди була органічна хороба печінкі, котора почалась шче в дівочі йійі літа, мучила йійі все життя и причинила йійі смерть в старости. Відносини йійі до мене були прихильни, але не ровні; дивлячись по настрою иноді вона проявляла дуже експанзівну любов, то знов іноді напускалась на мене за нехороші манери и т. п.

Те товариство, йаке бувало у нас на забавах, або кликало до себе, складалось з середньойі кляси повітового города, судові або адміністраційні урядники, судові паничі, учителі повітової школи, доктори, геометри [1]), адвокати, кілька фабрикантів німців, що зістались з переднього часу (о сьому буде дальше) и т. и. Дуже я був малий, шчоб зпостерегти и запамятати оддільні типи — загальний-же характер був спільний всій польскій интелигенціи середнього стану. Суспільство говорило по польски, не виключаючи людей руського происхожденія, которих меж прочим було дуже мало: городничий, стряпчий, 2—3 учителі повітової школи може ще де хто; але-ж руської мови від них я не чув. Дивилось на себе польске суспільство як на представників культури, хоч правду сказати культури було в йому дуже мало; не знаю, чи в цілому городі (опріч медиків та аптекаря) був хоч один чоловік, шчо скінчив гимназію. Мабудь всі кінчали або повітову

[1]) Так по польські звались землеміри.

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

школу, або 2—3 клясси шкіл базиліянскіх, або навіт зовсім не були в школах, а робили карьеру, вступаючи на службу яко дворяне (тоді так лічилось, шчо дворянство дае чоловікові здібність до всякого уряду). Вся культура містечкової интелигенціи виражалась в костюмах, елегантних по змозі, и в способі держати себе в товаристві з елегантними маньерами [1]). В суспільности ходило багато анекдотів [2]) про грубість и антикультурність россіан; анекдоти були часто утріровані, але, правду сказавши, россіане, шчо в той час найізжали на уряди в повітові міста юго-западного края, відзначались як дуже грубі и не культурні люде, в порівнанню з которими поляки мали право личити себе представниками цивилизаціи. Пригадую собі в сьому взгляді де які факти: наш городничій бував на вечерах у поляків и любив грати в карти (модна тоді игра називалась „цвік“ и карти роздавались з прикупкою). Жинка городничого сідала біля чоловіка, дивилась в його карти, затім як особа негравша дивилась прикупку и як знайшла в неі вигодні для чоловіка карти, казала йому в голос: „Гаврило Иванович! лупи колоду по моему инстинкту“.

Поруч з нашим домом наймав кватиру начальник инвалидноі команди капитан Мерега; два або три дня шчо тижня він сильно напивався; тоді в домі починався крик, брязкот розбитих вікон и горшків, жиночій плач и т. и. Звичайно кінчалось тім, шчо смерком жінка Мереги обвязана и вся в синяках приходила до нас и просила баби, шчоби вона йійі приняла на ніч, бо йійі страшно ночувати дома. Баба йійі пускала, але брала слово, шчо вона не скаже чоловікові де вона ночувала, бо боялась, шчоби пйаний Мерега не прийшов коли за це робити скандалу.

---

[1]) Пригадую собі казання одного ксендза в Житомірі, рисующе образ судового панича; ксендз возставав на атеістів и меж прочим почав так: Nie dziwił bym się gdyby filozofowie w Boga nie wierzyli; ale i kancelarzyści w kortowych portkach — i ci w Boga nie wierzą.

[2]) Наприклад приведу анекдоту, що мала рисувати відсутність у Россіан гонору и почуття особистоі годности: Канцелярист зустрічае в ресторані знайомого офицера, котрий прикладае собі до твари примочку, и питае його: co to? pan kapitan nie zdrów? — Нѣтъ, это, знаете, нашъ полковой командиръ человѣкъ прекрасный, но вспыльчивый; вчера послѣ смотра вспылилъ и ударилъ меня в зубы. — Coż pan kapitan na to? — Прикладываю уксусъ съ водою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 08:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Загалом вся містечкова суспільність мала норови, погляди и привички шляхецькі, дуже дбала про свої привелеі, стереглась, шчоби не окомпромітуватись знайомостью або стосунками з людьми не шляхецького роду; з другого боку середня ця верства не була принята в домах обивателів (дідичів), котори згорда до нейі відносились, обертались з потрібними ділами, але в особисти стосунки не вступали и загалом всю середню кляссу безземельних, робочих дворян називали „шуя“ (szuja — сволочь).

Ще скажу скілько слів про мій рідний город Махнівку. Він лежить на великій площині в басейні Тетерева, над його допливом Гнилопятью, берега котороі и в городі и нище покрити гранитними скельами. Спомини города починаються доволі давно: у XVII столітіи він належав до Януша Тишкевича воеводи кіевського. В городі був замок и Бернардинскій монастирь, сліди которих зістались в части города, що називается стара Махнівка. И замок и монастирь знищив 1648 року Кривонос, після чого видержав під Махнівкою доволі уперту битву з Яремою Вишневецким.

В кінці XVIII в. володів Махнівкою кіевській воевода Прот Потоцкій: сей пан задався дуже щиро мислью підняти промислову діяльность края; Махнівку хтів зробить одним из центров такоі діяльности; він переніс город на нове місце, на другій берег рікі, тут побудував багато домів, огромні камяниці для фабрик, спровадив ремесників и фабрикантів з Німеччини и открив йім на перший раз кредит. Відомо, що Потоцкій в кінці обанкротився и помер в біді; його маетности розібрали довжники, фабрики закрились. Як остатки проектів неудавшихся я памятаю, що стояли ще не далеко від церкви дві огромні камяниці, „мури“, як йіх називала публіка, з которих одна раз в ночі завалилась, з гуркотом, шчо збудив вес город; зісталось также кілька фабрикантів Німців (Шуберт, Шнук, Штокман), котрі вели свої вироби на власну руку и вспіли утриматься після загального банкруцва. Центр города був, як звичайно, занятий жидівськими домами, крамницями та зайіздами, дальше стояли двіркі интелигенціи и міщанські хати; остатні виключно займали всю стару Махнівку. Жиди в нашому краі в тому часі сильно відрізнялись від теперишних: перша відміна залежала у тому, шчо серед них не було интелигенціи. До гимназій жидів або зов-

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сім не приймали, або приймали при таких трудних обставинах, при котрих мало хто міг достатися до гимназіи. За весь дитячий вік я зустрів одного тількі интелигентного жида-доктора Юзефовича, шчо виховувся, як казали, в Берліні. Друге, чим відрізнялись жиди — це був костюм, бо тоді шче не вийшов указ Миколи I, що його заборонив. Костюм сей складався у чоловіків[1]) із широкополого чорного капелюха (а в шабас и свята з великоі шапки з лисичого хутра); під шапкою носили ярмулку, маленьку шапочку (calotte), котру ніколи и нігде не здіймали; на голові коло ушей вісіли два довги кудри з волос, називались „пейси"; одежу складав довгополий чорний каптан, підперезаний чорним широким поясом, на ногах були паньчохі и патинки. У жінок голова була оголена и носилась перука, а на неі діадема, уцвяхована обризками перел (називалась „мушкі") затім була сукня, на груди з переду обшита широкою галуновою тасьмою. Поверх сукні надівали салоп, завше на один тількі рукав — для фанаберіи.

(Далї буде).

---

[1]) Сей оригинальний костюм був принятий жидами ще у XIII ст. В першій половині того столітія, жиди з заходньоі Европи великою массою переселились у Польшу и позаяк в Польші не було закона, котрий би приневолював жидів носити окрему одежу, то вони приняли тодішній польскій костюм. В XVI ст. поляки, идучи за модою, приняли костюм східній (кунтуші, жупани и т. д.), а жиди зістались в старопольскоі одежі, котра була заборонена допіро Миколою I.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

АДАМ МІЦКЕВИЧ.

ЧАТИ,

З садового підслуха
Воєвода бездуха
В замок — лютий, трівожний вбігає,
Відхиляє заслінки,
Глянув в ліжко до жінки,
Глянув, дрóгнув, а жінки немає.

Зір блука по покою,
Весь тремтить і рукою
Сиві вуси теребить і дума
Сам не свій від гризоти;
Взад закинув вильоти
Й козака покликає Наума.

„Гей козаче, ти хаме,
Чом у саду при брамі
В ніч ні сторож не став, ані пес ні?
Бери торбу борсучу
І янчарку гайдучу
І з клинка ось ґвінтований крес мій!“

Взяли зброю, погнались,
І до саду закрались;
У навислій гильками альтані
На лавчині як мрія
Щось у тіни біліє, —
Се сиділа вся в білому пані.

І одною рукою
Крила очи в кіс звою,
Крила груди рубком сороччини,
А другою від стану
Відпихала незвану
Руку вклякшого обік мужчини.

Він стиска їй коліна,
Промовляє: „Єдина!

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Чи вже вся моя, вся моя втрата?
Навіть тії зітханя
І ручок тих стисканя
Воєводи покрила заплата?

„Я хоч так тебе палко
Стільки літ любив, галко,
І любитиму й сліз лити ріки, —
Він не любить, не сплакне,
Лиш шкатулою брякне, —
Ти йому віддала все на віки.

„І що вечір він буде
На лебежій тій груди
Старий лоб свій в тебе колисати,
З твоїх уст коралевих
І з тих личок рожевих
Міні видерті роскоші ссати.

„Я на конику вірнім
Під промінєм вечірнім
Біг у стужі та слоти охоче,
Щоб витати зітханєм
І прощати бажанєм:
„Добра ніч! Довгі пестощі в нóчи!“

Вона все ще не слуха,
Він щось шепче до вуха,
Нові жалї та нові закляття;
Аж тремтюча, стомлена
Опустила рамéна
І упала до нього в обняття.

Воєвода з козáком
Поклякали за кряком
І добули з за паса набої;
Відкусили зубами,
І прибили штемплями
Жменю пороху й кульок по двоє.

„Пане, — тут козак мовить, —
Якийсь біс мене ловить,
Я не стрілю до тої дївчини!
Як я курок відводив,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дрощ по мині проходив,
І скотились на панву слезини".

„Тихо, кодло мерзене,
Бо заплачеш ти в мене!
Ось тут порох сухий на панівку!
Підсип запал, а живо
Ніхтем вичисть кресило
І пали у свій лоб або в дівку!"

„Висше! В право! За цілю!
Жди, аж перший я стрілю,
Молодому дам добру догоду!"
Козак змірив і вцілив,
Не чекаючи стрілив
І потрапив в сам лоб воєводу.

ВТЕКА.

Він воює — рік минає,
Може вмер, що не вертає.
Панно, жаль літ молодих,
А от їде князь жених.

І князь гостить ся у дворі,
Панна плаче у коморі.
Її очи блискавиці
Помутніли як криниці,
Її личко-місяць в повні
Гасне наче дві головні
Гасне врода, вяне цвіт.

Мати в горі, князь не ждав,
Князь на заповіді дав.

Сватьба їде шумно, тлумно.
„Не ведіть перед вівтарь,
А ведіте на цвинтар,
Постеліть мене у трумно.
Вмру я, як він не жиє,
Тебе мати жаль убє".

Піп у сповідниці жде.
„Доню, час!" Вона не йде.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ось кума йде, відьма віща:
„Геть жени попа із місця!
Бог і віра, сон-мара.
Вжеж кума сплете весілле,
Знає много, бо стара,
Має папороть, чар-зілле.
Ти коханка маєш дари,
Ось зроблю могучі чари“.

„Його волос в вужа звяжи,
Дві обручки ураз зложи,
З лївої руки кровцю пусти,
А на вужа мемо клясти,
В дві обручки будем густи
Мусить тебе взяти прийти.

Панна грішить, їздець спішить;
Кляли духа — клятви слуха,
Зимний гріб відмок у мах —
Панно, панно, чи не страх?

Втих, дрімає двір замковий,
Не спит панна. На часах
Бє опівніч, страж мовчить;
Панна чує брязк підкови,
Британ мовби очумів,
Нишком вив і занїмів.

Заскрипіли в низу двері,
Хтось іде в сїнях холодних,
Відчиняє трої двері,
Трої все одні по одних,
Йде їздець увесь у білім
І сїдає на постелї.

Любо, мило час минає,
Втім рже кінь, сова завила,
Час ударив. „Будь здорова,
Кінь мій ржить, мій кінь чекає.
Або встань, сядь на коня
І на віки будь моя“

Місяць світить, їздець летить
По чагарах і корчах —
Панно, панно, чи не страх?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Кінь як вітер полем дмуха,
Несе лїсом, в лїсї глухо;
Тут і там в сухій ялицї
Ворон вистрашений кряче,
В лозах вовчії зїницї
Миготять як лїхтарі.

„В чваль, мій коню! Коню, в чваль.
Місяць в низ іде зза хмар.
Поки вийде місяць з хмар,
Нам скакать на десят скал,
Десять рік і десять гір, —
За годину піє кур.

„Де везеш мене?“ — „До дому.
Дім мій на горі Мендога,
В день отверта всїм дорога,
В ночи їздим покрийому“.
„Маєш замок?“ „Так, є замок,
І замчистий, хоч без клямок“.

„Мій коханку, здерж коня,
Ледво всиджу на луцї“.
„Мила, за сїдло чіпляй ся!
Що там в тебе у руцї?
Чи мішочок до роботи?
„Нї, таж се ołtarzyk złoty“ [1]).

„Не вдержу, біжить погоня.
Чуєш, як дуднять болоня.
Перед конем пропасть лежить, —
Кидай книжку, хай кінь біжить“.

Кінь немов тягару збув ся,
Десять сяжнїв в яр метнув ся.

По над багна, манівцями
Мчать ся. Пусто. Блудний огник
Перед ними як провідник
Від могили до могили
Підлїтає, де пролетить,
Слїд блакітний полишає,
А в той слїд їздець шугає.

---

[1]) **Польська** молитовна книжечка.

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

„Милий мій, що за дорога?
Тут не знать сліду людського“.
„Добра й ся, коли трівога,
Криво іде, хто тікає,
А в мій двір слідів не має,
Піших гостий він не знає,
Бо везуть богатих цуґи,
А убогих несуть слуги.

„В чваль, мій коню, коню в чваль,
Блиска вже зоря на сході,
За годину вдарить дзвін,
Поки вдарить раннїй дзвін,
Нам ще скочить пару скал,
Пару рік і пару гір,
За годину другий кур“.

„Любий мій, здержи вудила,
Кінь лякаєсь, в бік садить;
Повно скель, дерев на шляху,
Ще о дерево зачеплюсь“.
„Любко, що в тебе за шнурки,
Що там висять за кишінки?
„Любий мій, та се пацьорки
І шкаплїрик і коронки“.

„Шнур проклятий! Шнур зненацька
Мигає коневи в очи.
Глянь, як затремтїв, в бік скочить!
Моя люба, кинь ті цяцьки.

Кінь немов збув ся трівоги,
Просто вбіг пять миль дороги.

„Що за цвинтар се, мій милий?
Мур, що замок мій переже.
А хрести ті, ті могили?
Не хрести се, тільки вежі.
Мур проскочим і в пороги.
Тут на вік кінець дороги.

„Стій мій коню, коню, стій,
Тиж прибув, нїм піяв кур
Стілько рік і гір і скель, —

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А тремтиш тут, коню мій.
Знаю, коню, що нам єсть:
Нас обох болить сей хрест".

„Чом ти станув, мій коханцю?
Зимні роси мене мочать,
Зимний вітер віє в ранці,
Вкрий плащем, бо вся дріжу.

Мила, притули головку,
Зложу скрань на твоїх грудях,
Голова моя палає
І камінє гріти може.
Що за гвоздик там зі стали?"
„Хрестик се, що мама дали".
„Хрестик острий як стріла,
Ранить лиця, скрань палить, —
Кинь його, кинь геть сю мить!

Хрест на землю впав і щез,
Їздець панну в пів притис,
З уст, очий огнем заблис,
Людським сміхом рикнув кінь,
Перескочив чвалом мур.
Дзвони бють, запіяв кур, —
Поки блисла зірка ранна,
Шезли кінь, їздець і панна.

На цвинтарі тиша була,
Хрести стоять, камні лежать,
Лиш один гріб без хреста,
Свіжа зрушена земля.

Піп над гробом довго думав
За дві душі службу тримав.

Переклав *Іван Франко.*

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ОЛЕКСАНДР ГРУШЕВСЬКИЙ.

СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО В ЙОГО ТИПОВИХ ПРЕДСТАВНИКАХ [1]).

Василь Стефаник.

Досї ми звичайно застановляли ся на змістї творів поодиноких письменників. Ми розбирали окремі теми і виконаннє аналоґічних тем у ріжних письменників; з другого боку ми стежили зміну напрямів і течій, оскільки се можна було зробити по взятим для зразку оповіданням окремих письменників. І в тим і другім випадку звичайно лишали на боцї ще оден момент лїтературної еволюції — се зміни лїтературних форм. Лїтературний рух за столїттє приводить з собою, разом з зміною основних поглядів і течій і з поширеннєм границь лїтературного світогляду, і зміну лїтературних форм.

Сю зміну форм приносить з собою цїла лїтературна плєяда певного часу і окремі письменники. Таким чином певний матеріял для характеристики такої зміни лїтературних форм можна простежити по творам занотованих вже вище представників молодшої ґрупи письменників, і коли ми зґрупуємо сї вказівки про зміну лїтературних форм коло лїтературної дїяльности Стефаника, се за для того, що у нього найбільш яскраво виявили ся ті риси лїтературнього новаторства, які помітні і у инших письменників його сучасників, а з другого він вніс в се дуже богато свойого індівідуального.

Ранїйше найбільш улюбленною формою, найбільш викінченою і користною вважалась велика повість з великим числом дїєвих осіб і з докладними характеристиками кожної з них. Перед читачем проходило цїле життє чи принаймнї кілька років детально і повно намальованих з життя головного пересонажа повісти. Читач знав цїле його життє починиючи з дитячих років і кінчучи більш зрілими лїтами чи смерти, як того хтїв письменник. Чи дізнавав ся читач від самого письменника про те, що було ранїйше до початку описаних наочно подій, чи згадувала про се сама дїєва особа — в кожнім випадку письменник вважав своїм обо-

[1]) Див. кн. III, IV, V і VI.

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вязком обзнайомити як мога більш докладно читача, що було і що стало ся з його головними дієвими особами.

Час минав. Життє ставало більш зложеним, більш поплутаним, окрема людина входить в більш і більш численні ріжнородні звязки і стосунки: враження відміняють ся дуже швидко і вже не можуть кожне вимогати богато уваги. Через те заняти увагу читача докладним справозданнєм про всї періпетії життя і діяльности — не так легко, та і сам письменник не почуває у себе відповідних для того засобів. Замісць довгих повістей тепер зявляють ся коротенькі начерки і ескізи: для розроблення вибирають ся не кількарічні відносини або довгі періоди з життя, але щось більш коротке, якийсь раптовний випадок, побіжний тимчасовий настрій, припадкове враженнє, сцена прощання чи зустрічи, або кінцевий акорд якоїсь більш довгої історії. Се певна економія часу і уваги, але потрібує се й вимогає від автора дуже чутливого відношення, щоб як раз вибрати той момент, коли довголїтні окремі причини своїм загальним впливом приводять нарештї до кінцевого результату — наприклад нищать зовсїм матеріяльний добробут або морально руйнують людське життє. Коли ми чуємо від старого дїда скаргу на зневаженнє від дїтей („Дїти"); або слухаємо, як важко було Антону прощати ся з проданою хатою („Синя книжечка"); чи перечитуємо разом з школярем лист від Федора з тюрьми („Лист"); чи читаємо як провожали у військо молодого парубка („Внводили з села") — усюди ми розуміємо, що за сїм окремим випадком, сими скаргами або нарікaннями стоїть довгий ряд важких днїв, важких дум і безнадїйних споминів. Коли Стефаник малює сцену прощання з еміґрантами („Камінний хрест"), ми легко зрозуміємо, як богато глубокого суму і гірких дум криєть ся за сими наприклад словами Івана: „так баную за тим горбом, як дитина за цицков. Я на нїм вік свій спендив і окалїчів-єм. Кобим міг, тай бим го в пазуху сховав, тай взьив з собов у світ. Банно ми за найменшов крішков у селї, за найменшов дитинов, але за тим горбом таки нїколи не перебаную"... А ось „Кленові листки": скільки гіркого суму в сїх маленьких сценках, де в бідній хатї хора мати мучить ся сумуючи над долею своїх малих дїтей: скільки безнадїйного відчаю в сїй розмові хорої матери з дїтьми:

— Дьидя казали давати вам студеної води і булку їсти. Марія така чемна, то вона тоту булку уфатила і вкусила вже раз. Але я набив тай відоймив! Може їсти?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Не хочу.

— Дьидя зсукали еще свічку тай казали, що як би сте умирали, аби вам дати у руки і засвітити. Коли я не знаю коли давати?

„Мама подивила ся великими блискучими очима на сина. Безодня смутку, увесь жаль і безсильний страх зійшли ся разом в очах і разом сплодили дві білі сльози. Вони викотили ся на повіки і замерзли.

— Дьидя рано в хоромах також плакали, так головов до одвірка лупили! Заплакані взяли косу тай пішли“...

Глубоке почуттє збуджує ся сцена, але автор не уживає ніяких засобів, щоб вплинути на читача: він тільки малює як було, живо і яскраво, удержуючись від якого безпосереднього впливу на читача. Тільки в кінці маленький натяк на авторську руку.

— Співай дитині, най не плаче.

Семенко хитав дитину, але співати не вмів. А мама обтерла долонею сухі губи і заспівала.

У слабім, уриванім голосі виливала ся її душа і потихенько спадала між діти і цілувала їх по головах. Слова тихі, не виразні говорили, що кленові листочки розвіяли ся по пустім полю і ніхто їх позбирати не годен і ніколи вони не зазеленіють. Пісня намагала ся вийти з хати і полетіти в пусте поле за листочками“...

В сім закінченню оповідання відчуваєть ся легенько безпосередний вплив думок письменника, але се оден з рідких випадків такого змісту. Звичайно автор тримаєть ся з далека і не хоче впливати на оцінку читача. З автора досить, що він вибрав тему, подію, ситуацію і його завданнє примусити кожду дієву особу говорити по свойому, не даючи від себе ніяких поясненнь, ніяких оцінок.

Щоб кожний говорив і робив сам за себе, без толковань і пояснень письменника, в сім мета обєктивнаго реаліста письменника. Але рухи, події і обставини приходить ся описувати досить докладно, щоб вони живими і яскравими уявляли ся читачам. Чи більш, чи меньш повно описувати, але ж все таки письменнику приходить ся говорити від себе і в осеїх описах і характеристиках легко внести хоч маленьку домішку свого авторського в припадковім порівнянню, в поверховній замітці, в дрібній увазі або що. Більш іллюзії безпосередної дійсности має детально пе-

Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

редана розмова дїєвих осіб, і такі гарно передані размови і реплїки мають для читача більш переконуючої ваги.

Приглядаючись близче до технїки оповідань Стефаника легко побачити, що автор мав се на увазї. Дуже багато значіння надає Стефаник розмовам дїєвих осіб, лишь денеде прилучаючи свої замітки про обставини серед яких відбуваєть ся оповіданнє. Сї замітки письменника, ся необхідна рамка оповідання зведена до minimum'а у Стефаника.

Далї, є певне авторське оброблення розмов і реплїк живих людей, коли автор повторює їх на сторінках своєї книжки. Розмови звичайно не зразу потрапляють на головну тему, буває богато зайваго, детального, не потрібнаго для розвитку подїй чи для характеристики дїєвих осіб. Задля економії уваги читача автор мусить зробити певний перегляд, відкидаючи деталї і підкреслюючи головне, першорядне. Се цїлком зрозуміле, але при такій перерібцї автор звичайно надає розмовам більш виглажений, книжний вигляд і се відіймає у сих розмов вражіннє безпосереднього життя. Треба щось лишити, щось з прикмет звичайних щоденних щирих розмов навіть роблячи певні зміни і поправки в змістї й се також мав на увазї Стефаник. Старанно редаґуючи зміст реплїк і розмов, автор лишає їм зверхнїй вигляд безпосереднїх з серця йдучих слів. Се нїби розмови з самим собою, гадки і почуття, як тільки вони складають ся і випливають, не маючи ще оброблених висловів і продуманих виразів.

Ось кілька прикладїв. В оповіданню „Дїти“ кілька вступних уваг:

„поклав граблї коло себе, сїв потім на межу, закурив люльку тай гадка гадку пошибала. А далї говорив на четверо гоний за голосно“... і тільки всього.

Хто? де? Далї ідуть думки в голос, скарги і нарікання і про цїкаве для нас ми дізнаємо ся з таких реплїк, як ся: „— най я трошки спочину супокоєм, бо лиш дома вкажу си тай зараз дїдови роботу найдут. Таки невістка, коби здорова, круть, верть тай зараз запіворит: табо ви не сидїт“...

Скарги в голос, аж „всї обертали ся в сторону за дїдом“— і нїяких поясненнь від автора. „Отой Антін, що онде пяний викрикує на толоцї, був все якийсь нещасливий“ — починає автор оповіданнє „Синя книжечка.“ В коротеньких увагах лише намічени головні моменти матеріального занепаду Антона, але що цїнне і цїкаве, психольоґія самого Антона, про се ми дізнаємо ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з монольоґу пяного Антона, коли він „сидить отам пяний тай рахує, аби село чуло, кому продав поле, кому город, а кому хату“...

В оповіданню „Басараби“ вступні уваги від автора, як Тому спасли сусїди, далї в оповіданню згадуєть ся про зверхнїй вигляд Семенихи Басарабихи і самого Томи, але цїла вага в розмовах сусїдів про проклятте над родиню Басарабів, та в розмовах самих Басарабів про свої почуття і враження.

Нарештї, коли взяти „З міста йдучи“, то тут цїле оповіданнє в згадках в голос, і перед ними лише зауважено — перший, другий, третий; хто се розмовляє, де йде коли, — так і лишаєть ся невідомим для читача.

Ще одна цїкава прикмета лїтературної манери Стефаника — се так сказати — етноґрафізм. В минулї часи, в шестидесяті роки, під впливом піднесення цїкавости суспільства до наукового студіовання українського народнього побута, такий етноґрафізм мав велике значіннє. Письменник забував вимоги психольоґічного чи суспільного аналїза, щоб докладно описати багату кутю або весіллє. Пізнїйше такий етноґрафізм лишив ся без уваги. Перед письменником були переважно завдання характера суспільного, цїкаво було описати і докладно намалювати умови селянського життя, панщину, працю на фабриках або тодїшню інтелїґентську українську верству. Тепер кількадесят років пізнїйше знов встає напрям етноґрафічний, але вже з новими завданнями. Стефаник малює селянську верству, але разом з таким єдинством соціальним у Стефаника і єдинство етноґрафічне: він бере всї свої теми і малюнки з тої самої околицї, а разом з тим хоче як можна повнїйше зазначити перед читачем умови і обставини подїй, себ то місцевий побут, погляди, переконання і забобони.

Передо всїм мова. Коли ранїйше якому письменнику доводило ся ужити за для місцевого кольориту якесь місцеве слово, місцевий вираз, письменник, памятаючи, що його будуть читати і люде иньших околиць, де се слово, може, і невідомо, зараз же в текстї, поруч, давав і поясненнє сього слова. Для Стефаника найважнїйше яко мога ближче передати місцеве життє, місцевий побут, і через те він вже зовсїм без пояснень і толковань вносить місцеві вирази і вислови. Він старанно передає всї нюанси місцевої мови, всї сї тьигнути, дьидя, хильий, косов, крішков дитинов. І се Стефаник вперш в український лїтературі так, старанно і систематично завів в свої оповідання усї відтїнки народньої мови рідного закутка, завів з увагою і любовю.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З сорока з чимсь досї виданих оповідань Стефаника велику більшість займають лише 2, 3, 4, сторінки малої вісїмки кожне, більш довгих оповідань — дуже небогато. Але і сї більші не становять винятків з загальної лїтературної манєри Стефаника — се також одна лише сценка тільки більш детально розроблена — як „З міста йдучи,“ „Засїданє,“ „Камінний хрест,“ „Басараби“; коли в оповіданню сполучено кілька моментів, кілька сценок, то ріжниця в умовах, віддаленнє в часї так мале, що сї сценки цїлком зєднюють ся і зливають ся до-купи, такі — наприклад — „Кленові листки“... Так що і більші оповідання написані в тій самій лїтературній манєрі, як і меньші.

Теми оповіданнь — з селянського життя. Загальний тон — сумний; оповідань з таким бадьорим почуттєм — як „Підпис“ — небогато. Більшість перейнята глубоким сумом. І коли перед читачем проходять подїї, і коли згадують про минуле, — загальний настрій лишаєть ся сумний.

Всї оповідання витримані в однїй лїтературній манєрі; більшість — оброблені дуже гарно. Глубоке знаннє народнього життя, добре розуміннє народньої психольоґії, незвичайна чутливість до людського страждання — се все робить з письменника визначного майстра і захоплює читача.

І окрім того, в лїпших оповіданнях траґізм виходить за межі спеціально селянського бідування і стає загально-людським: через те сї оповідання лишають по собі глубокий сум, яким обгортують людську душу лише загально-людські мотиви, позбавлені спеціальних прикмет певної верстви і певного часу.

Іван Семанюк.

У Семанюка свій етноґрафічно-окремий куток українського життя: се Гуцульщина, з її відтїнками мови, відтїнками побута, народнїми переказами і забобонами. Дехто бачив з вікна поїзду мальовничі гуцульскі краєвиди, дехто знає Гуцульщину по гарним місцевим виробам, але автор знає більше, він знає її життє, думки і надії, знає і любить і хоче як мога близче передати його, се життє, в своїх начерках і оповіданнях.

Ось автор — чутливий і обєктивний — стоїть і прислухаєть ся до щирої і вітвертої розмови гурту Гуцулів; ось він приглядаєть ся до радощей на основинах гуцульської хати („Основини“); ось він бачить тугу чоловіка над труною вмершої жінки

Generated on 2015-07-19 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

(„Грушка“); ось він чує скарги над впавшим конем („Чічка“): він бачить, прислухаєть ся, чує і передає се все в своїх маленьких нарисах, усї моменти гуцульского життя, надії і тугу, події і таємні бажання: се гуцульске життє.

В кількох яскравих рисах автор вміє передати цїлу ґамму почуть і зворушень. Ось, наприклад, цїлий цікл переконань і забобонів звязаних з будівлею нової хати; ось радість батька, що хлопчик відтяв собі необережно пальця і вже не буде нї школяром нї вояком („Хиба даруймо воду“); ось враження після консультації у лїкаря („Лїк“); ось переляк перед приїздом у село екзекутора за для збирання невиплаченних податків („Святий Николай у гартї“) — се все буденнє звичайне гуцульске життє. Письменник приглядаєть ся дуже уважно до всього, докладно і яскраво передає в своїх оповіданнях, тримаючи ся зовсїм обєктивно: лиш де неде зауважить він про ріжницю між панською і мужицькою нетерплячкою, про мужицькі сльози, або про мужицькі зморшки на чолї.

Гуцульщина — як її малює Семанюк — се не мальовничий краєвид з вікна поїзду, се важкі днї матеріяльної нужди, тяжкої щодень працї і духовної темноти. Але серед вражінь щоденного побута Гуцул не може звести песімістичний підрахунок сумному і веселому в своїм життю. І автор також не вважає можливим зробити самому за Гуцула такий підрахунок і лишає се читачеви. Такий загальний підрахунок більш ясно дає себе почувати в скаргах і причитаннях Гуцула над впавшим конем або в розясненнях Гуцула лїкарю про умови працї коло тартаку. Иноді се загальне вражіннє змягчаєть ся в живій розмові, коли наприклад Семениха, згадуючи про ріжні напасти і втрату землї, звязує се з проявами бісовської сили в тій першій хатї, з надією, що тепер в новій хатї усе буде йти зовсїм гаразд („Основини“). Иноді проглядує гумористичний відтїнок і одягає півтїню сумні риси щоденього життя і дражливі моменти людських відносин, поки подражнене почуттє не вибухне міцним глубоким зворушеннєм. Ось Гуцули підморгують бачучи лїсничого з Аннїчкою: всїм їм добре відомо, чим кінчить ся для дївчат служба у лїсничого: але се вражіннє не викликає поки що обурення і цїла подія обгортаєть ся лише спокійним і безжурним гумором („Більмо“). Таж домішка гумору і в співчуттю Гуцулів до Іосипа, коли сей підняв руку на жандарма — свого обидчика („Раз мати родила“). Тойже відтїнок і в задоволенню Гуцулів на основинах

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

хати, коли вони вигукують: дай Боже панам житє! — що ті не всю землю відібрали у Семенихи. Той же відтїнок і в радощах батька Аннїчки, що лїсничий взяв доньку до себе за покоївку, не зауваживши її більмо і що тепер можна безпечно брати дерево в лїсї, начеб то Аннїчку і нечекає сумна доля її попередниць.

Се оповіданнє — „Більмо“ одно з більших оповіданнь Семанюка — може бути гарним зразком манєри Семанюка, як він вміє в кількох словах зазначити осередок і умову життя; як богато побутових рис зєднано тут на небогатьох сторінках малого формату. Одинока гуцульска хата притулила ся на узбоччу наче пташинне кубелечко: навколо де не позирнеш — лїс, а до хати з шляху звертає важка і невеличка стежка, по якій кажного дня ходить на заробок Гуцул Тимофій до тартаку. В господарстві звичайні злиднї, а до того ще й скарги жінки. Тимофій приймак на жінчіній дїдизнї і через те мусить їй увсїм корити ся. І окрім сього щоденього бідування трапила ся несподївана халепа: взяли вони у Жида-лихваря корову на випас і думали хоч молоком від неї скористати ся, але як раз чужі воли зустрівшись з сею коровою зломили їй ріг, а Аннїчцї, яка хотїла оборонити корову, зіпсовали око і на нїм зявило ся більмо. Користуючись з сього випадку Жид вимагає, щоб йому заплатили за шкоду його корові великі гроши: 30 ґульденів. Одинока утїха для родини се можливість віддати Аннїчку у покоївки до лїсничого і дїйсно завдяки заходам хрестного се можно було зробити. Родина задоволена: Аннїчка буде мати харч, буде вигідно жити у лїсничого, може якийсь подарунок перепаде і родинї, а окрім того — тепер можна безпечно брати дерево в лїсї, бо лїсничий не захоче зробити якої неприємности батькам Аннїчки. Але читач знає, яка доля спіткала дївчат попередниць Аннїчки і він не може подїлити зовсїм щиросердечно задоволення Тимофія, що пан лїсничий так і не зауважив більма у дївчини.

„Основини“ се гарний побутовий малюнок гуцульского життя: ставлять нову хату і святкують сю важну подїю. Вражіннє і поччутє зібраних Гуцулів дуже тісно переплїтають ся з забобонами і пережитками в народнїх переказах, повних неясних натяків і таємних віщувань. Не зовсїм добре сполучено з загальною темою окремий епізод: оповіданнє Семенихи, як вона їздила до самого цсїаря аж до Відня скаржитись за забрану землю; але сам по собі сей епізод повний яскравого реалїзму і глубокого розуміння народньої психольоґії.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Инакше задумано оповіданнє „Карби“: автор сам вніс сюди домішку сімволїзма, покористувавшись для того дуже зручно народними переказами і переконаннями: може бути де в чім є тут і автобіоґрафічні натяки. Властиво се історія гуцульского хлопчика, що вчить ся в місті в „великих школах“. На свята приїздить він до дому, бабця дуже радїє його приїздом, а сільска молодїжь підсміюєть ся над його панськими звичаями. Але разом з тим зявляєть ся тут нова нота: се якесь неясне гуцульске переконаннє про „карби.“ Для старої бабцї — се нїби точнїсінько кожному призначена заплата за його вчинки і гріхи, і в важких думах про се вона тішить себе, що може внук — ставши попом, відмолить бабцїні гріхи і улегшить їй „карби.“ Для самого внука Петрика се переконаннє про карби і про можливість звязку між долею бабцї й його власними вчинками являєть ся скоріше сімволом нерозривних звязкив з селом, з народом, якому він мусить заплатити своєю подякою, своєю дїяльністю. Яскраві риси народнього життя сплїтають ся в одно нерозривне цїле з думами і почуттями самого Петрика, неясними поглядами народнього світогляду і сумними гадками старої бабцї що думає про близьку смерть та неминучі карби.

Михайло Коцюбинський.

Поширеннє світогляду лїтератури йде кількома паралельними напрямками. Поруч з псіхольоґічним аналїзом, який глубше або з деякими новими відтїнками переглядає та перероблює ранїйш відомі теми людської псіхіки, поруч з аналїзом соціальним, який стежить за розвитком соціального життя і через те відповідно з виробленнєм нових форм і відносин збогачує лїтературу новими темами, поширеннє лїтератури йде ще одним напрямком. Се можна було б назвати етноґрафічним поширеннєм круга лїтературних тем. Чи в границях рідної землї, більш менш відомої взагалї, беруть основою оповідання побут якого небудь кутка, побут відмінний в дечім від загального, завдяки певним умовам, чи поза межами рідної землї беруть фоном для оповідання цїлком відмінний, цїкавий і малознаний побут иньшого народа, иньшої країни.

Для такого поширення світогляду української лїтератури не мало зробив М. Коцюбинський. Сам Українець, він жив серед Румун в Бесарабії і Татар в Криму. Він уважно придивляв ся до чужого побуту і через те яскраво малює його в своїх оповіданнях кримських і бесарабських. Він глубоко відчуває відтїнки

Generated on 2015-07-19 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чужої народньої псіхольоґії і ріжниці в впливах ріжних культур. Такими прикметами визначають ся кримські оповідання — „В путах шайтана“, „На камені“, „Під мінаретами“, і бесарабські — „Для загального добра“, „Пе коптьор“.

З сих оповідань найбільш глубоко задумано повість „Для загального добра“: се не тільки яскравий малюнок румунського життя в Бесарабії, але разом з тим болюча тема людських відносин, відносин між одиницею і загалом. Коротенько кажучи зміст буде такий. Під час боротьби з філоксерою знищено цілком виноградник Замфіра Нерона і через те матеріально зруйнована ціла родина, досї заможня і щаслива. Але хоч виноградник і був вже зіпсований філоксерою, всеж таки на звичайний погляд ніяких прикмет такого нещастя не видко. Через те Замфір Нерон не зможе зрозуміти, для чого руйнують його господарство. Автор ставить сю подію більш загально: коли деякі нещастя спадають не на всїх рівно, чому певна одиниця мусить жертвувати собою для загального добра? В сїм випадку се, розумієть ся, полягає лише в свідомости Замфіра, бо він не знає, яка шкода від філоксери, він не вважає свого виноградника хорим, зіпсованим і він не може зрозуміти, чому як раз його господарство, а не кого иньшого, треба зруйновати „для загального добра“; аґроном Тихович дивить ся на се зовсїм инакше. Але знайдеть ся чимало випадків, де такої ріжниці між поглядами не буде помітно, і при однакових поглядах конфлїкт буде відчувати ся не меньш гостро.

Разом з тим на сїм оповіданню можна простежити головні прикмети лїтературної індівідуальности Коцюбинського: дуже добре задумано саму схему оповідання. Перед нами родина Замфіра Нерона і на наших очах відбуваєть ся сумна подія. Починаєть ся з яскравого малюнка святочного відпочинку в родині Нерона: після обіда він іде з жінкою та дїтьми на виноградник. Ясним спокійним самовдоволеннєм перейнята ся сценка працьовитого і заможнього селянського життя. Як приємно дивити ся на свою працю та почувати себе повним господарем свого добробута. Замфір оглядає свій улюблений виноградник і любуєть ся краєвидом. „Здавалось, якась могутня земна хвиля залляла підгірє шпичастих гір, пялась до гори, до тих жовтих шпилів, що дивились з своєї високости далеко за Прут, на плавнї, на озера, на гірла, в далеку простору, повиту сизою імлою... Зелене море листя грало долї всїми сутїнями барв, від чорно-зеленої до жовто-зеленастої; а згорі вторували тій мельодії барв безладня гармонїя мі-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дяних дзвоночків отари, що паслась по горах, та тужлива чабанська сопілка. Замфір дуже любив свій виноградник. Ося десятина землї, густо засажена роскішними кущами, віддїлена від гори столїтнїми волоськими горіхами, делїкатними жерделями та сїролистими айвами — дісталась йому ще від батька. То була дїдизна, прадїдизна може. З виноградником сим звязано так багато споминів. Ще дитиною бігав він там, з утїхою смакуючи солодкий виноград, зазираючи під кожен кущ, у кожен закуток. Все тут знайоме, все своє. Там під горіхами сходив ся він у свято з стрункою чорноокою Маріорою, ще дївчиною тодї, там посадив на щастє якийсь особливий ґатунок винограду — от як розріс ся тепер роскішно! — а тут хазяїном вже завів молодник"...

Глубока артистична чутливість виявилась в обробленню сїєї схеми і в виборі окремих сценок, які разом становлять певну цїлість, яскраву і закінчену, починаючи від щасливого спокійного добробуту Замфіра і кінчаючи повною руїною: винищенєм виноградника, смертю Маріори, матеріальним упадком родини Замфіра і глубокого його відчаю. Яким сумом перейнятий кінець оповідання, коли аґроном Тихович змучений сїєю пригодою і своїми сумнївами про загальне добро на відїзді чує, що вмерла жінка Замфіра і бачить його подвірє з жалібною корогвою...

Повними життя виходять у Коцюбинського малюнки побуту румунського виноградарського села над самим Прутом. Наче живий встає перед нами сам Замфір „з ставною постатю, з гордим, як у римського патриція обличчєм, з міцним станом, тісно обхопленим золотом мережаним іліком, що відкриває широкі рукави білої сорочки, з під якої видко кремезні, з грубими від напруги жилами руки". Як живо намальовано ту сценку, коли Замфір та иньший Румун гонять своїх коней наввипередки, хто каруцою випередить і приїде ранїйше.

Глубоко відчуває письменник людську псіхольоґію і живо передає зміну настроїв в своїх малюнках. Дитяча радість, коли зберають ся їхати на виноградник, дитяче захопленнє, коли Замфір гонить свою каруцу наввипередки, радість Замфіра коли він оглядає свій улюблений і виплеканий виноградник, перші неясні ще передчуття невідомої, ще далекої біди, нарештї глубокий розпач Замфіра коли він бачить неминучу важку біду — повну руїну — се все обмальовано глубоким і чутливим псіхольоґом-письменником.

Але се не все. Поруч з глубоким знаннєм людської псіхольоґії, поруч з глубокою чутливістю до непомітних людських драм

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і з визначною здібністю до яскравих повних життя малюнків почувань і настроїв, ми знаходимо у Коцюбинського ще одну дуже характерну прикмету, се глубоке, незрівняне розуміннє природи Передовсїм, природа, як тло подїй і почувань. Звичайно, опис. природи се рамка для подїй і вчинків, радощів або страждань. Хоч иноді автор дає малюнки природи, не ставячи їх в тїсний звязок з людськими настроями і почуттями (наприклад в оповіданню — „На віру“), але звичайно псіхольоґічний аналїз йде поруч з сумними чи бадьорими малюнками природи і псіхічні настрої людини і життє природи нерозривно звязані між собою.

Легко зрозуміти, що найбільш яскраві і повні в обробленню як раз малюнки з кримського життя: як раз тут найбільш повно і яскраво виявляють ся характерні прикмети письменника. Дїйсно, українська природа знайома читачам і через те автору не приходить ся багато над такими описами зостановляти ся: кілька натяків і читач легко може уявити собі українську сїльську околицю або иньшу яку типову українську місцевість. Цїлком инакше з життєм кримського села, де цїлком відмінне життє серед цїлком відмінних умов, серед цїлком відмінної природи: і автор з докладною повнотою обмальовує нам південне яскраве море, гірську кримську околицю і спокійну, безжурну тишу горячого лїтнього півдня. З глубоким своїм розуміннєм природи, Коцюбинський вміє відчути головні прикмети отсїєї далекої відмінної природи, вміє передати яскраво, до іллюзії яскраво далекий краєвид з ясним морем, коли дивитись з гори в ясну далечінь, або оточену горами сумну околицю Бахчісарая.

Одному з своїх оповідань дає письменник підзаголовок — „акварелля“: ся назва дуже добре характеризує манєру письменника, його характерну передачу світлих і темних відтїнків природи. І сю назву — акварелля — можно взагалї прикласти до кримських оповідань, бо в сих описах кримськиї природи читач всюди відчуває ту саму основну манєру малюнка. Ось — наприклад — море в ясний горячий південь: „блакитне, слїпуче-блакитне, як кримське небо, воно млїло у спецї лїтнього дня, дихало млою і, делїкатними тонами зливаючись з далеким небосхилом, чарувало й вабило у свою чисту, теплу й радісну блакить“... або се „нїжна блакитна хвиля, чиста і тепла, як перса дївчини, кидала на берег тонке мережево піни. Море зливало ся з сонцем в радісний усміх, що досягав аж ген далеко, через татарські оселї, через садки, чорні лїси, до сїрих нагрітих громад Яйли“... або сей — нарештї — відтїнок: „в одчинені вікна й двері на довгу

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з колонками веранду так і тислась ясна блакить моря, в нескінченість продовжена блакитним небом. Навіть душне повітрє літньої днини приймало мягкі синаві тони, в яких танули й роспливались контури далеких прибережних гір". Во всих сїх трьох випадках краєвид тойже самий, але автор підносить кождий раз иньші відтїнки, в залежности від описаних в оповіданню подїй та настроїв, і при такій змінї відтїнків всеж таки во всїх сїх описах ясно виявляєть ся основна незмінна всюди манєра малювання.

Крим приваблює песьменника не тільки своїми чарівними мальовничами краєвидами. Для письменника се окремий куток характеристичного і цїкавого побуту. В місцевім життю дуже багат о відмінного і через те письменник з великою докладністю малює нам вуличне життє Бахчісарая („Під мінаретами"), маленьку сїльську кавярню, або нічну відправу дервішів. Не вдовольняючись кількома рисами Коцюбинський малює нам докладно і повно окремі моменти сього далекого відмінного побуту. Зауважу при тім, що письменник звичайно дає ясні яскраві малюнки повні тепла і світа, але разом з тим він дуже добре вміє передати і вражіннє спокійної нічної тиши, спокійної, мовчазної, таємничої („Під мінаретами"), або повної згуків і життя („На камені"). Я наведу для порівнання сї два уривки: „День відійшов. Трівожний, неспокійний, в ясній одежі і галасливий. Зайшов за гори разом із сонцем — і стало тихо. Спокійна, тиха як богомільна черниця, зявилась ніч. Замовкла сїра земля, здрімнули хати, тополї і поле. Сумно, безлюдно в святому місцї — Азізї. Пишні „тюрбе", мавзолеї самітно сїріють на полї, між будяками і грузом, важкі, великі, байдужі, як ті святі та хани, що спочивають під ними. Чорною купою заснув на землї монастир — „теке", а над ним стоїть мінарет, як білий привид. Не сплять лиш цвіркуни і фонтани та клїпа очима-зорями небо. Легко, мов тїнь пливла, ступав по Азізї Абібула. Немов бояв ся топтати місце полите кровю святого... І кожен раз, як і тепер, було йому страшно, і серед тиши калатало серце. Властиво се було добре. Він сам викликав ту уяву, оберігав той страх і той настрій, ворушив його немов болючий зуб. Він хотїв, щоб душа в його гойдалась, як хибний човен на морі, тремтїла, як лист на вогнї, щоб стала прозорою, легкою й могла злинути в небо. Так щиро він прагнув єднання з Богом"...

В звязку з своєю спеціальною метою — намальовати релїґійний екстаз молодого дервіша Абібули, — письменник в своїм

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

опис нічної тиши підкреслює ті відтінки, що так гармонійно сплітають ся з почуттями самого Абібули.

А ось в звязку иньших подій і почувань, де давня приголомшена туга та нудьга займають ся яскравим незгасимим полумям пристрасти, де якраз треба підкреслити сей непомітний, але різкий перехід від спокійної безжурної апатії до вибуху енергії, там письменник зазначує иньші характерні риси в малюнку нічної тиши: „скоро в тіні камяних осель, перетканій блакитним світлом, починалась забава: зурна повторяла один і той самий голос, монотонний, невиразний, безконечний, як пісня цвіркуна, аж робилось млосно, аж починало під серцем свербіти й запаморочені Татари підхоплювали в такт пісні: — О ля-ля... о на-на...

„З одного боку дрімав таємний світ чорних велетнів-гір, з другого лягло долі погідне море й зітхало крізь сон, як мала дитина, і тремтіло під місяцем золотою дорогою“... І далі характеристика почувань Фатьми...

Се оповіданнє „На камені“ характеристичний приклад обробня людських драм. Траґізмом теми і швидким розвитком подій воно відріжняєть ся від оповідання „В путах шайтана“, де кілька одною загальною темою зєднаних малюнків життя не складають ся в нерозривний звязок почувань в їх розвитку і зміцненню: думи Емене, візіта різника Мустафи, оповіданнє про подорож до Мекки, зустріч з панночками, промова софти — сї всї окремі моменти не звязані ґенетичним тісним звязком. Навпаки, „На камені“ се траґічна історія коханнє Фатьми і Алї: перед нами цїла історія сього кохання починаючи від першої зустрічи Фатьми з Алї і кінчаючи нещасливим їх кінцем. Але окремі моменти розвитку сього почуття не зазначено повно і обминаючи загально уживаний вступ про попередню біоґрафію головної особи повісти, автор задовольняєть ся лише коротенькими згадками; наприклад — на заклик Мемета „від стін його дому, що здіймав ся над кавярнею, віддїлялась, мов тїнь, завинена у покривало жінка і тихо проходила через покрівлю до самого її краю“... Докладний опис сїльської кавярні, приїзд Ґрека з сілю, буря на морі і характеристика сїльських відносин з заїдлою ворожнечою між двома партіями, се все не зясовує нам становища Фатьми і, докладно малюючи щоденний побут кримського села, нїчим не натякає автор на будучу драму: тільки враження Фатьми від гри Алї на зурнї — дають можливість трошки догадувати ся про будуче. Далї коротенька згадка про зустріч Алї з Фатьмою, спомини Фатьми про рідну країну під впливом гри Алї, коротенька їх розмова, і далї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зараз же кінець — переслїдуваннє цїлим селом втїкачів. Середнї моменти, розвиток почуття не намальовано так детально, як сього вимагала б пропорціональність між окремими моментами оповідання: побутові деталї заслонюють повільний зріст глубокого кохання на тлї нудьги, апатії і споминів про далеке рідне село, і через брак ясних вказівок, читач не може почувати себе зовсїм певним, хоч можно догадуватись, що зміцненнє почуття йшло дуже швидко і остаточне рішеннє не викликало багато сумнївів. Малюнок сей — гарно зроблена акварелля кримської природи і кримського села, але псіхольоґія дїєвих осіб намічена лише кількома неповними моментами. Велика ріжниця, як порівняти се наприклад з докладним аналїзом в оповіданню „На віру“...

Історія Фатьми могла б повторити ся і в иньших умовах і в иньших культурних обставинах: се дуже давня звичайна історія нещасної жінки, що не знайшла вдоволення в шлюбі з нелюбом і зраджує йому для молодого симпатичного коханця. Але спеціальні умови татарського селянського побута дають деякі характеристичні відтїнки: взяти, наприклад, самий шлюб з калимом, купномжінки: „прийшов різник, заплатив батькови більше, нїж могли дати свої парубки і забрав її до себе — противний, неласкавий, чужий, як усї тут люде, як сей край“... Се характеристична риса татарського побута, яка накладає глубоку відзнаку і на псіхольоґію дїєвих осіб. Коцюбинський не тільки дає яскраві малюнки кримської полудневої природи, не тільки релєфно і глубоко передає почуття і поривання місцевих людей, але і глубоко відчуває ту основну ріжницю псіхольоґічних моментів, яка виникає завдяки етноґрафічним і культурним відзнакам, наслїдком довгих віків відмінного історичного життя. Нагадати лише такі малюнки, як думи і сумнїви Емене, промова заїзжого Турка софти, містичні поривання Абібули, нічна відправа дервішів — всюди ми бачимо, як добре автор вмів передати псіхольоґію людей з відмінних умовжиття, відмінних культурних впливів, відмінного релїґійного і суспільного світогляду.

В оповіданню „На каменї“ ми бачимо, як цїле село, мов одна людина, йде разом з Меметом шукати втїкачів коханців Алї і Фатьму: звичайно, село подїляло ся на дві ворожі партії, які нїколи не могли прийти до трівкого порозуміння між собою, але тепер, коли треба було покарати злочин, всї з глубоким співчуттєм до покривдженого рушили йому на поміч. Що за злочин смерть, всїм се відомо і нїхто не має нїяких сумнївів чи вагань.

В порівнянню з такою однодушністю, в иньших оповіданнях ми бачимо иньші відтїнки, відтїнки руйновання давнього звичай-

Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ного побута, перейняття иньших культурних звичаїв. Старе рушить ся і нове йде поволї йому на зміну. Се зустріч двох культурних течій, давньої східньої і нової західньої, европейської. І ранїйше в оповіданню М. Грушевського „Бех аль-Джугур“ ми бачимо, як війна являєть ся ворожим конфлїктом двох культурних течій, а в повістї „Абдул-Газіс“ В. Левенка ми бачили иньший бік такого ворожого конфлїкта двох культур: загибель самостійного державного життя, заснованого на основах слабійшої культури. Подібний момент — зустріч відмінних культурних течій — але в цїлком відмінних умовах ми бачимо в оповіданнях Коцюбинського — „В путах шайтана“ і „Під мінаретами“. Емене з її нудьгою від щоденного пустого життя та безпосередньою заздрістю до „невірних жінок“, яким живеть ся далеко веселїйш і цїкавійш, — се перший крок в шуканню нового шляху, безпосередні враження від відмінного життя, чужої культури. Далї йдуть такі люде, як Джіафер, що вбирає своє мешканнє по европейському, переймає европейські звичаї і через те мусить розійтись з жінкою, щирою мусульманкою, вихованою у давних звичаях та забобонах. Ще далї — Рустем, щирий і переконаний прихильник европейської культури і культурного відродження татарського народу. Коло них цїлком неґативним зявляєть ся Септар, який в своїй ролї ялтинського провідника цинїчно переходить до більш вигідної матеріально европейської культури в її поганих сторонах. По другий бік стоять прихильники старовини, старі, богобойні люде, софти, хаджі, та вихована під їх впливом в давнїх поглядах молодїж. З глубоким псіхольоґічним розуміннєм намалював Коцюбинський різкий конфлїкт між сими двома партіями, коли розказана Рустемом в кавярнї смілива казка в дусї давнїх арабських скептиків викликала загальне обуреннє серед старих, піднявши все те, що роками збирало ся і росло в серцї сих прихильників старого укладу, коли вони бачили, як тепер в грішнім світї „навіть хаджі загубили дорогу чести, шейхи — своїх батьків, а судї правду і справедливість“... Се глубокий розбрат, дізгармонїя, але в порівнанню з глубокою розпачю „Для загального добра“ тут щире переконаннє Рустема і його товаришів вносить ті бадьорі, яскраві тони, які дають праця і боротьба для піднесення загального життя.

(Далї буде).

Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

С. ЧЕРКАСЕНКО.

А потім?

(З недавнїх настроїв).

— Ви сьогодня надто веселі?

— Жити гарно, Ганно Петровно, — промовив Зубенко, й очі йому загадково прижмурились. — Нема й краще над те, коли людина, озирнувшись довкола, може з повним почуттєм вимовити тільки отсї два слова: жити — гарно!..

— А ви можете?

— Так, можу.

— Ви ще так недавно скиглили? — лукаво засміяла ся Ганна Петровна.

— М-да... було... Минуло ся, панї... Нарештї й я осїдлав свою долю...

Обоє гучно зареготали ся.

По його спокійному, задоволенному обличчу видно було, що він ховає в серединї щось дивне, величнє, але зрозуміле й близьке тільки йому самому, і що се дивне сповняє зараз його всього невимовним спокоєм людини, що після багатьох безнадійних, безпораднїх зусиль і жаденної шуканини, нарештї знайшла те, за чим невтїшно тужила душа.

Зубенко непоспішаючись розгорнув білу з рудими плямами серветку, витер губи, розгладив вуси, й діставши грубу срібну цигарницю з золотим вензлем на накришцї, сито промовив:

— Тепер і шклянка чаю буде в пору.

— Та пострівайте, куди ви так хапаєтесь? Посидьте трохи.

— Хм... Можна й посидїти, чом-же...

Він одхилив ся на спинку стільця, поклав ногу на ногу й смачно затягнув ся запашною дорогою цигарою.

— Так... Добре тому, кому жити гарно, — задумливо промовила Ганна Петровна.

Зубенко знов прижмурив свої глибокі синї очі й посміхнув ся. Дві буйних сльози скотили ся несподївано з-під довгих вій у Ганни Петровни. Вона сидїла супроти нього якось

Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

зібгавшись і, видимо, силкувала ся здержати щось, що притьмом ринуло з середини.

— Не всї можуть так говорити...

Він насупив ся... „Так, так, не всї, — думав Зубенко, — але навіщо отсе кажеш ти менї вже мабуть у-десяте?“ Гарний настрій його раптом розтанув в злости на самого себе. „І на чорта я почав про се? — лаяв він себе, — нїби не знав її. Почне тепер викладати перед тобою химині курси. А! чорррт“... Він з серцем клацнув цигарницею, сховав її в кешеню й гучно відсапнув нїздрями. В те гарне, величнє, що співало у нього в души, проникло зокола щось гидке, мерзенне, отрутне, й миттю розлилось, отруїло, споганило його святе-святих.

— Так, не всї, Дмитре Пилиповичу. Инший, подивиш ся збоку, живе щасливо...

„Чув, чув уже, — лютував мовчки Зубенко. Він знав, що, раз почавши, Ганна Петровна не зупинить ся, поки не вимотає геть чисто все терпіннє; знав також напамять, про що саме вона казатиме, говоритиме довго, нудно, одноманїтно, з сльозою в голосї; знав, що вона нарікатиме на своє нїби-то нещасне життє, на гірку долю, скаржитиметь ся на чоловіка, що не розуміє її, навіть не в силї зрозуміти, бо має вдачу цїлком супротилежну, чужу до всяких величнїх поривань, потреб і т. и. Вона так щиро, так зворушно завжди нарікала на своє безголовя, що Зубенко одразу був поняв їй віри й вовком дивив ся її чоловіка веселого, жвавого експедїтора на шахтах, але коли пильнїйш придивив ся до неї, то зрозумів, що все те бридня і що як-би хто пораяв їй розвестись з нелюбим, то вона перша вжахнула ся-б.

Зубенко люто мняв у руцї шматочок мякушки і з зненавистю дивив ся з-під лоба на її вродливе якось неприємною вульгарною красою лице, що аж кричало браком змісту, того одухотворення, виразом внутрішньої вроди, що навіть обличча негарні роблять надзвичайно сімпатичними, привабливими, повними змісту; дивив ся у зтемна-зелені очі опущенні підмальованими віями й бровами, на темне волося, рівний чудовий ніс, повні жагучі вуста й кругле підборіддя, — і почував, що в серединї у нього пече ледви втримана злість. Він спіймав себе на дикому бажаннї вхопити з стола тарілку з обїдками й шпурнути їй в голову, спіймав — і раптом зашарив ся по самі вуха.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— М... да... — протягнув Зубенко цілком не до речі й ще більше почервонів.

Ганна Петровна питаюче кинула на нього здивованим поглядом і замовкла.

— Я бачу, ви й не слухали мене?.. — нарешті вимовила вона.

Зубенко змішав ся й кашлянув.

— Та... бачте... Мені, власне кажучи, трохи ніколи.

— Мотько! чаю, — перебила вона його; обличча їй перекосило від злости.

На дверях спинила ся кремезна, нечепурна, з розкуйовдленим волосєм пиката наймичка.

— Чого, пані?

— Чаю, кажу, дай паничеви.

— Зараз.

Мотька з цікавістю подивилась на Зубенка, ніби вперше бачила його, й зникла. І все се — і вродлива пані, й безглузда наймичка, обгризки на столі, й брудна скатерка — здало ся Зубенкови таким непотрібним, огидливим, що він трохи не підвів ся йти, але переміг себе й нетерпляче ждав чаю. Наймичка внесла на таці шклянку міцного чаю, поставила перед ним і почала прибирати зі столу. Від неї нестерпуче тхнуло пахом пекарні й поту. Зубенко затягнув ся цигаркою й обповив себе димом. Коли Мотька вийшла, він поклав цигарку на чавунну пепельницю, хутко проковтнув чай і підвів ся.

— Вельми вдячний.

— Ні за що. Може ще? Ви-ж тільки одну.

— Ні, ні, дякую. До побачення.

— До побачення... Куди се ви так поспішаєтесь? барвінку рвати?

Ганна Петровна склала вуста в усмішку, але в зелених очах її искорцями виблискувала образа й злість.

— Куди?.. — озирнув ся він біля порога.

— Нічого, нічого, то я так, — зареготала ся вона й закрила рота хусткою; отрутний, щипучий сміх її зловістною луною одбив ся в сусідній залі.

— Доброго успіху!..

Зубенко вийшов.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Пху, будь ти проклята! — вилаяв ся він, — зопсувала геть чисто настрій. Пропав вечір. Пху!.. Треба буде де инде стати на харч. От нахаба! І чого їй потрібно від мене?.. Здаєть ся-ж я не дав жодного приводу... А, ну та чорт з нею... Не треба думати...

Сонце вже схилило ся низько на захід, і від білоснїжних акацій, телеґрафних і телефонних стовпів, будинків лягли по землї довгі тїни, жваво розмовляючи; попереду бігали дїтки в кумедних куценьких штанцях і спідничках.

Зубенко хутко перейшов на другий бік вулиці, пхнув хвіртку, ввійшов у свій присадок і сїв на ґанку, замислившись. Цвіли акації — ніжні, білі, й розливали в повітрі пянкуватий чудовий пах. Злотисті пасма погасаючого соняшного сяйва фантастично переплїтались в білоснїжнім убраннї нерухомих дерев і нагадували золоте, чисте спокійне щастє. Про те щастє щебетали вечеровою піснею й ластівки на гостроверхому дахови незримої за акаціями альтанки.

Зубенко сидїв на ґанку й слухав. З вулиці досягала до нього жвава гутірка пишно вбраних панїй, регіт і белькотання дїтей; в серединї ще прикро вражали відгуки останньої розмови з „хазяйкою“, й хотїло ся чогось незвичайного, захоплюючого, в чім можна було-б поринути душею, серцем, думками й змити геть се несподїване брудне. З пішохода почулась легенька хода.

— Дмитре Пилиповичу!

Він хутко підвів ся. Чорні хмарки дїйсности в одну мить зникли, вся істота сповнила ся радістю, сяйвом, музикою, й приємною була свідомість, що все те — хвиля, мить, котра при однім доторканню щастя щезає, як сутїнь в ранкових проміннях могутнього сонця.

— Дмитре Пилиповичу! ви в дома?

Його не видко було за густими шатами акації й кущів.

— В дома, в дома, Галино Васильовно, — поспішив Зубенко їй назустріч. — Здрастуйте.

— Добривечір... Отсе так! дав слово йти зо мною в поле й заховав ся.

— Я вас ждав... виглядав...

— Ха-ха-ха! добре виглядав! Я бачила, як ви сховали ся... Ну, йдемо, чи нї?

— Ходїмо.

Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— То виходьте-ж на вулицю, чого стоїте по той бік? Ха-ха-ха... виглядав!.. Ех, ви...

Він відхилив хвірточку й вийшов до неї на пішоход, соромлячись і злехка тремтячи від внутрішньої радости. Вона приязно дивила ся йому просто в вічі своїми великими чорними очима, в котрих бігали чортики сміху, й щебетала швидко, весело, захоплююче.

— Ну-ну, хутчій повертайтесь ведмедю! Я хочу застати в полї сонце. Воно незабаром заховаєть ся.

Пішли поруч: він високий, ставний, кремезний, як дуб, вона невеличка й струнка як береза. По вулиці, з обох боків, людей побільшало. Всїх вабив дивний тихий вечір з душних прозаїчних кімнат на вільну вулицю. Зубенко й Галина Васильовна недбало відповідали на привітаннє зацікавлених завжди знайомих жінок і хутко йшли, звертаючи на себе увагу. Вона не помічала, або не хотїла помічати того й балакала невгаваючи про ріжні дрібниці; він гаразд бачив, що всї позирають на них, погано усміхаючись, і несамохіть глуха ворожнеча підіймала ся йому в серединї й труїла променисту радість.

Звернули в заулок, перейшли мягкий від пилюки шлях, вийшли на обміжок між зелені густі пашнї.

— Дивіть ся, воно сїдає вже — показала вона рукою на сонце.

— Нї, то хмарка. Воно ще випливе.

Сонце, схоже на величезний померанець, заховало ся за хмарку. Стало сіро, непривітно. Співали жайворонки, сюрчали коники. Вона озирнулась довкола й підняла свою хорошу голівку.

— А вони запевне бачуть сонце.

— Хто?

— Та жайворонки з своєї високости.

— Безперечно.

— Чудно, що така невеличка хмарка закриває велитенське сонце. Адже-ж вони нїщо в порівнянні з ним?

— Нуль... Поставте перед очима долоню, й ви закриєте широке небо.

— Справдї?.. Ха-ха-ха! ви говорите таким тоном, немов лекцію читаєте. — Вона закрила очі рукою й хвилю не приймала її.

Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Нічого не видко... Ось гляньте, воно вже виринає знизу. Яке химерне, червоне, без променю... прозаїчне сонце...

— То від пилюки та диму.

Вона замислилась. По обміжкови було протоптано вузеньку стежечку в високій траві. Не можна було йти поруч, і вони йшли одне за одним, вона попереду, а він за нею.

— І в житті так буває, — зтиха промовила Галина Васильовна, не обертаючись.

— Ви про що? спитав Зубенко.

— Та все про те-ж... Яка небудь дрібничка, особисте горе, дрібне, нікчемне, заслонить часом від тебе світову радість.

Йому пригадалась недавня сцена у „хазяйки". Гидке почуттє від прикрої, дрібної, щипучої розмови і в нім заслонило було те єдине важливе, що звучало у всій його істоті за останні часи урочистою сімфонією кохання. Але тепера воно ледві-ледві ворушило ся десь глибоко в середині й було малопомітною чорною крапкою на осяйнім тлі сердечного свята.

Він ішов слідком за нею й радо любовав з її невеличкої, гнучкої постати, від котрої віяло такою невимовною чистотою, дитинством, що треба було зупиняти себе, щоб не кинутись до неї, не обняти, не поцілувату її чистим поцілунком побожного поклонника. Самий склад його думок, що поволі линули одна за одного в голові, мимоволі обертав ся в урочистий гімн, і Зубенко бояв ся забалакати, щоб не виявити того, що на серці, не сполохати променистої радости. О, він кохав її, вона ще не знала того, кохав щиро, побожно. Жадне найдрібніше нечисте бажаннє не псувало чистих відносин до неї, хоч кохати инако, здавало ся йому, було річчю цілком природньою, і всі, кого він знав, кохали імено не так, як він, а якось просто, примітивно. Ні, ні, за-ради того не варт було-б і кохати! В притхлій атмосфері його безнадійного сірого істнування вона зявила ся блискучим променем, саме в момент найбільшого відчаю, вагання, зневіри, коли вже виникало питаннє: жити, чи не жити? і терези долі занадто виразно хилились на другій бік — не жити. Аж ось зявилась вона... Ні, ще варто жити!.,

Сонце сіло. Вечірня сутінь зі сходу поволі накидала на світ свій легкий серпанок. Зникли тіни, потьмарились яси

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

фарби, на всьому лягла одна велитенська холодна одноманітна тінь і викликала ніжний лагідний смуток і бажаннє надхмарного довічнього щастя. По-над ставком і в балці сивим прозорим димком закурив ся туман. Журливо мекали вівці в степу, за балкою, поспішаючись до води.

Вона зупинилась, і Зубенко від несподіванки трохи не збив її з ніг. Обоє дзвінко, весело зареготались.

— Ну, вже й ви... ведмідь, — промовила вона з робленим докором.

— Замислив ся й не бачив, як ви зупинили ся, — вибачно відповів Зубенко.

— Замислились?.. Цікаво, про що ви марили?

— Про що?... Про те, що варто жити, — з захопленнєм говорив Зубенко. — Гарно скрізь і все: і ниви, й степ, і небо; гарно йти отак і почувати, що ви тут, поруч, така хороша, дивна; гарно почувати, що все дрібне, брудне, нікчемне зостало ся там, позаду, а круг тебе пануючи застигла радість.

Вона прижмурила свої чорні великі очі, знову подивила ся на нього й дрібно-дрібно, мов перебір на струнах, засміялась.

— Справді?.. Та ви поет... І так само, як і всї поети, свою мрію вважаєте за дійсність.

— Бажав-би я побачити ту людину, що любуючи з вас, не зробила ся-б хоч на хвилину поетом.

— Годї вам верзти дурниці, бридкий, — закопилила вона хорошу пухкеньку губку, повернулась і знов пішла. А він догнав її й пішов поруч, зазирав їй у вічі, нахилившись і плутаючись у високому пирії.

— Чому ви розгнївались? Чи я бовкнув що образливе? Невже правди не можна висловити голосно?

— Ах, облиште!.. Дивно менї одне у вас буржуїв...

— Бужуїв?.. — аж зупинив ся він. — А ви-ж...

Вона посміхнула ся й ласкаво кинула на нього свій блискучий погляд.

— Ну-да, і я.. Дивно, кажу, менї, що, скоро ваш брат...

— „Мужчина“? — засміяв ся Зубенко:

— Ах, ви-ж, навісний!.. Нї, не „мужчина“, се дуже загальне розуміннє. Я говорю все-ж таки про буржуїв, що, скоро вони зустрінуть ся з панночкою якою, то в ту-ж мить перевертають путню розмову на ідіотську.

Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Вельми вдячний.

— Не варт... Ніби панночка — то лялечка, з котрою тільки й можна пустувати.

— Я не пустую, а говорю серйозно.

— Тим гірш для вас.

— Як саме?

— Виходить, що ваша навіть серйозна розмова скидаєть ся на безглузде патяканнє.

— О, безпечно, — образив ся він, — ви бачили й не таких.

— Бачила... Чого-ж ви образились?

— Де-ж ви їх бачили?

— Вам все їдно. Але я знаю юнаків, що звертають ся до товаришок, як до людей дорослих, таких, як і вони самі, і не вважають за пусте розмовляти з ними про речи серйозні.

— Хто-ж то? „Товариші“?

Вона з усмішкою поглянула на нього, хотіла щось відмовити й засміяла ся дрібно-дрібно, мов розсипала перли.

— Чому ви смієтесь?

— Ви не любите їх... товаришів, як ви кажете?

— Ні люблю, ні нелюблю... Я-ж їх не знаю.

— А мені почула ся зневага, коли ви вимовили се слово.

— Ви надто неймовірні. А ви їх поважаєте?

— Ну-да. А хіба що?

— То чому-ж ви... не гуляєте з ними?

Зубенко почув, як погане, неприязне почуттє заздрости зашкребло йому в середині, відбило ся на видови кількома ганебними рисами й неприємним блиском очей.

Вона знову зупинила ся, кинула на нього гострий насмішкуватий погляд, але раптом на її видочку пройшла тінь загадкового смутку й довго-довго не сходила, ніби застигла в своїй таємности. Вона пішла й промовила по хвилї:

— Так, я поважаю їх... Я бачу, що вам се не приємно чомусь, але вони гарні, дуже гарні люде... Тільки я неможу зоставатись з ними довго. Та вони майже й не гуляють ніколи, вважаючи се за пусте. А я люблю сонце, люблю загадку вечора, люблю зітханнє степу. І, ви знаєте? — мені соромно признатись їм в сьому, щоб вони не глузували. Не знаю, може я помиляюсь, може вони зовсім не такі. Бувають хвилини, коли й між ними почуваєш в собі моменти, найви-

Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

щого піднесення, захоплення. Се надзвичайно гарно. Ви не пробували?.. Ну-да, ні... ви не знаєте. Вони сильні, — сміливі й сильні, — навіть нахабні, красиво нахабні, й відважно дивлять ся життю в вічі. Нехороше лиш, що вони знають його... життя... так, якось... напамять... Для них нема нерозгаданого минулого, таємного завтра. Вони й про завтра розмовляють так, як і про вчора, про зараз, бо знають його й певні, що не помиляють ся... А мені се неподобаєть ся: нецікаво жити, знаючи життє, як певний проґрам. Все те, що я люблю, вони вважають дрібницею, або ні, не те... У них якось виходить так химерно... Вони немов хотять вимовити: нехай все те на-послі, бо зараз не до того... І мені часто нудно з ними... Але й без них нудно... Вам не смішно?..

— Чого?

— Та що я й сама не знаю, чого мені власне потрібно?

Зубенко спостеріг, як бренів смуток в її голосі, і якось з ненацька зрозумів, що сей вечір буде рішучим в його житті. Він почував, що далі не в силі втримувати себе, що іще мить, і він упаде їй до ніг, молитиметь ся на неї... А вона йшла все вперед, спокійна й задумлива, й не помічала його екзальтації.

Зійшли на гору й зупинили ся перед широкою балкою, де кінчались зелені ниви й починав ся ріжнобарвний степ. Ліворуч виблискувала в ставку вода. Здалека доносило ся меканнє отари, крюканнє жаб; співали дівчата, повертаючись з панських картопель.

— Може сядемо на траві? — спитала вона.

— Залюбки, — запобігливо відповів Зубенко, й сам перший радо впав на траву. Галина Васильовна зігнула свій стан, розправила пелену спідниці й обережно сіла.

Смеркало. Сиділи тихо, мовчки, озираючись на вкруги й дослухаючись до здавленого, соромливого шепоту весняного вечора. Пожадливий перепел не в силі був втримати свого палкого темпераменту й дзвінко вигукував у житі. Сумно стогнали цікади. Низько по-над землею побіч шугнув якийсь великий птах і поринув у пітьмі, в балці. Десь хтось кричав, кликав когось, раз, другий і замовк, не діждавши відгука.

В морі поважної таємничої темряви поволі потопали дрібні хатки шахтарів, довгі цегляні будинки служащих, оздоблені сивими густими акаціями, високі шпилі чотирьох кумедних надшахтних копрів. Засвічувались огні. Праворуч

Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і ліворуч в лощинах і вище блимали подекуди купками огники чужих шахт. Далї, на обрію, кокусові печі вишкирили свої пекельні вогняні зуби...

І чудно здавало ся, що й там живуть люде й цікаво було довідатись, що вони роблять в сю саме мить.

Галина Васильовна злягла на лікоть і глибоко зітхнула, й Зубенкови почуло ся, що то зітхнула його дорога мрія. Все життє сіре, одноманїтне, без яскравого змісту, без красних, блискучих епізодів, сите, до гидоти однакове день-у-день, невиразно промайнуло йому в думках і огорнуло їх приємно-журливим фльором солодкого предчуття. Він почував, що щастє ось, тут, біля його, майже торкаєть ся до нього, треба тільки простягнути руку і взяти його.

Присунув ся ближче й сїв поруч. Вона не ворухнулась і лежала в задумі.

— Гарно? — несподївано вихопилось у нього. Нервова дрімота проняла його наскрізь і до горла підкотив ся химерний давлючий клубок.

— Так, гарно, — по хвилї відповіла вона. — Я люблю такі вечори, величні, задумливі... Он зорі. Людська фантазія вигадала, що вони дивлять ся на нас і навіть беруть участь в людській долї... Дивна, поетична неправда, теж одна з тих, що квітчають непоетичне взагалї життє, огортають, ховають його недосконалість...

— Як неправда? — спитав він, аби що-небудь промовити.

— Як?.. Адже-ж звідтїля, з тих зірок нашої землї або зовсїм невидко, або де-котрім вона мигтить ледви помітною зіркою, й зорям невідомо, чи є на землї люде. І вони, зорі, зовсїм байдужі до всього... І се досадно. Краще було-б вірити, що всї вони утворені за-для людської втїхи. Саме життє здавало ся-б нам тодї більш цїнним. Приємно знати, що з тобою журять ся, чи радїють навіть далекі істоти. Не лякала-б так і самотність. Вас вона не жахає?..

Він затремтїв...

Так, так, отсе воно и єсть, — вона відгадала. Над усе в світї йому набридла до болю холодна, порожня самотність, що труїла безжурне життє гнилим подихом, примушувала хмуритись тодї, як сяло сонце, зітхати чарівної красунї-ночи з відчаю, коли довкола розлито було врочистий спокій і безодню радости й раювання.

Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Так, так, вона відгадала! Як несподівано, просто промовила і влучила в саму суть, зазначила те, чому він не міг, а може й жахав ся прибрати імя, хоч здавна вже носив із собою сірий, мутний, огидливий погляд самотности, і лежачи, на ліжку, ловив трівожним вухом зловістний шепіт її у важкій, мовчазливій, як смерть, пітьмі. Безпричинний, безглуздий, незрозумілий жах огортав тоді його, він накривав ся з головою мягкою ковдрою і з болем втримував тяжке зітханнє, що рвало груди, а то й глухо незмірковане риданнє... І такої хвилини він почував себе суто-нещасним, і кляв життє, а самому собі смерть заподіяти не мав відваги, та й лякав ся, що се буде... нерозумно...

Зубенко пересів до ніг її й говорив, говорив, а вона уважно слухала його й дивила ся на нього неклїпаючи очима, й неможна було розібрати в темряві, чи вона спочуває йому, чи ховає в серці глум. Блискавкою мигнула йому в голові ся думка, й він замовк ніяково.

— Ви самотні? — промовила вона по хвилї, й по інтонації голоса Зубенко зрозумів, що вона проняла ся жалем до нього. Божевільна радість недалекого здійснення найкращого бажання обхопила його, й він ладен був тепер розкрити їй всю свою душу.

— Менї дивно... Ви-ж маєте діло, певне діло... Та й крім того зараз такі часи... Де-ж тут місце для нудьги?

...Діло?.. О, так, він мав його й має, пригадує навіть часи, коли захоплював ся сим ділом, і воно задовольняло його. Та мабуть сього не досить, бо коли невблаганна майбутність зиркнула на нього своєю страшною безоднею, він вжахнув ся й відтоди так і носить той не світський жах в душі своїй... З того й почало ся. Сьогодня одне, й завтра так само, й позавтра, й за місяць, рік, десять років і до смерти — те саме діло. Ні, се хоч кого візьме роспач... Ну-да, праця величня річ і має силу зукрасити одноманїтність життя, але не така-ж нудна праця, а захоплююча, повна змісту й мети...

— Авже-ж, — муркнула вона, і в сім незначнім слові він почув щось недобре за-для себе.

Так, він теж розуміє се гаразд, але не всї здатні до такої працї... і він нездатний. Багато він міркував над сим, та нічого не вигадав...

— Чудно, — промовила вона.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Чудно? — луною обізвав ся Зубенко.

— Ну-да... Адже-ж я трохи знаю вас, а зараз не можу збагнути. Я й не гадала знайти в вас стільки... песимізму. Принаймні мені здавало ся зовсім инше.

Він посміхнув ся.

— Тепер?.. Тепер инша річ. То було й минуло ся.

Вона здивовано підвела ся з ліктя й сіла, випроставшись.

— Авже-ж... То було тоді, коли ще я... вас не знав, — ледві вимовив Зубенко й почув, як знову затремтіло йому все тіло й зробило ся холодно.

— Ви... що?.. жартуєте? — насупилась вона.

— Я? жартую?.. О, я ладен впасти до ваших ніг, молитись на вас, благати у вас порятунку, бо... безмірно кохаю вас. З того часу, коли я побачив вас зблизька, весь тягар з душі зсунув ся геть, і я зрозумів, що й для мене ще посміхнеть ся життє й сиятиме сонце...

Галина Васильовна мовчала, схиливши голову, й думала про щось, а він схопив її руку й палко припав до неї сухими спраглими губами.

— Ви мовчите? — поспішав ся Зубенко. — Промовте-ж хоч словечко, подайте хоч найменшу надію на те, що то не мрія, що...

— Що власне ви бажали-б почути від мене? — нарешті промовила вона, приймаючи руку.

— Не можу я без вас, — розумієте? Коли у вас є хоч краплина приязні до мене, ви пожалієте мене й підете в життю поруч зо мною...

— Куди?

— Усюди.

— Се-б-то?

— Будьте моєю дружиною.

Вона не ворухнулась, ніби чекала на се, а тільки нижче схилила голову й думала. Трохи згодом вона підняла її й пильно з цікавістю поглянула на нього, бажаючи зазирнути в саму душу. Потім з притиском промовила:

— А потім?

— По...тім? — хутко перепитав він здивовано, але промовляючи першу половину *по*, зрозумів усе, і *тім* вийшло жалісне, мизерне, як вмираюча бурхлива хвиля або стогін перерваної струни. Знов чорна невблаганна безодня розкрила

Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

йому свою пащу, та так і зосталась, і відливий жах, болючий, як невідомість, роспачливий, як неминучість, підкрав ся й стис серце. Він, сильний, кремезний, не міг вимовити анї слова, а якось осповпів і сидів тихий, покірний і смішний, такий смішний...

Але се була мить...

Искорка звіря вже розжеврювалась десь глибоко, пекла, пекла. Ось-ось вона спалахне диким полумям... В єдину мить перевернув ся його, здавало ся, міцний, несхибний світогляд; в очах, в свідомости лягли на все темні, потьмарені фарби, стерлись яскраві контури — і лиш там, глибоко, що-далї лютїйш, розгорював ся звірячий вогонь, з силою гнав кров до висків і силував широко роздувати нїздрі. Роздратований, пожадливий, він тільки тепер, коли почув цїлою своєю істотою, що вони — його потайна хіть, несвідома мрія — випорснули без задоволення, тільки тепер мимоволї збагнув він, що вся його недавня, лагідна, чиста, як белькотання дитини, врочиста, як весняне небо, радість у відносинах до неї була тільки захованим несвідомо, звичайним, нервовим запалом самця, підогрітим чарівною мрією про щастє душ...

Вона прислухалась до його важкого подиху, нахилила ся трохи й побачила, як виразно вималювалось тавро звіря йому на обличчі, побачила, як тремтять йому нїздрі і все тїло від дикого бажання, глузливо посміхнулась, потім, не хапаючись, сперлась на руку й підвелась...

Зубенко сидів непорушно... не насміливсь...

Вона пішла від нього мовчки, не поспішаючись, з високо піднесенною головою, смілива, гордовита, немилосердня, й він почув, що тихою ходою зникла з нею в темряві, зникла навіки й мрія, лишивши його порожнїм, нікчемним, самотнїм. І тим, що в серединї палахкотїло вже полумя нестримної жаги, самотність була ще більш нестерпучою. Він упав лицем у траву й заричав риканнєм незадоволенного звірюки. Якусь мить виникло у нього бажаннє наздогнати її й заволодїти нею ґвалтом, але хутко потопло в тім морі зневаги її, що й досї хвилювало перед очима... Він лежав...

А на зміну вечерови непомітно, крадькома спускалась чорна, ласкава, як мати, нічка, помалу вбирала всебе всї запізнїлі згуки дня й тушила їх в собі, щоб нїщо не порушало її величнього спокою. На зтемна-синїм небі яснїйш замиготїли

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зорі, потемнішав захід, тільки байдужо миготіли ліхтарі там, у лощині, на шахтах. Зубенко підвів ся. Свідомість непоправного минулого важким тягарем гнітила мізок, хотіло ся скрикнути так, щоб розступила ся, щезла ся пітьма й знову виплило поверх зникле недавнє... Йти?.. Куди? До дому? До непривітних, зненависних, байдужих до всього кімнат і сидіти на самоті з страшною самотністю?.. А потім?.. Ах, потім!.. прокляте, зловістне потім... Краще-б щезнути, розтанути й злитись з ніччю, скинувши з себе болючу свідомість того непоправного.

Непритомно переступачи ногами, Зубенко пішов житами, навпростець. Незадоволено шелестіли під ногами сполохані стеблини ще безколосого жита, нарікаючи на те, що якась невідома проява серед-ночи топче їх й трівожить спокійний сон; сумно ридали цікади за безповоротнім минулим, перед знаним прийдешнім; глузлуво мигтіли попереду, на шахтах, ліхтарі, й погрожуюче вискалились зуби кокусових печей... Зубенко вийшов на обміжок і озирнув ся навкруги. Нігде нікого. Він хутко пішов просто до дому. Бурхливе почуттє образи, незадоволення, роспачу й цілковитої ґами ріжнородних почувань, перемінило ся на тупий біль, важкий, мовчазливий, що крутив десь глибоко в серці, та так боляче, що виникало гостре бажаннє як найшвидче спекатись його, однаково, яким способом, бодай ціною життя. Життя?!.. Божевільний посміх скривив йому вуста, й він прискорив ходу, майже побіг, перебіг мягкий шлях, заулок і вийшов на широку, скупо освітлену громовинним світлом вулицю. Густий, пянкуватий пах білих навіть в темряві акацій оповив його. Закрутилось злегка в голові. Зубенко пішов тихше. На вулиці вже не чути було нікого. Світились вікна у всіх будинках і, вкупі з громовинним ліхтарем край вулиці, псували чудову, суцільну, закінчену, промірковану навіть в дрібницях, красу ночі.

Зубенко зненависно дивив ся на освітлені вікна й гостріш почував свою самотність. Он, з краю дім, де жила вона. Він теж світить ся. Запевне вона вже повернула ся, сидить між своїми, гарна, весела, недосяжна, як щастє... А може у неї хто з „товаришів“. Відомо, ще вона приятелює з ними, — він не раз бачив у неї сих розумних, нахабних і недбало зодягнених субєктів, ненавидів їх від щирого серця і заздрив їм: вони мали, самі того не помічаючи, те, чого йому бракува-

Generated on 2015-07-19 08:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ло, — вони мали „потім“!.. Зубенко порівняв ся з своєю хвірткою, простяг руку, щоб одщіпнути клямку, але від саду, від дому тхнуло на нього такою безпорадньою пусткою, що рука несамохіть спустилась. А з її присадка почув ся дрібний, гармонійний сміх і відбив ся у всій істоті його тремтіннєм недосяжного раювання. Він пішов далї й напружено дослухав ся. Справдї в присадку гомонїли. Зубенко перейшов вулицю й нешвидко пішов по-під частоколом. Він знав, що гомонять на ґанку і, зрівнявшись з ним, мимоволї став, дослухаючись.

— Гаразд, буду. Так у вас все уже злагоджено до демонстрації?

— Все, все, приходьте... А ви де-ж се барили ся? Все із своїм штейґером? — питав густий бадьорий голос.

— Ха-ха-ха! — сипала вона. — Ну-да, а хіба що?

— Та нїчого... І охота вам...

— А ви знаєте, товаришу, що я трохи не зробила ся зараз штейґерихою?

— Ой-ой, жартуєте?

— Слово чести! Зубенко сватав.

— Справдї? Хм... не дурень, присягаюсь алахом.

— А ви навісний!

— Ха-ха-ха!.. Глядїть, ви доходитесь.

— Та хіба я що?... Він скаржив ся на свою долю, на самотність, на брак змісту в життю...

— Буржуйська пісня!.. Який-же чорт йому винен, що сидить, як бабак? Адже-ж ми звертались до нього...

— Стривайте. Говорив, що не всї здатні жити так, як ви, товариші...

— Дурень...

— І що його гнїтить сіре, безпросвітне життє, і що я внесла-б промінь світла в те життя й прикрасила-б його...

— Ба, чого гирява забажала — кісника! Ну, а ви?

— Я тільки спитала: „а потім?“

— Ха-ха-ха! так... А він?

— Сїв у калошу. Я й пішла.

— Здорово, хвалю. Ба, буржуазна пика, — „прикрасити“, хе!..

Зубенко одійшов і тихо попхав ся до дому, без думки, без почуття. Він не почував більш свідомости, — рухало ся в темряві тільки важке, порожнє, непотрібне тїло.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Чого се ви блукаєте тут, як неприкаяний? — почувсь тихий лукавий голос.

Він затремтів і став. Схилившись на хвірточку, стояла в своїм присадку Ганна Петровна.

— Чом-же се краля ваша од вас утікла? сміялась вона.

Зубенко прожогом кинув ся від неї, перебіг шлях і вже не памятав, як відімкнув двері на ґанку, як увійшов у кімнату. На нього тхнуло важким хатнім духом від довго зачинених вікон і дверей, і з темних кутків зиркнула страшна, невблаганна самотність... І більш нічого, більш нічого ні зараз, ні... потім, ні потім, ні потім... Се слово давило, гнітило його, краяло серце, шаленим жахом проймало душу, але він, сам не знав навіщо, без краю промовляв його, до роспачу, до божевілля, сидів і промовляв... Рука простягла ся до столу, де ледві помітно виблискував у темряві револьвер... Сухий гучний тріск не знайшов виходу й розітнувсь жахливою луною по кімнатах, блиснувши білим вогником на чорнім тлї. Пітьма здрігнула і згусла...

За стіною, у сусідів, заворушилось.

Ранком поліцейському надзирателеви ніколи було і в гору глянути. Він вже кілька разів навідував ся до помешкання штейґера Зубенка, щоб списати протокола, але йому доводили, що на майдані збирають ся шахтарі й лагодять ся пройтись демонстративно вулицею. Надзиратель бігав туди, метушив ся, прохав, докоряв, лаяв, нахваляв ся, але нічого не вдіяв і вернув ся знов до трупа, сів за стіл і почав писати. Біля нього стояло двоє городових, де-кільки цікавих служащих; приходила Ганна Петровна й инші жінки й обережно шептались. А Зубенко, чужий, холодний, сидів на стулї, закинувши далеко назад голову й простягнувши глибоко під стіл ноги. На вустах запеклась йому кров, на виску чорніла рана. Було тихо, нудно, моторошно... Раптом надзиратель підняв голову. Де-хто підійшов до вікон і вийшов на ґанок. У відчинені дзері несподівано впер ся з вулиці дужий, бадьорий, піднесений спів шахтарів, повний бажання, віри, змісту, певности в своїй перемозї...

О, вони знали, що буде потім...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

П. КАРМАНСЬКИЙ.

Поет третьої Італії.

З кінцем середніх віків бачимо Італію в дуже сумних умовах. Розбита на частки, стогне вона між р. р. 1494—1559 під ярмом французьким то знов еспанським, відтак аж до р. 1700 бере над нею перевагу важка рука Еспанії; потім знов зміняє ся ярмо, аж в кінци трактат в Утрехті (1713) виключає Еспанію від пановання над потомками старих Римлян цілковито, а натомість Австрія дістає під свою власть Неаполь, Сардинію і Міляно. Та вже р. 1720 припускає еспанських Бурбонів до власти над Тосканою, Пармою і Пяченцою, а Австрія тратить Сардинію на користь Сабавдців (Савої). В р. 1738 бачимо нову метаморфозу; Австрія міняє ся з Еспанією Неаполем і Сицилією, а за те кладе свою лабету на Парму і Пяченцу. Минає десать літ і приходить свіжа корінна переміна: Австрія дістає в посіданя Міляно і Тоскану, Еспанія Неаполь і Сицилію, Франція Парму і Пяченцу.

Як бачимо, посторонні держави бавили ся Італією, як сліпородженою дитиною, що не має де прихилитись. Прямо жалко дивитись на ганьбу сього народу, який після Орієнту, Єгипту та Греції відограв в історії всесвіта одну з найвизначнійших роль. Все було дряхле, безсильне, розбите. Один Піємонт виявляв трохи молодечої свіжости, инші-ж републіки, найпаче-ж папська держава могли служити клясичним приміром пережитої, здеморалізованої форми правління.

Іде період спокою і підготовленя до кращої епохи, який обнимає коло 40 літ часу. Старі аристократичні роди хилять ся до занепаду; виявляють ся дуже виразні симптоми деґенерації. Папська держава, що числила під той час 2,500.000 жителів, стає крайне гнилою масою; єзуїти є в ній альфою і омеґою суспільного, політичного і духового житя. Звідусіль заносить стухлиною і вонею розкладу.

В р. 1796 місто Реджіо в Емілії проголошує свою незалежність. Сюди збігають ся всі вольнодумнійші елементи і протягом пятнацятьох днів виринає в північній Італії „ціспаданська“ републіка, що витворила ся з Реджіо, Модени, Больонії і Ферари та

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

піднимає трибарвний стяг. Швидко прилучує ся до неї „транспаданська“ републіка, на яку зложили ся міста: Міляно, Мантуа, Берґамо і Брешія, і враз з нею творить т.зв. републіку „цісальпіну“, яка в р. 1802 прибирає назву італійської републіки, а три літа пізнійше стає італійським королівством. І тепер витворює ся в сій части Італії своєрідний захист для всего вольнодумного, кращого, благороднійшого; тут родять ся найкращі цвіти сучасного літературного доробку, тут працюють такі світочі, як Уґо Фосколь, Монті та Паріні, а рівночасно приходять на світ „найбільші атлети відродженя“ — як каже Кардуччі — тоб-то Вінкентій Джіоберті (1801), Йосиф Маццінї (1808), Йосиф Ґарібальді (1807), Каміль Кавур (1810) і др.

Та вже рік 1815 розбиває усі надії відроджуваної Італії. Ще доси числила Італія на Францію. Та надія насміялась над нею. Франція продає Венецію Австрії, в Міляні і Неаполю ставить своїх віцекоролів, а Ніцца, Торіно, Ґенуа, Парма, Фльоренція, а навіть Рим, стають провінціями французької імперії. А далї ставить Австрія лабету на Льомбардії і згодом бере перевагу трохи не над цілим півостровом. З часів перших днів італійської весни лишили ся хиба спомини славних борб і ціла сіть тайних товариств, а саме секта Карбонарів, що мала у своїх рядах таких славних представників, як Фридриха Конфальонієрі, Людвика Порро, Петра Маронченлї, Сільвія Пеліка, Каміля Уґонї і др. Карбонарі роздувають далї революційні огнища і з них вибухають свіжі пожарища. Іде революція військова в Неаполю (1821), демократична в Піємонті (1821) в Льомбардії і т. д., та скрізь кінчить ся неудачами. Карбонарі тратять значінє, Італію огортає зневіра — цілий півостров, аж по Сицилію, опинює ся в руках Австрії. А за тим пішли жертви: хто попав ся в тюрму (прим. С. Пеліко і Конфальонієрі карають ся в Шпільберґу), хто пішов на заточенє, а кому судилась і шибениця. Найстрашнійше було в Римі, де на престолї засів папа Пій XIII, а його правою рукою став засліплений реакціонер і лютий гонитель борців за незалежність кардинал Рівароля, і в Неаполю, де під захистом Франца I лютувала єзуїцька чорна сотня, що не жахала ся найпідлійшого діла. Сей період зродив незвичайну ненависть до Австрії, Бурбонів і папізму; він дав також Леопарді і Манцоні.

Фвиля мальштрому здіймає ся з новою силою. Підіймає ся Салерно і паде на жандармських баґнетах. Та се лиш підсичує пожарище. Саме в сім часї бачимо фермент у цілій Европі; Греція,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Франція, Польща, Швайцарія, Бельґія і др. переходять катаклїзми, — а се стає спонукою для розбурханих филь зревольтованого океану Італії. Повстає Торіно, а далї Больонїя; та Австрія заводить лад: Кир Менотті гине, а враз із ним безконечна сила його приверженців. Та хвиля революції несеть ся далї і ударяє об Модену, Парму, об цїлу Романїю і Умбрію; папа шукає захисту за баґнетами австрійських полків. Несеть ся енерґічне слово одушевленя поета Россеті:

Cingi l'elmo, la mitra deponi,
o vetusta signora del mondo [1])

а йому вторує могучий голос Беркета:

Dalle Alpi allo stretto fratelli siam tutti,
Sui limiti schiusi, sui troni distrutti,
Piantiamo i comuni tre nostri colori:
Il verde la speme, tanti anni pasciuta,
Il rosso la gioia, di averla compiuta,
Il bianco la fede fraterna di amor [2]).

На сей заклик виступає Йосиф Маццінї.

Італїйський народ має вульканїчну вдачу так, як його півостров" — каже Альберт Маріо. І справдї. Дивити ся на сей народ за останнє столїтє, то просто начудувати ся не можна його титанїчним зусиллям і майже божевільним подвигам. Цїлий безконечний ряд героїв підіймає прапор боротьби, а за ними іде народ; іде на ворожі кулї, багрить кровю рідні поля, вмирає з кличем: проч тирани! Альберт Маріо, Мамелї, Филип Де Бонї, Медічі, Сірторі, Бертанї і чимало других — все те поломінні постати, огнисті борцї, поети, що ідуть на поле бою з гимном побіди; Маестрі, Русконі, Мордіні, Ревере, Меццакапо, Пізакане і др. — се пропаґатори, окопчені димом пороху, ідеально енерґічні герої, що серед посвисту куль співають весело:

Stringiamoci a coorte,
Siam pronti alla morte:
Italia chiamò [3])!

---

[1]) Вкладай шолом, а мітру скинь, давня царице світа.

[2]) Від Альп аж по пролив ми усї брати; на отвертих границях, на повалених престолах виставмо наші спільні три краски: зелень — надїю, яку ми пестили стільки лїт, червінь — радість, що ми її діждались, білу краску віри любови й братерства.

[3]) Стиснїм ся в когорти, готовмось на смерть: Італїя взива!

Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кожде місто стає горном, в якому перетоплюють ся плуги на списи; цілій Італії присвічують дві звізди: Італія ірредента і Рим без тіяри. А на чолї сих зревольтованих мас стає згаданий Маццінї.

Вже 20 лїтним молодцем хапає в руку перо і зачинає трудити ся над підготовленєм загально італїйського повстаня: видає „Indicatore genovese“, а потім „Indicatore livornese“ — та обі сї проби полїтичного журнала здавлює поліція. В р. 1830, себто 24 лїтним молодцем, попадає в тюрму, а вийшовши звісїль по 6 місяцях, гуртує полїтичний кружок „Giovine Italia“ та мріє про третю Італїю і про „Рим італїйського народу“. В сїм намірі пише до Карла Альберта лист, в якім говорить: „Цїла Італія дожидає лиш одного слова, а стане вашою... Проголосїть волю думки, проголосїть себе оборонцем і речником народних прав, обновителем Італії“[1]). Вірить кріпко в відродженє рідної країни і всї сили жертвує на зреалїзованє сеї віри. „Ми — пише іменем „Молодої Італії“ — не лише конспіратори, але і віруючі; змагаємо до того, аби бути не лиш революціонерами, але по всякій змозї також обновителями. Наш проблєм — передовсїм національоє вихованє“[2]). А в формулї присяги, яку складав кождий член згаданого гурту, читаємо ось що: „В імя Бога і вітчини. В імя усїх мучеників за святу італїйську справу, що упали під ударами тиранії чужосторонньої і домової, — на обовязки, що вяжуть мене з землею, на якій Бог мене поставив, і з братами, яких менї Господь дав, — на любов, вроджену в кождім чоловіцї, до місць, де вродила ся його ненька і де житимуть його дїти, — на любов, вроджену в кождім чоловіцї, до зла, несправедливости, насильств, самоволї — на сором, що палить моє лице на вид горожан инших націй, тому, що в мене немає нї імени, нї горожанських прав, нї народнього прапору, нї вітчини, — на бунт моєї душі, зродженої до свободи, якій заборонено її виконувати; сотвореної до творчости для добра, якій заборонено се робити і яку запроторено на нидїнє в тиші і рабськім обмеженю, — на память колишньої могучости, на свідомість теперішнього занепаду, — на сльози італїйських материй, на синів, що згинули на ешафотї, в тюрмах, на заточеню, на терпіня мілїонів — я Н. Н.“ і т. д.[3]).

Вже з сеї формули присяги, якої автором був Маццінї, бачимо, що він лучив у собі два елементи: завзятє і огонь конспіра-

---

[1]) G. Mazzini. Scritti editi ed inediti I. pag. 55–81.

[2]) Op. cit. I. 291.

[3]) Op. cit. I. 117.

Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тора то романтику палкого патріота. У него буда кріпка віра в будучність Італії, аж до своєрідного суєвіря — і се його головна заслуга; тим він Маццінї. Та з другого боку романтика поета і патріота вбивала в ньому політика — і се його хиба. Його повстаня кінчили ся фатально. Та все таки годї відмовити йому імени серця цілого революційного руху Італії в добі найзавзятїйшої її боротьби. Він витворив культ пожертвованя за вітчину і його поезію. А дитиною сего культу являє ся Ґарібальді.

І не дивниця, що сам Кардуччі називає його „батьком вітчини, творцем нової Італії, апостолом свободи“, бо з него по словам поета ссуть Італійцї „перше молоко волї“[1]).

Надходить час рефлєксії і шуканя нових доріг. Виступають лїкарі з новою методою лїченя, яка зводить ся до думки: Італія відродить ся дорогою прінціпів. В р. 1843 видає Вінкентій Джьоберті твір п. т. „Il primato morale e civile degli Italiani“, в якім виказує, що Італія може відродити ся лишень через федерацію з головою — папою. Блискучий, правдиво ціцеронівський стиль „Примату“ зробив його дуже популярною книжкою і полишив в Італії глибокі слїди. Не неґуючи релїґійного прінціпу, гуртує автор усї верстви суспільности около спільного прапору, оставляючи сей прапор в руках папи. Та вже другим твором, „Rinnovamento“ (1851) збиває автор сам свої давнї виводи і стає на змінених основах. В сїм часї виступає инший замітний автор, Чезаре Бальбо, з книжкою „Speranze d' Italia“ і так само як Джьоберті, обстоює при політицї умірковання, стремить до зєдненя народів Італії дорогою прінціпів та полишає папський примат. Замітний сей автор ще й тим, що він перший звертає увагу на орієнтальне питанє і робить не в малій мірі залежною від него розвязку італійської квестії. Третїй з ряду політик, Джьакомо Дурандо, виказує в творі „Della nazionalità italiana“ (1846) безосновність революційних змагань, а за те радить оперти ся на устрою монархічнім і на свободї, як на прінціпі відроджуючім. Він радить зібрати усї сили проти Австрії. Іде школа реформаторів, до якої в першій мірі треба зачислити Массіма д'Ацелїо. Пише він твір „Riccordi“, в якім виказує, що папізм не має рації, бо він опертий на наємних військах та не має сам в собі нї крихти живих соків. Треба передовсїм здобути полекші від правительств, інституції, мінїмальні свободи, а що йно тодї станути до отвертого бою. Ще инші, як

[1]) Opere XI (Ceneri e faville) pag. 5.

Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ґалеоті і Джіно Капоні опирали ся на матеріяльних основах і обстоювали при тім, щоби оставити папу при власти, але без власти; остаточно були й такі, як прим. Ґвераці, який доказував, що папи причина всьому лихови Італії. А тимчасом поет Джюсті бичував сатирою блуди сучасного загалу, а особливо ляскав батогом іронії по спині попівства і його голови. А очи загалу дивили ся на Кароля Альберта як на звізду відродженя і усї зітхали до свободи й миру.

Надходить рік 46. На папськім престолї засїдає Пій IX і зараз на вступі своєї управи церквою дає амнестію усїм полїтичним втїкачам, але за цїну, що кождий, хто має користувати ся амнестією, зобовяже ся не вступати проти власти і виконуватиме „вірно усї обовязки доброго і льояльного підданого“[1]). І пішли овації в честь лїберального папи, праздники і пеани, а папу, який пізнїйше мусїв утїкати з Риму, ратуючи своє житє, окружено авреолию святости. Папа справдї думав про реформи й недивно, що дехто вірив, що папізм несе спасенє нещасним народам Італії. А рівночасно світить у Піємонтї друга зірка — Кароль Альберт, в якого шукають усї спрагнені свободи якогось обявленя щастя. А сей муж піддержує віру в себе і кличе: „Як провидїнє зішле нам війну за незалежність, я сїдаю на коня враз із моїми синами і стою на чолї війська... Який се буде гарний той день, в котрім понесуть ся кличі: війна за незалежність Італії!“ Усе кипить; родить ся чимало полїтичних журналів як: L'Italia, La Libertà, L'Italia libera, L'Italia e Popolo, L'Italia del Popolo і др., — а всї вони борють ся за реформи, домагають ся прогнаня єзуїтів, а рівночасно кричать: най жиє папа!.. Маціні є spiritus movens цїлого руху, Ґарібальді дїлає, а побіч них виступає великий дипльомат Кавур.

Вибухає революція в Сицилії, а рівночасно кипить Неаполь. Кругом лунають кличі: „Viva il Re, viva la costituzione, viva Pio IX!“ І справдї: дня 10 лютого 1848 р. дістає конститицію спершу Неаполь, а далї Торіно, Ґенуа, Тоскана, а навіть у Римі номінує папа комісію (розумієть ся з духовних), щоби випрацювала реформи.

В р. 1859 бачимо трохи не цїлу Італїю під стягом нового короля Піємонту Віктора Емануїла і Ґарібальді. Найтяжче було з папською державою і з півднем; але і тут доконала чуда хоробрість Ґарібальді. Дня 7 падолиста 1860 р. вїздить король до

[1]) Диви статю Л. Пальми: Dal 1821 alle nuove costituzioni del 1848 in Italia (Nuova Antologia 1896 т. 61—2).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Неаполю, а 10 марта 1861 р. перший всеіталійський парлямент надає йому титул короля Італії. Тимчасом умирає мозок Італії, князь Кавур, і настає для молодої Італії важка година: фінансова кріза, неудачі під Кустоцою і Лїсою (1866) проти Австрії та під Ментаною (1867) проти папського союзника, Французів. Що йно пруська війна отворила Вікторови Емануїлови дорогу до Риму. Стає в Римі 31 грудня 1870 р., а рішенє парляменту з д. 2 липня 1871 р. віддає йому Рим на стале посїданє.

І що йно тепер зачиняє ся реформованє Італії і нищенє її від клєрикального рака. На горизонт вселюдських дїй виступає третя Італія. А речником сеї Італії являє ся Джьозуѐ Кардучі.

Прийшов на світ і виховував ся в часї найзавзятійшої боротьби з чужоземними тиранами і з ворогом домашнїм, з папізмом. За ним тягнула ся довга стяжка крови героїв, перед ним свистїли кулї і дим пороху висїв над цїлою його рідною країною. Звідусїль несли ся боєві кличі, чимало сторінок італїйської історії було записаних свіжими кровавими буквами, а книга рідного письменства заповнила ся огнистими гимнами в честь волї, вульканїчними вибухами ненависти до чужинців, ясними строфами надії і патетичними закликами до бою.

Вже автор „Божественної Комедії“ вдарив у струну любови до рідної Фльоренції і зі струн його арфи пронесли ся чудові акорди гимну „A Firenze“, в якому слезить ревний жаль за минулим блеском славного города. Та сама струна гомонить і в Петрарки та іронїста Бокачія; не вмовкає вона і в чотирнацятім віцї, а з кінцем віку пятнацятого чуємо вже такі лїричні строфи, як:

„Колись безпечний і любий захист Бога,
а нинї захист тужливих сліз і горя“.
(Ґ. Ґвідічьоні).

Ще голоснїйше гомонить струна жалю за колишньою славою Італії в XVI в. в поета Кіябрери та Терачіни і в XVII в. в Теста; а з кінцем сього віку відзивають ся вже такі ноти:

„Знехтуй колишню хоробрість і одружи ся з бездїлєм та серед крови, зітхань і стогнів, серед найбільшої небезпеки спи сном нероба. Спи, нікчемна наложнице, поки злочинний кинджал не збудить тебе, і не убє тебе сонної і нагої в обіймах твого коханка“. (В. Філїкая).

Або:

„Італїє, Італїє! Ох ти вже не Італія! ти вже ледви привид Італії, ледви її тїнь“. (А. Маркеті).

Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Аж ось відзиває ся пісня Леопарді:

„Мій рідний краю! бачу мури і луки і колюмни і образи і башти наших дідів, — та слави не бачу; не бачу лавру і зеліз, які носили наші давні батьки. Тепер безсильна, світиш нагим чолом і нагою груддю. Ох, кілько ран, які плями, яка кров! Ох, якою я тебе бачу, прекрасна діво! Питаю в неба і у світа: скажіть, скажіте, хто довів її до того?“ (All'Italia).

І ось відзиває ся нова пісня:

„Встань, Італіє, стрепени ся, просни ся! Встань, встань зі сну камінного. Страшна цариця світа мала би бути рабинею світа?“ (Беркет).

Се 48 рік! Гомонить инший акорд:

„Брати, що мучитесь у кайданах! брати, що стогноте в ярмі, потопчіть се ярмо ногами!“ (Росеті).

Чути труби і гамір боротьби:

„Залунав дзвін: по землї італьській гомонить страшний воєнний крик; залунав дзвін: вставайте, брати! Нуте скорійше, спасать вітчину. Гей, в руки рушниці, і списи й ножі! Гей, братя, до бою біжімо мерщій!.. Помста, ах помста!.. Най боре ся зубами, в кого нема меча“.

Се співає Фузіната. Се спів воскресеня:

L'Italia s' è desta:
Dell'elmo di Scipio
S'è cinta la testa...

„Сї маґічні слова, навіть без музики, будили дрож у всїх моїх костях; тай ще нинї звогчують ся менї очи, як їх повторяю“. Ось таке пише Кардучі в третїм томі своїх творів [1]). Ся сповідь автора є для нас вихідною точкою зрозуміня його психіки в досвітї його писменничої творчости, а рівночасно кидає велику полосу світла на його фізіономію. А осередок, з якого він виріс, ми вже знаємо. Повну скаменїлість, реґули і шабльон, недостачу свободи духа XVII віку ломить по части ґеніяльний Леопарді, по части Манцоні, який видобуває штуку з академій на свіжий легіт трамонтани і надає їй подвійну ціху: ціху італїйськости і унїверсальности. В першім з них модержїзує ся клясицизм — як каже Д. Ньолї [2]). Їх слїдами ідуть такі велитнї, як: Росмінї, Джьоберті, Мацінї, Бальбо, Д. Ацелїо, Ґвераці, Томассо, Джюсті, які визначають ся

[1]) Giosue Carducci. Opere. Bologna, Nicola Zanichelli.

[2]) N. Antologia 1897 v. 67. D. Gnoli: Nazionalità e arte.

Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

любовю до традиції і кріпкою вірою. По тім іде період переведеня проголошених попередниками ідей в діло, а рівночасно занепад культурного і духового житя і поезії — по прінціпам Маціні, що вона повинна „наклонювати людий до переведеня думки в чин“ — стає штукою, що „терпить, боре ся і молить ся, серед ближніх і для ближніх“. Розуміє ся, що сего роду погляди на штуку приводять її до занепаду. Не диво, що в 60 р. р. бачимо в Італії повну декаденцію і що все кинуло ся до чужих взірців: школу зґерманізовано, а штуку зфранцужено. І витворив ся на італійскім ґрунті модний парнасизм, імпресіонізм, символізм і т. п. так, що по словам Кардучі в сьому часі, замість якогось погляду і найрямку царили в Італії „єреси, а замісць літератури національної і нової були школи“ [1]). Побіч поетів демократів, що жили більш хвилею, виступають прихильники „штуки для штуки“, між якими замітнійші: Таркеті, Цендріні і Праґа. Перший сам не вважав себе серіозним поетом: другий виходив холодний і нещирий; а Праґа наслідував Бодлєра, Гайне і В. Гіґо.

Під таку хвилю виступив Кардучі. Родив ся 27 липня 1836 р. в апенінській місцевости Вальді Кастельо з батька Михайла, що був лікарем, перебув вязницю за приналежність до карбонарів і за рік 1831, стояв на чолї найбільш завзятущих і діяльних мужів в 48 р., викликав повстаннє проти князів Ґерардескі і мусів іти на заточенє. Малий Джьозує прислухував ся оплескам, які збирав від народу його батько, і вже змалку вчив ся любови вітчини і волї. Говорячи про Маціні десять літ після його смерти, розказує Кардучі, що коли дізнав ся про занятє Риму, то з одушевленєм кричав на зустріч австрійським жовнірам: „Viva Mazzini, viva Garibaldi [2])!“

Ще з малку вчитував ся в клясиків латинських і грецьких, та залюбки читав клясиків італійських; крім того не випускав з рук таких авторів, як Тієр „Історія французької революції“. І так поволи захоплював ся ідеями революції до тої міри, що наймилійшою його розривкою була забава в боротьбу між противними політичними й соціяльними таборами. Нераз мусів інтервенювати в сих війнах сам батько Кардучі і мусів замикати молодого революціонера в холодну, де доводилось йому читати з нудьги такі твори як: „Morale cattolica“ А. Манцоні, „Doveri dell'uomo“ С. Пеллїка і др. І вже тоді витворювала ся в душі поета реакція проти сього роду лекури, яка колись згодом зродила „Гимн до Сатани“.

---

[1]) Opere II pag. 501. [2]) Opere XI pag 5.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сї книжки, як сповідає ся автор, представляли менї умертвленє, самоту, позбавленє свободи, воздуху і боротьби, голод великих творів, нову вязницю італїйську [1]).

Минув р. 49, розгуляла ся реакція. Батько Кардучого мусїв переселити ся у Фльоренцію і малий Джьозуе найшов ся спершу у школї отцїв Скольопів, а відтак в Пізї на унїверситетї.

Після 49 р. ненависть до чужинцїв зросла ще більше, а рівночасно змагала ся туга за визволенєм з під їх ярма. Молодики, що мали звязані руки, віддавали ся мріям про волю і топили свою тугу за нею в лєктурі. „Данте, Петрарка, Альфієрі, Фосколь. Леопарді — каже Йосиф Кяріні — були нашими святими отцями, В їх творах ми подивляли, в їх імени ми молили ся до великої будучої вітчини, до могучої і славної Італїї, що мала-б від Італїї давньої силу без злочинів. Читали ми і подивляли ще змалку та й не переставали подивляти роман і твори Манцонього, але сей автор не находив ся в календарі нашого серця: в него за багато релїґійности, за много резиґнації, він над міру піп; а піп так само, як тиран і чужинець, був для нас ворогом волї і вітчини; з належними, розумієть ся, виїмками що до деяких осіб [2])“.

Більше, нїж хто небудь, вчитував ся в рідну лїтературу молодий Кардучі. Як признає ся сам [3]), читав він у тім часї сїм разів „Promessi sposi“ Манцоні, а попри се не випускав з рук латинських і грецьких клясиків. „Моя молодість — пише він на иншому місци [4]) — перейшла на науцї; а серед самоти науки зродила ся в менї, росла і скріпляла ся републїканська ідея“.

Скінчила ся наука і молодий доктор вступив на службу в ґімназію у Пізї, а рівночасно оголосив першу збірку віршів п. н. „Rime“ (1857).

„Ся збірочка віршів — пише Сера [5]) — доказує дивну і терпеливу працю асіміляції фраз, образів, поетичних концепцій, які молодець подивляв і записав собі в памяти, працюючи над творами найславнїйших поетів нашої латинської лїтератури. В кого бодай трохи клясичної культури, сей легко замітить, читаючи молодечі поезії Кардучого, тут і там уступ Катуля, Тібуля і Верґілія, переказаний по італїйськи, або наслїдуваня лїрики Горація; легко знайде тут сонет, правдиву солодич і красу вроді „dolce stil nuovo“, там знов запах широкої задуми в роді Петрарки, деінде сонет

---

[1]) Диви: Vittorio Serra «Giosuè Carducci, Milano. pag. 7. [2]) Vittorio Serra op. cit. pag. 9. [3]) Opere IV pag. 46. [4]) Op. cit. IV pag. 326. [5]) Op. cit. pag. 12.

Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сильний і трохи твердий, на лад сонетів Альфієрі; то знов почує сумовиту нуту Леопарді, або й сатиричну усмішку Берні і плач Буркієля. Не бракує тут і слова Данта, щасливо відсвіженого, остороги і мужеської постанови Паріні, зітханя Фосколя до любих божеств Греції".

В другім томі збірного виданя Кардучого читаємо на стр. 496 його артистичне „Вірую", з якого дізнаємо ся, що його мрія, се штука „сильна як право, строга як свобода, блискуча як розум". Зараз на вступі поставив собі цілию бути реформатором, обновителем. А реформа і обнова були вельми потрібні. Руджеро Бонґі пише у своїй збірці „Lettere" (1856): „Справді годі подумати без трівоги про італійських писменників найблизшої доби: бо, не говорячи про се, чи які знайдуть ся, можна сумнівати ся, чи хоч-би й який найшов ся, мав читачів". І сам Кардучі кличе дивлячи ся на тодішні часи, трохи не роспучливо: „Ох, ох! королівство Італії виявляло у всьому і всюди сліди бридоти!" І з такою свідомістю вхопив він за перо. І вже перші проби його пера були доказом, що воно не в аби-якій руці.

„Глибока, пуста, безмежна ночи, видимий сне божого світа понад пошматованими громом верхами, понад землї, засіяні руками чоловіка; високі тіни, порозривані чистим промінєм; просторе, спокійне, зористе небо; блискучі гарні форми, доведені дивним дивом до вашої судьби; місяцю і ти, старий бурлаче, що робиш для сумних і для веселих грудий погідні і холодні срібла байдужими! Що се — скажіте — за тайни, що за трівога? хто ми, бідна порода животин?.. Але ти, гидкий спокою, мовчиш непорушно"[1]).

Ось такі тони добувають ся з ліри нового, молодого співця. І не диво. Зараз низше читаємо таку скаргу поета:

„Мої молоді імена, моя надія, що лежиш переді мною вже перецвила! Навіть бажанє солодких мрій мене вже кидає, а біля мене стоїть страшна, мовчазна мара — житє"[2])

Так писав ледви 20 літній молодець. Якась стареча резиґнація, якась безмежно глибока мелянхолія, якесь жерело перебутого горя ллєть ся з сих строф. А з поза них визирає фізіономія мужеської сили і байдужности, гремить нута рішучого „contra spem spero!" Се сонет:

„Пливе самітний мій човен серед плачу північних птахів, пливе крізь збурені хвилї; і колихає його і бє без впину гук хвиль і рев громів.

[1]) Opere VI. pag. 18. [2]) ibid. pag. 33.

Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

До втраченого берега звертають заплакане лице спомини і бють ся об зломане весло розвіяні надії.

Але мій ґеній стоїть при кермі просто і глядить на небо і на море та співає могучо до ломоту вітрів і щгливо:

Плинім, плинім до мглистого заливу забутя, до білих скель смерти"[1]).

Не чужі авторови і инші ноти. „Найдавнійший спомин ставить мене зараз — о горе! — у зносини з єством другого роду" — пише Кардучі в нарисї „Спомин молодости"[2]).

І в автора де-де забренить струна еротики; бренить вона дуже тихо і дуже рідко. Сильнійше відзиваєть ся вона в иншій збірці, що має титул: „Juvenilia" з р. 1857.

Коли Кардучі оголосив першу збірку поезій, стягнув на себе закиди „ідолопоклонства для старини і форми", як пише сам в IV томі своїх творів (стор. 52) і „тому — скаже він — щоби увільнити ся від усякої покуси, взяв я холодну купіль фільольоґії і загорнув ся в мертвече простирало знаня. Менї було мило в сїй великій блуканинї серед нового житя ідентіфікувати себе з закаптуреними тїнями чотирнацятого і пятнацятого віку. І так причалив я до мертвого моря середновічя, в якого оловяних водах видко ще руїни міст минулого; і голубі цвіти поезії романтичної, що вкривають ховзкі береги потоків, не спричинюють у минї упоєня і перетонченя" (стор. 55).

І справдї Кардучі виступає як новатор: він будить до житя клясичну поезію і настроює свою ліру на старий лад.

„Флякку (Гораціє), твій гарний Апольон покинув латинську землю;" — кличе він жалко і додає: „Нас кілька перших (нехай сей вік, як хоче, буде для нас ворогом) приносить жертву вина Фебови Аполїнови і святій старинній піснї"[3]). І кинувши визов аркадистам, назвавши їх „блазнями, архиблазнями, чемними патріотами і порожними[4]), творить сонети античної поваги[5]), заковує в піснї старинні божества, що яснїють гей виковані з карарийського мармору, а відтак співає чудові елеґії на домовинї колишньої Італії[6]), глузує над сусучасною Европою[7]), підіймає грімкий протест проти поневоленя вітчини, вибухає воєнними гимнами і пеанами в честь героїв, що лягли в боротьбі з Австрією[8]), а в кінцї хапає

[1]) Opore VI. pag. 90. [2]) Opere VI pag. 3. [3]) Opere VI pag. 67. [4]) Ai Arcadi, Ai poeti, Ancora ai poeti, alla musa odieruissima. [5]) Prometeo, Omero, Dante і др. [6]) Agl' Italiani, A Enrico Pazzi, A B. G. Niccolini і др. [7]) A Beato Giovanni della Pacè. [8]) Gli austriaci in Piemonte, a G. Garibaldi, Montebello, Magenta, Alla Croce di Savoia і др.

Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

за батіг сатири і догани проти зіпсутя церковних слуг і папства [1]).

Молодий автор звернув на себе увагу фільософа і поета, Терентія Маміянього, що завідував у Торіні справами просвіти і він предложив (1861) катедру італійської літератури в Больонії. На сьому місці видержав поет, помимо всяких перепон, аж до 1904 р. і з ним вяже ся найкращий період його діяльности.

Спершу бачимо Кардучі в Больонії замкненим у собі; мовчить і працює над собою, присвоюючи собі знанє французької і німецької літератури. Він сам згадує сей період дуже мило і з одушевленєм кличе: „О гарні літа від 61 до 65, пережиті на спокійній і замкненій самоті серед науки і родини, якою ще правила ти, моя дорога нене, ти, що вчила мене читати на Альфієрі і не впоювала в мене забобони!“ [2]) Сей період зродив збірку нових поезій, що носив титул: Levia Gravia.

„В „Juvenilia'х“ — пише Кардучі [3]) — я прихильник клясиків; в „Levia Gravia“ святкую навечерє моїх війн“.

Автор бачить, що в Італії поезія стала забавкою неробів, що її читають для звичаю, що її управляють всякого роду анальфабети і серед таких прикрих почувань творить. А в сих творах видко — як каже сам — „чоловіка, що не має віри ні в поезію, ні в себе, а одначе пробує; пробує новости і не має відваги зірвати з давньою привичкою; стоїть у суперечности до більшости і йде за нею; зміняє матерію для штуки і перемішує усе; забавляє ся, вдаючи поважну роботу; кричить і жахає ся свого голосу, що губить ся в пустелї“ [4]).

І тому побіч таких блискучих, античних строф, які бачимо прим. у поезіях „Le nozze, Poeti di parte bianca“, що сяють незрівнаною красою, читаємо з глибини душі пливучі псальмові строфи, в яких мерехтять щирі сльози і дріжить струна глибокого смутку за чимсь гарним, далеким, утраченим на віки.

„Отже як перші ілюзії кинули мене безоружним на час і на дійсність, то що значить для мене, твій божественний усміх Музо? Инші, кріпкі вірою крила, инший дух, непокорений сумнївом, нехай іде за тобою, безсмертна красавице, коли ти простреш палюче крило на безконечність, що яснїє в твоїм виді: моя душа скорбна; мій гимн пропадає в пустині, як спів відходячого подорожного, що гине в тиші таємної ночи“ [5]).

---

[1]) La scomunica, Voce dei preti, Voce di Dio і др. [2]) Opere IV pag. 56. [3]) ibid. pag. 58. [4]) ibid. pag. 142. [5]) Opere VI pag. 286.

Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І з груди поета вириваєть ся лебедина пісня; пісня напоєна жалем і злобою:

„Прощай, ясна добо, прощай весно житя, коли то серце тїшить ся формами і звуками! Нас жене по стрімкій стежцї любов і ненависть; нам треба іти між замучених і голосити месть і гнів“ [1]).

Поет додержує слова.

„Гуляйте, тріюмфуйте, ви щасливі, могучі, ви ляльки! А коли нове сонце пхне народ до дїла, вийдїть, покажіть ся з вашою зле відогрнаною орґією, покажіть ваш блеск на вид їх терпінь. І нехай вам і не снить ся день, коли до золотих воріт застукає голод в товаристві смерти“ [2]).

Ось таким громовим словом промовляє поет до братів, що стоять байдужі до незагоєних ран люду! З безглядністю Катона гудить він блуди сучасного поколїня і кличе грімко:

„А одначе будучність — се ми!“

Тут виступає вже поет свідомий своєї сили і своєї місії, говорить уже велить, який бачить кругом себе сїру масу лїліпутів; говорить муж до хорих, слабосильних, несвідомих калїк. А ситуація була справдї сього роду.

„Наші душі — пише Кардучі — щораз більше залїплювали ся плястрами брехнї; в полїтицї виступив макіявелїзм, у релїґії єзуїтизм, у лїтературі аркадійська і ідеалїстична академія“ [3]).

І серед таких відносин зродив ся „Гимн до Сатани“, — в часї, коли „Італія, захоплена одним, не бачила в аритметицї нї десять, нї зера“ [4]).

„До тебе, незмірне жерело бутя, матеріє і духу, розуме і сути; підчас коли в чарках перлять ся вина, гей душа в зїницї; підчас коли смієть ся і земля і сонце і перешіптують ся словами любови і несеть ся з гір гамір таємного гіменея і зітхає урожайна долина — до тебе несеть ся палка пісня, тебе я взиваю, Сатано, царю бенкету!..

Архангел, позбавлений піря, паде у пропасть, замерзла блискавка в руцї Єгови, погасли планети, гей блїді метеори, падуть ангели з верхів небозводу...

Жиє лиш Сатана, царить у тремтючім блеску чорного ока...

Ти дишеш у моїй піснї, що рветь ся з груди, нехтуючи бога; ти голосиш про проступних пап, про жорстоких царів і немов блискавка потрясаєш уми...

---

[1]) Opere VI pag. 287. [2]) ibid pag. 369. [3]) Opere IV. pag. 122.
[4]) ibid. pag. 120.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вже, вже дрожать мітри і корони: з келії несеть ся гамором бунт і непослух і бореть ся і проповідає зпід епітрахиля братчика Савонаролї. Стихар уже кинув Мартин Лютер і ти, людська думко, порвала окови і яснїш і сяєш в яснім полуміни. Матеріє, вставай, Сатана побідив!

Здоров був, Сатано, дух бунту грізного, сило і местнику розуму світа!"

Отсе головні ноти „Гимну до Сатани". Появив ся він 8 грудня 1869 р. в часописї „Il popolo" під псевдонїмом „Enotrio Romano" і наробив чимало крику. Багато людей накинуло ся на автора мокрим рядном, закидаючи йому антидемократизм, а Квіріко Фільопанті написав на сей гимн між иншим таке: „Разом узявши, ваша композиція не поезія; се інтелєктуальна орґія".

На се відповів автор: „Гимн до Сатани лїрічний бодай о стільки, що се нагальний вибух, сказати-б, ударом цїлком індівідуальних почувань, зовсїм так, як вони вибухли з мого серця одної вересневої ночи в р. 1863. Гимн се моя власність, кров моєї крови, душа моєї душі, а не принагідна полїтична манїфестація... Не покаряю ся, ось провідна думка" [1]).

Пізнїйше (в р. 1881), в передмові до нового виданя „Levia Gravia", признає ся автор, що сей гимн — се проста химера, що в ньому пожертвував він совість артиста на користь новаторства. тут говорить уже з автора чоловік холодної розваги, автор „Варварських од", вибагливий і строгий критик. Та ми дивимо ся на сей твір иншим оком; на наш погляд, сей гимн се найкраща, наймогутнїйша манїфестація т. зв. сатанїчної поезії і її не затемнює анї Бодлєра „Litanies de Satan" анї тим менше Пшибишевського „Modlitwa do Szatana". Його провідна думка така: Церков осуджує все вільну думку, знанє, природні гони чоловіка, як діявольську гординю; все те, по думцї церкви, сатана. Отже автор, як сильна індівідуальність, що рветь ся до волї і знаня, кличе: най жиє Сатана! най жиє протест вільної думки проти середновічних кайданів доґматизму!

В лютім 1868 р. Кардучі усунений мінїстром просвіти з катедри за те, що брав участь у бенкетї для прославленя римської републїки з 49 р. і підписав адресу до Маціні. Та поет таки остав при своїй посадї і не упокорив ся. І в сїм часї повстали поезії, що пізнїйше зложили ся на збірку „Giambi ed Epodi" і обіймають собою лїта 1867—1879.

---

[1]) Opere IV. pag. 94.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Мізерна політика, оплакані відносини соціяльні, повільна праця над доверщенєм злуки Італії, ілюзії, які потерпів поет, як прихильник монархізму, все те завертає Кардучі під стяг Маціні і робить його на довший період републіканцем, демократом; демократом, далеким від демаґоґії, а справдішним прихильником люду і його дорогої вітчини, що відчуває всї похибки патентованих політиків, пусті фрази правительства і нечесть, яку доводить ся терпіти вітчинї по причинї дипльомації шантажу.

„Шістьдесяті роки лишили мене демократом монархістом, а сїмдесяті найшли мене републіканцем“ — так говорив поет в р. 1876, як кандидат до парляменту [1]).

Та довелось поетови зазнати чимало неприємного на новім шляху; а негодованє ізза тих неприємностий, критицизм щирого патріота, обуреня на гробокопателїв долї італїйського народу, зродили „Giambi ed Epodi“, якими автор акомпанював — як каже Пічьоля [2]) — траґічні події в Італії і нетерпеливі змаганя маціпіянців та ґарібальдинців до здобутя Риму і „які виявляли геройські вибухи, львині реви, живі хороводи червоних фалянґ, що перебігають пошматовані, окровавлені, блискучі по всїх землях Італії: під сонцем Палєрма, біля снїгів Альп, серед осїнних мряк римської кампанії“. Поет просить для себе сарказму Ювеналя, строгих римів Данта, острих колючок Гайне і немилосердної іронії В. Гіґо. Всї ті елєменти кидає він в реторту і перетоплює на їдкі, могучі, діймаючі піснї, піснї „memento“ своїй вітчинї.

„Нї, нї, я не умер. За собою, трупом, зоставив я перший свій вік. На крутих дорогах, що звялили мої рожі, умерла молодість. Мої найсвятїйші почутя любови погребав я, погребав у своїм серцї пусті змагання... Усе, що цїнить сей фальшивий світ, поличкуватиму діймаючим віршом“ (Prologo).

А на иншим місци читаємо:

„Чую в собі щось із Нерона, але благороднїйшого і милїйшого: остаточно не бажаю крови або голови, — хочу поличкувати світ.

Сказав, зробив. Кожда висока, огниста строфа летить без рукавичок; кожда строфа се поличник чогось: Далї, далї, далї!“

На перший плян виступає вітчина.

„За мною вже від лїт несеть ся ріка Італії і тріває ганьба:

---

[1]) Opere IV pag. 326.

[2]) Йосиф Пічьоля: Джьозуе Кардучі.

Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вже доста, годі. Ось тобі мій клич: Смерть тиранам! Понеси його, ріко, до Ponte Milvio".

Та швидко зневірює ся поет навіть у свій клич. Він ударяє в струни на инший лад; а зі струн несеть ся пісня, що стогне, плаче, реве й пирскає метеорами гніву.

„Проклята будь, вітчино моя давная, над якою повисла ганьба теперішности і месть віків.

Іще цвите тут цвіт чесноти, та хиба на то, щоб стати поживою твоїх мулів; тут пахне фіялка, щоб стати ся гноєм.

Ох, навіщо здасть ся розбуджувати гнів могучих, гнів батька Данта? Самітним пророком іду я розбити ліру на урнах покійних.

Прийміть мене, вислухайте, арміє благородних героїв: скажу вам сумну новину: наша вітчина підла". (In morte di Giov. Cairoli. Opere IX).

І поетови стає жалко, що його любов вітчини довела його до такого вибуху і він хотів би порушити совість земляків лагіднійшим, щирим словом:

„Народе Італії, житє моєї думи, народе Італії, старий, несвідомий титане, підлим назвав я тебе в очи, а ти кричав: Славно; і вінчаєш моїми заупокойними піснями свою чарку".

Дарма. Сумної дійсности не змінити. І хто всему винен? хто довів Італію до такого занепаду? Поет глядає причин і одною з головних находить пап. І малює папу як кровожадного людоїда („окровавлений старець"), який любує ся тиранією своїх союзників, і виставляє перед наші очи таку картину:

„Великий піп сьогодні встав веселий, глянув крізь ватиканські золочені вікна на вохке і чорне небо і затер руки.

Природа, бачить ся дрожить жахом на вид смерти: а він чує ще тепло піря і каже — Ось, я могучий!" — (Per Gius. Monti e Gaet. Tognetti martiri del dirito italiano — Opere IX).

І в душі поета родить ся почутє обуреня і ненависти і він кличе:

„Піду я там, здійму ся дорогами для других невідомими, як образ страшного, останнього дня і скажу: О попе, ликуй! ти доконав своє коротке пановане великого злочину, доконав свої бажаня. Тріюмфуй у своїм блискучім San Piero, старий, ганебний попе!" — (Per Eduardo Corrazini).

Подібного визову не чув мабуть ніколи пануючий у тіярі. Таким словом міг промовити велит, що терпів за усіх земляків.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Und wenn das Herz im Leibe ist zerrissen,
Zerrssien und zerschnitten, und zerstocken —
Dann bleibt uns doch das schöne gelle Lachen“.
(H. Heine).

І наш поет хапає за оружє сміху.

„Що мене обходять попи і тирани? Вони старші, ніж їх боги старенькі. Я лихословив папі десять літ тому, а нині я з папою уложив би згоду.

Бідний старий, хто зна, чи в него нема таємної охоти любити! Може він згадує про свою Сінеґалію, що так красуєть ся в зеркалї адрійського моря.

Відчиніть Ватикан. Я візьму на руки сього вязня себе самого. Ходи, пю на свободу: горожанине Мастаї, випий одну чарку!“

А крізь ті ноти гомонить акорд якогось змученя, якоїсь мужеської резиґнації, якоїсь самооборони перед розпукою:

— „Здорові були, замучені народи!

Усе минає й ніщо не вмирає. Ми за богато ненавиділи й терпіли. Любить світ гарний і святий є завтрішній день“.

20 вересня доконала ся злука Італії. Поет годить ся поволи з новими обставинами; низькі, глибокі ноти його пісні ростуть у висоту погідного спокою, перед поетом яснїє наново давня зоря: ідеал чистої краси. Повстають нові поезії, що зложили ся на збірку „Rime nuove“ і обіймають період від 1861—1887 р. та творять трохи чи не найкращий доробок музи Кардучі. Прегарні субєктивні лірики, що виявляють місцями погідні краски латинських клясиків, місцями знов хоробливу мелянхолію, переливають ся в гарні ідилїчні картини, що дишуть пахощами кампанії і гір, то знов зміняють ся в баляду з соціяльно-політичним підкладом; остаточно іде дванацять епічних сонетів. Отсе головні тони згаданої збірки.

„Таким я був — каже поет дивлячи ся на свій портрет — яким являю ся на тім живім образї, коли моя думка була одним сонцем і коли моя пісня греміла і кипіла серед острих підводних скель правди.

Нині мене сповив спокій: чорне покривало вкрило землю, що цвіла давнїйше, над ручаєм скрегочуть багнові птиці: І я люблю трохи більше та нічого не надіюсь.

О мрії про славу, розвіяні по землї! І ти побідна Італіє і ти воле, увінчана штукою!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

На болоті, що тепер розлилось, лишаєть ся мені кинути на порожні карти мій гнів, а колись голову зі смертного сцени".

Так говорить лиш чоловік, що їде за домовиною своїх надій і своїх ідеалів. І яка тому причина?

„Земля стала нечистим трибуналом кумейських судів, нікчемні королї, погані боги стали. І як би ти вернув на наш світ, то не знайшов би для себе нового Ґлявка, і ніхто не дав би тобі, волоцюго, одного сотика" — нарікає поет, звертаючи ся до свого коханого Гомера. І щоб пімстити кривди, які заподіяли його серцю земляки, кличе:

„Витай, Риме, і дай менї цвітку для любови, а для ненависти стрілу". (Alla rima IX pag. 172).

Та поет швидко еманципує ся з під впливу субєктивної лїрики на користь лїрики чистої краси і творить цїлу низку чудових пісень, між якими „Anacreontica romantica", „Maggiolata", „Serenata", „Mattinata", Disperata", а особливо „Primavere elleniche", се делїкатні мережки, ткані золотими лелїтками і дорогоцїнним камінєм, що місцями виявляють ніжний гайнівський сарказм.

Слава Кардучі росте більше й більше; на устах цїлої Італії гомонить імя автора „Гимну до Сатани" і „Ямбів і Еподів", а рівночасно звертають ся проти сего Юпітера стріли менших богів. В р. 1878 відбув Кардучі баталїю з поетом Стекеті, а в р. 1881 з Рапізарді. Сї полєміки лишень заострюють його перо і підносять його поражаючу повагу. Серед того родять ся „Odi barbare", найбільш зріле слово його ґенїя. А складають ся на них гексаметри, пентаметри, вірші ямбічні, сафійські, алькайські і инші античні форми. Перші „варварські оди" появили ся в р. 1877 і наробили чимало крику своєю новістю; а за тим пішли другі в р. 1883 і треті в р. 1889. З ними лучать ся поезії, що носять титул „Rime e Ritmi". Останнїм словом Кардучі був вірш „Alle Valchirie" на смерть австрійської цїсаревої.

25 липня 1869 р. вибрано Кардучі до ради міста Больонії і се повторяло ся пізнїйше аж до його смерти. В р. 1890 іменовано його сенатором, а шість лїт пізнїйше святкувала цїла Італія його ювілей, а коли в р. 1904 лишав катедру і ішов на спочинок, то уряд визначив йому пенсію 12.000 лїрів, як національний дар, так як колись Манцоні. Годить ся ще згадати, що поет був тріумфатором як кандидат до премії Нобля. Умер 16 лютого 1907 року і поховано його коштом держави.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

За останні літа імя Кардучі не сходило з уст цілої Італії. В ньому концентрувало ся все духове житє Італії, він був висловом усіх ідеалів сучасного поколїня був гордощами і славою італьського народу. Незвичайна повага, велич і резерва підносили його значінє і ставили його на пєдесталь ідола. Коли студенти зробили йому демонстрацію (1901) за його монархічні переконаня, він відповів спокійно: „Дармо ви кричите „долї“ — природа поставила мене на горі“. Вірний друг Кардучі, Йосиф Кяріні пише про нього у своїх споминах між иншим: „в ньому була непобідна щирість, дика ненависть до всякого насильства, вроджена потреба боротьби, розховстана жажда знаня, гордощі на те, що походить з народу, що був великий і славний, встид, що був модерним Італійцем“. Був усе іредентистом і на його устах гомонить заєдно імя Трента і Трієсту. Ворогом папізму остав до кінця. „З князями і з імператорами ми не знаємо згоди“ — так исав ще в р. 1872. Та згодом прихилив ся до монархізму і за се довело ся йому проковтнути не одну каплю гірчиці. Був палким прихильником поступу. „Проґрес: з усіми його силами, по всіх усюдах, аж до останньої його границї, усіми способами, не виключаючи нічого, не відкидаючи нічого, не вменшуючи, анї не затираючи, анї не скриваючи нічого“. Так пише в V т. своїх „Творів“. А на иншім місци: „В політиці Італія понад усе; в естетиці поезія клясична понад усе; в практиці спокій і сили понад усе [1])“.

Таким являє ся Кардучі у своїх творах.

В наших руках 17 томів збірного виданя його творів, яке видавець Н. Цанікелї в Больонії розложив на 20 томів. Перечитуючи сей великанський тезавр, можемо дуже легко витворити собі образ автора. А сей образ малює нам дуже вдатно Джякомо Барцельоті. „Він — читаємо в нього [2]) — є живим узлом, яким у нашій артистичній традиції з воюючою поезією великих героїчних споминів і великодушних дожидань вяже ся і наступає поезія, що шукає вітхненя в яснім одушевленю природою, в пізнаню усього минулого нашої раси, в ідеї одної вітчини великої і діяльної“. Так; Кардучі є вузлом між Італією старою, переходовою, а третьою Італією, самостійною і зєдиненою. Попри артиста зарисовуєть ся в Кардучі поважна постать поета суспільного, поета Італійця. „В красї вашого слова, повного сили і солодкости, як акцент вашої Версілії; в панській і спокійній формі вашого стилю: в очивидній

[1]) Opere V pag. 39.

[2]) La nostra letteratura e l'anima nazionale (N. Antologia 1901 v. 93).

Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

красці чудових відтінків, ріжнородности і краси рідного краю; в подиві для великих мужів нашого народу і для великих чинів нашої історії; в строгім культі клясичної традиції, в пошані для усіх тих, що причинили ся умом і раменем до нашого відродженя, — являє ся і царить в вас передовсім поет і письменник суспільний". Так говорив до поета 9 лютого 1896 р. синдик Dall' Olio[1]); так схарактеризував його Італієць.

„Обновлюймо відновою" — з таким девізом виступив поет на арену літературних турніїв і сего клича придержував ся ціле житє. В імя сего клича пустив у світ перші свої стріли, що здрапнули серця читачів, та поки-що не лишили глибших слідів, щойно „Nuove Poesie" зробили своє. В них виступає автор проти усіх похибок і шарлятанерій в політиці, етиці і штуці, виступає зі щитом авторітету Данта і Альфієрі і як стій являє ся першим атлетом духа обновленої Італії. Як два противні бігуни виринав в поезії Кардучі подвійний світ: світ старинного, минулого блеску, краси і совершенства та світ сучасної доби, доби занепаду, бридоти й карикатури. Сї два світи стоять у контрасті і ворожнечі до себе; а читач мимохіть клонить ся душею до першого з них. Тай сам автор являє ся фанатичним оборонцем минулого, а сучасне бичує без милосердя. Ся любов і туга за минулим і ненависть до сучасного, викривленого і бридкого, а також ненависть до всякої неволї родить пізнїйші збірки, як „Giambi ed epodi", „Rime nuove", „Odi barbare" і „Rime e ritmi". Змаганє до совершенности у штуці стає тепер головною цілию автора. Викинувши з серця ляву могучих поезій політичних і суспільних, автор поринає душею у світї клясичного часу і роскошує на лоні природи божественною красою вічного. А пробуває в сферах давнього і вічно гарного саме собою довело його до неґації усього штучного, неприродного, до поборюваня конфесійности і вузкого доґматизму на користь природного, неограниченого, нескованого. Кардучі являє ся типовим поетом-пантеїстом, поетом-поганином. З невмолимим завзятєм фанатика розбиває він телці віроісповіданя, ломить копіє на ватиканських мурах і голосить культ волї, необмеженої, як воля орла. А змаганє до волї одиниці взагалї пхнуло його на шлях добуваня волї расової, на шлях патріотизму, який стелив ся перед ним, засіяний вже кістками тисячий жертв і жерців і поет виступає одним з найгорячійших співців визволеня Італії зпід усякого ярма.

[1]) Див. № Antologia 1896 v. 61. Le onaranze a Giosuè Carducci.

Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Рим і Італія! — се його ідеал; з часом понятє Риму стає для нього понятєм ідеалу люцкости. Він кличе бундючно:

„І усе, що на світї горожанське, велике, щасливе, — усе те ще римське“.

Не дивниця, що Кардучі став народним герольдом третьої, молодої Італії; не дивниця, що його імя звязане з останьою епохою житя сего півострова нерозвивним узлом. „Він — читаємо у Тароці — доконав своєю штукою такого дїла горожанського і морального вихованя, що нові поколїня, хоч вони житимуть під иншими горизонтами, зможуть зрозуміти, як вільна одиниця, викормлена природною силою, може дійти до здобутя віри в найвисші ідеали, як неможлива воля без справедливости“ [1]).

В р. 1902 вивязала ся на сторінках клєрикального римського орґану „L' Ateneo“ полєміка над питанєм, чи можна Кардучі звати поетом горожанським. В сїй дискусії взяли участь: Фонтунато Ріці, Томазо Недіянї, Ромольо Мурі, Бянкі-Калїєзі і ин. І диво! Оборонцї Ватикану забули, що говорять про автора „Гимну до Сатани“ та вдаривши чолом перед щирим сином вітчини, виповіли думки без єзуїцької тонзури.

„Хто — питає Т. Недіянї [2]) — відмовляє нинї Джьозуому Кардучі слави великого поета, найбільшого поета Італії? Нїхто, навіть, гадаю, отцї з „Civiltà Cattolica“.

А Р. Мурі каже з сього приводу ось що: „Ось чому гадаю, що Кардучі був і є поетом справдї в високім степени суспільним. Бо він зрозумів усю минулу славу Італії і виспівав у своїй поезії усї живі і успішні надії з ідеалами і науковими та практичними змаганями, які вони будили в хвилї, коли вони старали ся сотворити нам одну вітчину; і тому він не лише ідеальний поет суспільний, який не єствує, анї поет суспільний цїлого циклю нашої історії, як Данте; він суспільний поет половини віку і одної ґенерації, але ґенерації, що виборола полїтичну єдність Італії і яка заслужила те, щоби мати суспільного поета; ґенерації, що є крайною границею довгого періоду упадку і початком другого періоду обнови, переказуючи від давних поколїнь новим чисту італїйську спадщину, що все одушевлена і оживлена ідеєю безсмертного християнства, хоч і прислонена зверхнїм видом поганства“. А на

[1]) G. Tarozzi. Paganesimo e libertà in Giosue Carducci e Federico Nietsche. (N. Antologia 1903 за марець).

[2]) L'Ateneo 1902 n. 18. pag. 275.

[3]) ibid. n. 15. pag. 227.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

иншому місци: „Його вірші я любив і люблю понад усі инші минулого віку саме тому, що вони краще, ніж инші, представляють мені традиції, духа і суспільні надії тих поколінь, з яких ми виростаємо; що Кардучі — відложім на хвилю квестію християнства — любив се, що ми любимо, ненавидів те, упадкови чого ми радіємо, бажав сього, чим ми нині тішило ся; і долучив, коли його штука дозріла, до суспільних ідеалів ямбів і еподів культ і чистої краси, штуки, природи, говорячи краще, як хтонебудь у нашім віці, найспокійнійшим, найяснійшим, найбільш блискучим італійським словом, знаючи усі тайни нашої славної історії, оживлюючи з дивною історичною вірністю усі, або трохи не усі ідеали батьків“... „В цілій історії італійської літератури, здаєть ся, нема духа з глибшою рисою італійскости; який би знав краще тайни і традиції цілої нашої історії від старинних початків аж по нині“...

„Кардучі — говорить знов Ф. Ріці [1]) — се поет понад усе щирий; він вірний; справжній маляр свого світа; в ньому нема чоловіка з Вальдікастельо, що говорить, — він фільософ і син сеї культури. І тому ми неможемо приплеснути усьому, не приплеснувши заразом усьому, що є людського, справді людського в сій культурі“.

Сими словами ми могли-б і скінчити, та наші очи спиняють ся на отсих рядках зі статї д-ра Франка.

„В останнім році житя зустріла його (Кардучого) почесть, якої не легко було сподівати ся: кураторія фундації Нобля дала йому премію 100.000 фр. як одному з тих письменників, що мали найбільший вплив на европейську суспільність. Здаєть ся, се був комплімент більше для самої bella Italia, ніж для особи Кардучі, який на европейську суспільність ніякого впливу не мав, і хоча займає визначне місце в італійській літературі, всеж таки й тут не зробив нічого такого великого, що запевнило б йому якесь виємкове значінє“ [2]).

Отже поминувши вже факт признаня Кардучому згаданої премії, поминувши і те, що Франція рішила виставити йому в Парижи памятник (з якоїж речи?), — мусимо вважати помилкою автора другу частину сього осуду. Ми перестудіювали усю літературну спадщину по Кардучім і впевнили ся, що над сим автором не можна переходити до дневного порядку, як се зробив шановний співробітник „Л.-Н. Вістника“. Хоч би брати під розвагу тільки поетичний доробок згаданого автора, то вже сього стане, аби йому

[1]) ibid. n. 18. pag. 274. [2]) Л.-Н. Вістник 1907 т. XXXVII стор. 494.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

признати одно з найвизначнійших місць у сучасній европейській поезії. Та Кардучі має за собою ще й инші заслуги: він є обновитель італійської науки, особливо історії літератури і критики. Такі студії, як праці про Й. Паріні, Данта, Петрарку, Торквата Таса, Бокачія, Джюсті, Леопарді, про розвій національної літератури, про клясицизм і відроджене і чимало инших ставлять Кардучі на першім місці між істориками літератури і вони є вихідною точкою для кождого, хто хотів би в сім напрямі працювати далї. Кардучі перший зумів дати синтезу історії італійської літератури аж до доби занепаду. Тай не було поля, не було ніякого питаня, яке не знайшло б відгомону в Кардучі, а всюди, про щоб він не говорив, видко чоловіка глибокого знаня, спеціяліста, влучного обсерватора, серіозного робітника, що працює залюбки, щадить слова, та за те кожде слово важить дуже багато. Ніякої шарлятанерії, та зате діймаюча сатира і глибока ерудиція — се ціха його полєміки. Усї його бояли ся, чимало ненавиділо, та усї поважали і мимохіть присвоювали собі се або те з його скарбниці. Він нищив безпощадно усе, що вважав неестетичним, фальшивим, пустим, бридким і неморальним. Був фанатичним прихильником вічної краси природи, гармонії і благородної, умірковано́ї сили, всего того, що поважали і боготворили давні Греки. І тому кожда сторінка його писань учить нас любити красу, всесторонню волю, мораль і правду — і то тим більше, що кожда його ідея яснїє чудовою формою, блискучим стилем.

Минув рік від дня смерти поета і ціла Італія відчула душевну потребу святкувати сей день загальним торжеством. І справді день 16 лютого б. р. став ся всеіталійським святом. Відбуло ся чимало академій в честь покійного автора, покладено кілька памятних написий, прочитано багато студій про нього.

Та найторжественнійше святковано память Кардучі в Больонії. Тут зложив синдик міста вінець на гробі поета, а другий в його хаті. А пізнійше в університетській салї, де зібрав ся цвіт духової аристократії і представники студенства з Больонії, Міляна, Пізи, Парми, Брещії і Комо, виголосив поет і наслїдник Кардучі на катедрі, Джьовані Пасколї, промову, яку закінчив так[1]): „Герої Італії в Елїзею вітчини продовжають се, що робили за житя; і видко, як наближаєть ся звідти хмара чорна, а звідси червона заграва. Гомонить фанфара, весела як молодість, а відгомонюєть ся

[1]) Див. тріестинський „Piccolo“ з 17 лютого б. р.

Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

голос, рішучий як обовязок і з обох боків несеть ся слово: Вперед! І усї громадять ся кругом свого поета, що любив їх усїх, — мислителї і войовники, мученики і местники, берсалїєри і червоні сорочки. І співають тихими голосами покійних якусь пісню в честь нового гостя.

Він каже, що лихословив, але з любови. Живучі се знають, відповідають покійні. Він каже, що через таку силу крови, плачу, духа і хоробрість Італїя повинна б стати лїпшою і більшою. Живучі доконають сього"...

Так. Італїя довго черпатиме з книг Кардучі чудотворні лїки на свої дотеперішні рани. Як у біблїйній овечій купелї лїчити ся ме і скріпляти італїйський ґенїй і добуватиме сили до боротьби з усїм, що неморальне, не основане на прінціпах волї і рівности, не збудоване на законах правди і праві природи. Бо кожда строфа його тиртейських пісень гомонить грімким і многонадїйним: Avanti!

МИХ. РУДИНСЬКИЙ.

В задумі.

Сни колишуть ся в безмовному тремтїнню
І кругом нависла радість небуття...
Лїс стоїть укритий щільно тїнню —
Так чого ж в сю ніч заснуть не можу я?..
Шепіт хвиль — бажань турбує тишу сумно,
Сни зливають ся з покоєм лїсовим,
Рій примар снує за стеблами бездумно...
Так чого ж лиш я не можу злитись з ним?..

Чисті зорі зблїднуть з сяйвом ранку білим,
Лїс прокинеть ся, жалкуючи про них,
Й день палкий з обличєм скамянїлим
Лиш мене зустріне в колї дум старих...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХАЙЛО ЖУК.

Вечірня сімфонія.

Земля мовляє:

Глибоке небо, світять зорі
І місяць срібним пилом сіє.
Тумани стелють ся прозорі,
Чиєсь крило таємно віє.
Святий вечір, добрий вечір!

Вставайте всї, хто встати може
За руки всї... пісні співайте!
Хай буде кожне личко гоже...
За руки всї... Усїх збірайте! —
І ти вечір, добрий вечір!

Вітрець мовляє:

Я на поклик звичайно готовий,—
Я стаю у танок!
Не люблю, коли спокій гробовий
На могилах сплїтає вінок.

Я люблю, коли кучері ясні,
Як ті змійки, тремтять;
Я люблю, коли очі прекрасні
Від веселощів радо горять!

Лїс мовляє:

Мої феї там радо прийдуть
І танок поведуть.
Я вам буду як музика грать,
Я вам буду співать.

Я квітки вам пошлю молоді —
Ви танцюйте тодї...
Я вам буду як музика грать,
Я вам буду співать.

Ставок мовляє:

А я — мов дзеркало — дївчатам
Усю красу їх покажу;
Під ноги їм покину зорі
І місяць ясний положу.

А ще як вітер той поможе, —
То кладку я для них сплету,
І з берега на берег кину
Живу, рухливу, золоту.

Нехай, злякавшись, посміють ся,
Як перебігли міст страшний,
Як зазирнули в темну воду,
Де дїд сміяв ся водяний.

Лїс мовляє:

Мої феї там радо прийдуть
І той міст перейдуть.

Я їм буду як музика грать,
Я їм буду співать!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вітрець мовляє:

Я люблю, коли кучері феї,
Як ті змійки, тремтять.
А лице, як та квітка у неї,
А уста, як жарина горять.

І я кладку ту радо збудую! —
Надгороду візьму:
Я на кладці всїх фей поцїлую,
Я на кладці всїх фей обійму!

Зорі співають:

Хвала тобі просторе тихий!
Хвала безмежна, як і ти.
Твоє лице — таємне вічно,
І нам його не осягти.

Хвала вогню, хвала на віки! —
Для нас душа його свята.
Він в рух кидає наше тїло;
Він наша мрія і мета.

Поки горить душа велика,
Поки вогонь святий там є, —
Тодї рука наша могутна
І творчість велитом стає.

Місяць мовляє:

Невідомі віки я блукаю
Без вогню, без життя.
І лицем своїм мертвим я сяю
Від другого життя.

І стиняюсь усїми забутий,
Як той привид у снї;
У кайдани холодні закутий,
В зачарованім снї...

Вітрець мовляє:

Гей дзвіночку! за руку лелїю...
Я стаю у танок.
Бо прохати я довго не вмію,
Бо сховаюсь від вас у садок!

І ви феї за руки беріть ся, —
Вас туманом звяжу.
Вже готові? За мною! Держіть ся!
До зірок я вам шлях покажу.

. . . . . .

І летить і співає громада...
І ставок перебігли умить.
Місяць блїдий, а зорі сміють ся;
Очерет у ставочку шумить.

Як віночок танок цїлий веть ся.
Чути крики, і сміх, і піснї...
Так радіють пташки у садочку,
Так щебечуть вони на веснї.

І злїтає все вище громада,
Як та хмарка злїтає в блакить.
І ще довго в повітрі вечірнім
Сміх і пісня весела дзвенить.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

М. ГЕХТЕР.

За синтезом.*)

(*Сторінка з історії російського єврейства*).

Історія еволюції національно-політичної думки в російськім єврействі являєть ся одною з найцікавійших сторінок в історії розвитку національної ідеї взагалї. На живім прикладї живої нації ми бачимо, скільки стадій иноді мусить пройти національна ідея, поки вона виходить на широкий шлях вільного й здорового розвитку. Від невідомого й шовіністичного націоналїзму через асімілятоpство й до свідомого та пуступового націоналїзму — ось етапи розвитку єврейської національної ідеї. Завданнє сього нарису й полягає в тім щоб познайомити читачів з головнїйшими моментами сієї еволюції

Історію розвитку євр. національної ідеї можна подїлити на чотири природно одмежованих один од другого періоди. Перший період охоплює дуже довгий час — до 60-х років минулого столїття; сей період характеризуєть ся цїлком замкненим національним житєм, житєм в собі й для себе, без жадного зовнїшнього впливу й без жадної реакції на зовнїшнї події. Другий період припадає на 60 — 70-і роки, коли насїння европейських доктрін, помалу-малу пробившись в голови єврейської інтелїґенції і під впливом ріжних специфічних причин, штучно переломившись там, причинило ся до буйного розцвіту нездорової асіміляційної ідеї. Третїй період — 80 й початок 90-х років — характеризуєть ся зразу не дуже помітною, а згодом цїлком виразною реакцією проти асіміляційної ідеї та не аби-яким зростом національної свідомости. Нарештї, останнїй — четвертий період починаєть ся 1897-м роком і кінчаєть ся нашими днями. Се, безперечно, найцікавіший із всїх пережитих російським єврейством періодів, бо тільки за його часів єврейська національна ідея набирає ясно-визначених форм і — що найголовнїйше — стає проґрамою мас, а не тільки гаслом невеличкого гуртка освічених людей і патріотів.

---

*) Матеріалами для сього нарису послужили нам отсї видання: „Возрожденіе“ (збірник статей), „Серп“ (збірник статей, вип. I), „Серп“ (збірник статей, вип. II), „Матеріалы къ исторіи еврейскаго рабочаго движенія“ (вып I) і „Наша Трибуна“ (збірник статей).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

На сих моментах варто зупинитись трохи докладнійше.

Перший період, як сказано вище, характеризуєть ся цілком замкненим національним житєм. Переживши епоху безжалісних репресій, коли девізом служив афорізм Єлисавети Петрівни — „од ворогів христових не хочу користного прибутку“; ледве перепочивши, але не одібравши нічого реального ні від Катерини, ні від Олександра 1-го, — Євреї вступили в царюваннє Миколи 1-го такими самими, якими були сто й двісті років тому. Се й не диво. Прорублене Петром першим „вікно в Европу“ було таке маленьке й пускало так мало світла, що навіть вищі класи Росиян блукали в напівтемній атмосфері, не зважаючи на те, що останні стояли в незрівняно вигіднійшому становищі що до спроможности користуватись тим вікном, ніж Евреї. Таким чином, притокови зовнішніх ідей не було звідки взятись. В самім єврействі „насчетъ идей“ також „все обстояло благополучно“. Патріархальний лад ще панував у всій його цілости й незайманости, громадська діференціація ще не починала ся, — отже ґрунту для замостійного зародження нових ідей не було ніякого.

Микола 1-й, як відомо, взяв ся до русифікації Євреїв дуже енерґійно. Єврейських дітей, навіть немовлят, одривали од матерніх грудей, христили й замикали по казармах, де вони мерли сотнями й тисячами. По містах, містечках та селах єврейської „черти“ ходили чередами „хапуни“, „присяжні“ й инші жорстокі представники жорстоких інститутів того лютого часу [1]). Євреям заборонялі носити ярмулки й насильно втинали бороди, пейси та поли каптанів, а єврейкам забороняли світити по суботах ритуальні свічки й носити перуки... Та не станемо утрудняти читача сими більш-менш відомими фактами. В даннім разї тільки важно встановити, чи привели всї отсї варварські заходи до бажаних для тогочасного уряду наслїдків, себ-то, чи викликали вони в єврейській масї асіміляційний рух.

Де-які сучасніи єврейські письменники схиляють ся до позитивної відповіди на се питаннє. Один з таких письменників, д. Ратнер, каже, напр.: „Русифікація, яка, очевидно, мала під собою ґрунт в умовах житя самих Євреїв, помалу відбувалась... Вивченнє російської мови, перейманнє російської одежи й инших річей оби-

---

[1]) „Хапунами“ звались люде, спеціальністю яких було полювання на евр. дітей; „присяжні“ в потрібні моменти присягали, що дана дитина має вже minimum років, потрібне для приняття до війська.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

хідки та взагалї зближеннє з Росіянами викликали в єврейській среді прилив асіміляційної хвилї“ („Серп“, зб. II, ст. 13).

Наведена цитата викликає чимале здивованнє. Адже відомо всїм, що „реформи“ Миколи I зустріли найгострішу одсіч з боку єврейських *мас*, — де ж тут „ґрунт для русифікації“? Одначе, думка д. Ратнера стає зрозумілою, коли замінити вжитий ним неясний термін „єврейська среда“ більш ясним — „частина єврейської інтелїґенції“. З сією оговоркою твердженнє д. Ратнера й його однодумців можна приняти, бо, дійсно, асіміляційна хвиля, штучно порушена Миколою I, здобула собі де-яку скількість адептів серед більш освічених Євреїв того часу й, перекотившись через 40 та 50-і роки, докотилась до „епохи великих реформ“ і розпочала собою другий період в історії еволюції національної ідеї в російськім єврействі.

Шестидесяті роки, ставши поворотним пунктом в історії цілої Росії, не могли не вплинути й на російське єврейство. Внутрішнї процеси, які помалу, але неперестанно розслоювали російське громадянство, зачепили також рос. єврейство. Одначе, результати сих процесів були далеко не однаковими для цілої Росії та для рос. єврейства. В той час, як Росиї громадська діференціація принесла скасуваннє кріпацтва й початок нової господарсько-економічної ери, вагітної багатьома дуже важними наслїдками, — для рос. єврейства переворот 60-х років ознаменував ся тільки появою нової ґрупи — інтелїґенції. Правда, й до 60-х років серед Євреїв траплялись освічені люде, але то були, в перше, одиниці, а, в друге, в них не було тієї риси, яку ми услїд за одним російським письменником (здаєть ся — Єлпатьєвським) вважаємою характеристичною для справжньої інтелїґенції — змаганнє навчати. Інтелїґенція ж, яка зявилась сред рос. єврейства в 60-х роках, цїлком відповідала обом умовам: вона була досить велика числом і в великій мірі була пронята бажаннєм навчати, навчити і вивести на кращий житєвий шлях свій нещасливий нарід.

Якимо ж лїками хотїла вигоїти новороджена єврейська інтелїґенція численні болячки свого народу? Лїків було багато, але головнїшим була асіміляція. „Російському народови — писав один з єврейських письменників 60-х років — треба поглинути російських Євреїв, а Євреям необхідно скинути з себе сю quasi-національну шкаралупу, сей наріст, прищепленний віками приниження та рабства“. Такі думки не тільки не викликали обуріння з боку тодішньої єврейської інтелїґенції — про маси не говоримо, бо

Generated on 2015-07-19 08:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вони сих писань не читали, — а, навпаки, являлись найвиразнійше висловленим національно-політичним credo величезної її більшости.

Асіміляційна течія червоною ниткою проходить крізь всї 60 та 70-ті роки. Не спиняючись зараз на причинах сього зявища — про се скажимо низче, — ми тут зазначимо один цікавий факт. Виявляєть ся, що іделїстичний соціалїзм, який протягом того періоду запанував серед більшости російської інтелїґенції, досить вороже ставив ся до національних змагань ріжних поневолених націй Росиї в загалї та Євреїв зокрема. Правда, факт сей знаходить де-яке оправданнє в полїтичних умовах того часу: одна, мовляв, нога всїх топче... Але часами індіферентність тодішнїх соціалїстів-революціонерів до страждань поодиноких російських народностей набирала таких просто таки дивовижних розмірів, що ніякими полїтичними умовами зясувати її не можна. Нам здаєть ся, що сей факт має також певне значіннє в справі вияснення причин панування асіміляційних настроїв в тогочасній єврейській інтелїґенції.

Одначе головною причиною захоплення євр. інтелїґенції асіміляційною ідеєю були не се. Повна одірваність од свого народу, цїлковита ізолїрованість од своїх мас, — ось головна причина того, що кілька десятилїть єврейської історії загинуло майже без всякої користи для розвитку євр. національної ідеї. Купка молоди, захоплена найновійшими течіями европейської громадсько-полїтичної думки, з одного боку; з другого — милїонні маси, некультурні, забиті, майже цїлком позбавлені почуття людської гідности, — що могло бути спільного між сими протилежними полюсами? Нїчого, опріч релїґії. Але остання, замісць сприяти зближенню тих протилежностей, тільки поглибшувала прорву між ними, загострюючи ворожнечу одних і одчуженність других. Інтелїґенція дивилась на релїґію, як на перешкоду, як на барєр, що відділяв її від своїх мас, наслїдком чого повстала завзята, навіть утрірована боротьба єврейської молоди з релїґійними віруваннями свого народу. Се викликало обурінне темних, фанатичних мас, які стали вважати проповідників нових ідей ворогами народу. В результатї, кожен з сих двох таборів опинив ся в цїлковитій сомотї: широкі маси єврейського народу одсахнулись від своїх „блудних синів“, а сї останнї, примушені одійти од свого народу досить далеко, замінили демократичний прінціп „все для народу й через народ“ прінціпом „все для народу не через нарід“... Звідси вже недалеко було до

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

проповіди асіміляції. Та частина євр. інтеліґенції, яка покинула надію на близьке освідомленнє свого власного народу й понесла світло свідомости до инших народів — переважно до Росіян, — мусіла для того асімілюватись. Цілком природно що такі асімільовані Євреї рано чи пізно приходили до думки, що асіміляція буде якорем порятунку для цілого єврейського народу. Та ж частина євр. інтеліґенції, яка не мала коли ні приступитись до свого народу, ні покинути його, природно стала бачити причину антаґонізму в вірности мас своїм національним традиціям. Так геть же з ними! — і хай живе асіміляція.

На щастє, сей ганебний для єврейської інтеліґенції і згубний для єврейського народу період тривав порівнюючи не довго. Настали 80-ті роки й принесли з собою багато змін і прикрих несподіванок для євр. народу. Першою й видатнійшою несподіванкою були антиєврейські погроми 1881—2 рр. на Вкраїні. Погроми сї, хоча й пройшли для історії р о с и й с ь к о ї громадської думки майже цілком непомітно, для розвитку національно-політичної думки є в р е й с ь к о ї інтеліґенції мали значиннє величезне. Погроми 81—2 рр. були тим громом серед ясного неба, що раптово перекидає до гори ногами всї теоретичні міркування й примушує переоцінувати всї, здавало ся б, раз назавжде непохитно оцінювані й зважені цінности. Для найбільш чутливої частини євр. інтеліґенції тодї стало ясно, що в її політично-соціальній программі є якась щілина й що сю щилину не заповнити асіміляцією.

Вісьмидесяті роки ознаменувались для рос. єврейства ще й другою новиною. В доти суцільній масї євр. народу — суцільній з погляду капіталїстичного розвитку — почали відбуватись якісь таємничі внутрішні процеси, які раз-у-раз все більше й більше розколювали сю суцільну масу на яскраво окреслені соціальні ґрупи з неодинаковими й навіть протилежними інтересами. Власне, сї процеси почали проявляти свій вплив на рос. єврейство значно райнїше, ще в 60-х роках, зараз по скасуванню кріпацтва, але з ріжних причин, на яких тут не можемо спиняти ся, вплив сей до 80-х років більш-менш значних розмірів не прибрав. Зате з початком 80-х років, коли на голову рос. єврейства щедрою рукою посипались репресії і згори і знизу, коли було видано славнозвісні „тимчасові правила“, — згадані процеси почали розвивати ся crescendo. Пролетаризація дрібної євр. буржуазії, втиснутої „чертою осѣдлости“ в нове гетто, швидкими кроками пішла наперед. Од перенаселення на міг врятувати єдиний клапан — еміґрація, хоча

Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

остання й досягла протягом тих років величезних розмірів. Постачанне робочої сили не відповідало малому попитови й становище робочого класу зробило ся значно гіршим. Діференціація євр. народу ще більше зросла. Старі патріархальні підвалини єврейського побуту швидко повалили ся, й за одне-два покоління в рос. єврействі гостро обозначили ся демаркаційні лінії між класами в сучаснім розумінню сього слова [1]).

Обидва сї фактори, ведучи ріжними шляхами до однієї мети — до утворення національно-класового єврейського робітничого руху — здобули собі сінтез значно пізнійше. Зразу ж вони плинули двома руслами, інколи переплїтаючи ся поміж собою, часто вступаючи в конфлїкти, а ще частійше розвиваючи ся цїлком самостійно й незалежно один од другого.

Першою прокинула ся євр. національна думка. Ще в 70-х роках заходами відомого народовольця Зунделевича, Лїбермана та инш. у Віднї засновано було гебрайський журнал „Haemeth“ („Правда“). В тому журналї нове для соціалїстів національне питаннє трактуєть ся зо всїма оговорками й неясностями „справжнїх соціалїстів“. „Не національна любов — писала „Haemeth“ — спонукає нас видавати сю газету, ми не ставимо один нарід вище другого, одній нації не повинно давати перевагу над другою, як одній людинї перед другою. Тільки любов до всієї людкости й пригнїчене становище народу спонукають нас сказати йому зрозумілою для нього мовою правду“.

Незабаром Лїбермана було заарештовано, й виданнє „Haemeth“ припинило ся. Але ще до сього двом Євреям — одному російському та одному нїмецькому — пощастило забрати до своїх рук гебрайську ґазету „d. St.“, що виходило що-два тижнї в Кенїґсберґу. І в сїй ґазетї національному питанню одводила ся небагато місця: на гебрайську мову, отже й на гебрайську ґазету дивили ся тільки яко на знаряддя для лекшого проведення в єврейські маси ідей соціалїзму, а не яких-небудь инших. Але знаряддя сї назабаром доказали свою непридатність виконати накладену на них місію: єврейські маси не розуміли мертвої гебрайської мови. Таким чином, перед єврейськими соціалїстами встала альтернатива: або зректи ся своєї мети — або здемократизувати її. Вони вибрали друге, бо того вимагало живе життє.

Року 1880 (15 іюля) в Женеві зявилась відозва „од ґрупи соціалїстів Євреїв“ за підписом Родіна. Відозва кінчала ся заявою,

[2]) Див. „Матеріалы къ исторіи еврейскаго рабочаго движенія“, ст. 26—27.

Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що в Женеві засновуєть ся Вільна Єврейська Друкарня, „аби уможливити орґанізацію соціалїстичної лїтератури для проведення в среду галицьких та російських Євреїв тими мовами, які вони вживають в щоденнім життю („жарґоном“) основ соціалїзму, якими вони вироблені в Зах. Европі та Америці.

Од сих невиразних і непевних спроб, очевидно, ще дуже далеко до повної націоналїзації ідеалів євр. інтелїґенції. Але велике значіннє має сам той факт, що інтелїґенція знайшла в собі досить сили на те, щоб залишити свою стару хибну тактику й взяти ся за нову, кращу. Замісць примусом тягти нарід до себе, інтелїґенція наважила ся спустисти ся до нього. Се могло служити запорукою тому, що дальші кроки євр. інтелїґенції розвиватимуть ся в такім самім напрямі. В дійсности воно так і стало ся, причім погроми 1881—2 рр. відограли ролю повитухи при народинах націоналїстичних тенденцій в рос. єврействі.

Поворот в поглядах євр. інтелїґенції на національне питаннє наступив не сразу навіть після погромів. Зпочатку можна було помітити якісь вагання й непевність. Але незабаром новий дух більш-менш викрісталїзовуєть ся, й вже року 1885 в Витебську виникає спеціально єврейська орґанізація „Тшуос Ізраїль“ („Єврейська Допомога“). В травні того ж року один із видатнїйших діячів тієї орґанізації посилає на південь в центральні інституції партії „Народня Воля“ проєкт спеціально єврейської орґанізації. Одначе, боячись „сепаратизму“, центральні інституції одкинули той проєкт. Але критична думка, раз почавши працювати в певнім напрямі, вже не могла спинитись на півдорозї, й року 1887 виходить книжка Х. Житловського „Гадки про історичну долю єврейства“. Книжка ся вся пронята рідким для того часу, теплим національним почуттєм і кінчаєть ся закликом „примирити прінціпи національности й прінціпи поступу зокрема що до Євреїв“ і „довести, що захованнє єврейської національности бажано з погляду розумового й морального поступу Євреїв і можливо до осягнення засобами, які не суперечать сьому поступови“. Того же року 1887 виникає в Варшаві гурток „Chewereth jidischer Arbeiter Proletariat“ („Т-во єврейських робітників“), який через рік приймає скромнїйшу й більш відповідну характерови його діятельности назву „Т-во наук і штуки євр. народу“. Поруч з сим, протягом усього періоду 88—92 р.р. за кордоном провадить ся дуже жвава устна аґітація в згаданім вище напрямі. Року 1892 зявляєть ся відозва „Єврей до Євреїв“, де проводить ся думка про необхідність самостійного єврейського

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

руху для здійснення останьої мети — „відродження“ єврейського народу. Року 1895 до другу було виготовано під редакцією Гайдарова „Маніфест“ Маркса-Енґельса.

Поруч з сим національним рухом, закрашеним у мало-виразний, але все-таки помітний соціалїстичний колїр, серед єврейської інтеліґенції, почасти під впливом погромів 1881—2 р.р., виникла й друга національна течія, але вже з значним привкусом буржуазности. Маємо на оці т. з. палєстинофільство, або сіонїзм, як зараз принято називати сю течію. Першою ластівкою сього „соціалїзму єврейської буржуазії“ був єврейський письменник Лїлїенблюм, який року 1881 виступив з своєю брошурою про відродженнє єврейського народу. Во імя блага євр. народу, доведенного старими й новими утисками до погромів і нечуваного убозтва, автор вимагає кольонїзації Палестіни, яка одна може врятувати голодні маси од неминучого загину. Роком пізнїйше виходить відома брошура д-ра Пінскера „Автоемансіпація“, де той самий проєкт палестинської кольонїзації ставить ся ширше й уґрунтовуєть ся прінціпіяльнїйше.

Насїннє палєстинофільства на нездоровім ґрунтї російського єврейства приняло ся й незабаром пустило паростки. Вже року 1885 відбуваєть ся катовицький зїзд прихильників палестинської кольонїзації, на якому вироблено загальні основи нової справи. Майже одночасно з сим виникає „духовний сіонїзм“ Ахад-Гаама, що звертає головно увагу на моряльне значіннє істнування духовного осередку в Палестинї. Нарештї, розвиваєть ся державний або „полїтичний“ сіонїзм, що ставить своєю метою утвореннє „правоохраненнаго убѣжища“ для Євреїв у рідному краї їхнїх батьків. Ся остання течія швидко дістає несподївану допомогу з Заходу в особах талановитого віденського журналїста д-ра Герцля та менш глибокого, але не менш талановитого д-ра Макса Нордау. Цїлою силою своїх чутливих душ сї неофіти сіонїстської ідеї починають пропаґувати останню серед закордонного й російського єврейста. В журналах і ґазетних статях, в окремих брошурах („Judenstaat“ д-ра Герцля, 1896) питаннє освітлюєть ся, дебатуєть ся, а разом з тим намічають ся шляхи для переведення слів у дїло. Дякуючи сїй допомозї, року 1897 стає можливим скликати перший сіонїстський конґрес, з якого офіціально веде свій початок істнуваннє сіонїстської орґанїзації в Росиї.

Таким чином, еволюція національно-полїтичної думки в російськім єврействі наблизилась до моменту, якому судило ся відо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 08:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ґрати величезну ролю в історії сього народу. Таким моментом був 1897-й рік, протягом якого почали правильно функціонувати дві найвидатнійші національно-еврейські орґанізації: буржуазна сіонїстська й пролетарська — „Бунд“. Але тут мусимо повернути ся трохи назад, щоб росказати в самих загальних рисах історію зародження й початку останьої з обох вище згаданих еврейських орґанїзацій.

Перше місто, де виникає еврейський робітничий рух, се Вильна. Року 1887 там засновують ся перші евр. соц.-демократичні гуртки. Характерно, що перші інтеліґенти Євреї, які розпочали пропаґанду серед еврейських робітників, не мали на думці утворити спеціяльно еврейський рух. Вони навіть вважали одним із своїх головнїйших завдань утвореннє яко мога тіснїйшого звязку між еврейським та росийським робітничими рухами, для чого пропаґанда в еврейських робітничих гуртках провадила ся росийською мовою. Хто з робітників тієї мови не знав, того й не навчали. Се, а також чисто-пропаґандистський характер гуртків причинили ся до того, що робітнича маса лишала ся по за межами впливу нових ідей. Інтеліґенти, звичайно, не могли не побачить сього й незабаром вони до певної міри починають „демократизувати“ свою тактику: од росийської мови в гуртках переходять до рідного жарґону, а сами гуртки з чисто-пропаґандистських перетворують ся в аґітаційні. Результатом такої зміни інтеліґентської тактики явилась перша „каса“ (спілка) панчошниць, — розумієть ся, нелеґальна, — заснована року 1888 у Вильні. Тоді ж зорґанїзовано бузо кілька страйків.

Року 1892 у Вильні вперже було одсвятковано перше мая. На свято запрошено було сто душ з числа найбільш свідомих робітників. На тім святі, між иншими, було виголошено видані згодом за кордоном „чотири промови еврейських робітників“.

1893-й рік визначаєть ся початком періоду масової аґітації. Рух зростає й захоплює нові міста, як Варшава, Минськ, Сморґонь. Умови праці у всїх сих містах досить однакові. Всї вони являють ся містами з численною еврейською людністю (в Варшаві, напр, більш $^1/_3$ людности — Євреї, з них коло 30 тисяч — робітники; в Минську Євреїв — більше половини; в Сморґони — більшість), всюди більшість евр. робітників належить до ремісничого пролетаріяту, скрізь однакова експлуатація праці, однакові утиски, довгий робочий день в 14, 15, 17 і навіть 18 годин, однаково низька заробітня платня. Тому й характер руху в усїх сих містах вилив ся в однакові форми.

Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

За рік рух розростаєть ся і ще ширше. Прилучають ся нові міста, орґанізують ся професійні спілки й каси боротьби, розпалахкуєть ся вперта страйкова боротьба. В Варшаві новозаснований „Варшавський євр. робітничий ферейн“ орґанізує каси в кількох професіях; в Минську, під впливом страйкової боротьби, орґанізовуєть ся 4 проф. спілки з 220 членами; в Сморґони, Ошмянах засновують ся каси гарбарів; у Вильні відрожують ся старі каси й виникають нові — загалом 12 кас. Що до страйків, то в Вильні вони відбулись серед слюсарів, заготовщиків, щетинщиків; в Минську ввесь час іде боротьба за 10 годинний робочий день.

1894-й рік був знаменним для євр. робітничого руху ще й тим, що ним датуєть ся початок самостійної видавничої діяльности єврейських соціальдемократів. Перший крок у сім напрямі зробила виленська євр. с.-д. ґрупа. Вона видала гектоґрафований єврейський переклад польської брошури „Що повинен знати й памятати кожен робітник“ в 500 примірниках.

Перший перегляд сил молодого руху було зроблено першого мая 1895 року. Постановлено було, щоб скрізь, де тільки знайдуть ся прихильники нової течії, майське свято було влаштовано в такій формі, яка найбільше відповідатиме місцевим обставинам. Перегляд удав ся на славу: свято було влаштовано в Вильні, Варшаві, Минську, Сморґони та инших містах єврейської „черти“. Найкраще пройшло свято в Вильні, де в ньому взяло участь 250 орґанізованих робітників.

Оповідаючи про святкуваннє першою мая 1895 р., не можна не згадати про зібраннє аґітаторів із 40 душ, скликаний у Вильні на другий день після свята. На сьому зібранню відчитано було спеціально для сього випадку написану промову: „Про теоретичні й практичні успіхи руху за остнній рік“. Промова ся, видана через 5 років під заголовком „Поворотний пункт в історії єврейського робітничого руху“, служить новим доказом того, як вимоги живого життя все більше й більше штовхали ідеольоґів і практиків нового руху на шлях націоналїзації своїх цїлей і засобів. Щоб пересвідчитись у сьому, досить уважно прочитати хоча б отсї уривки з вищезгаданої промови:

...„До того часу, поки істнують сучасні суспільства, завданнєм кожної нації є здобуттє повної рівноправности. Признавши се, ви муситимете признати, що національна забитість та пасивність такого народу, якого позбавлено загально-громадянських прав, являють ся гальмами на його шляху, й що визволеннє його од вікового

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сну... являєть ся одним із завдань соціалїстичної партії. Справдї робочий клас, який мирить ся з долею низчого народу, такий робочий клас, не повстане й проти долї низчого класу" (курс. оріґін.)... „Пробудженє національної й класової свідомости — читаємо далї — мусить іти рука об руку" (курс. ор.)... „Як третїй результат нашого руху — резюмує промова — як третю теоритичну перемогу над впливом буржуазних ідей, ми повиннї поставити більш національний характер нашого руху". В наведених уривках національна нотка бренить уже досить виразно, проте мусило пройти ще два роки, поки єврейські соціальдемократи наважились зробити деякі висновки з своїх предпосилок.

Тріумфальний похід соціалїзму єврейською вулицею прибрав ще ґрандіознїйші розміри протягом 1896 — 7 років. Було б занадто марудно докладно спинятись на всїх періпетіях сього походу, одначе де-які факти настільки цікаві, що ми не можемо одмовити собі в бажанню навести їх. Так, треба зазначити прилученнє до руху щетинного району (Вільковішки, Креславка, Вистикець, Брест-Литовський, Білосток), заснованє безлїчи нових кас боротьби (в „Матеріалах" читаємо: „Каси росли, як гриби"), величезний страйк ткачів у Білостоцї (26 тис. участників, з яких 3.000 Євреї), широкий страйковий рух у Вільковішках, Минську, Варшаві, Вільні. Не можна також не згадати про зріст серед євр. робітничої маси цікавости до всесвітнього робітничого руху, що висловилось в привітних телеґрамах, посланих євр. робітниками бреславльському с.-д. зїздови, третьому зїздови текстільних робітників у Рубе та цюріхському міжнародньому конґресови в справі охорони працї. Нарештї, треба констатувати значний розвиток видавничої дїяльности ріжних ґруп євр. робітництва, особливо Виленської. Остання р. 1896 видала 5 нових брошур в числї 6.400 прим. і опріч того приступила до видання єврейською (жарґ.) мовою неперіодичного журналу „Єврейський Робітник" („Der Iidischer Arbeiter"). Року 1897 теж було видано 5 нових брошур, але вже в числї 11.400 прим., а також приступлено було до видання нової єврейської ґазети для ширших верств робітництва — „Голос Робітника" („Die Arbeiterstimme")[1]).

[1]) Між иншим, характеристична деталь. Робітники, відчуваючи гостру потребу в популярнім орґанї, не раз удавали ся до інтелїґентів з подібними проханнями. Інтелїґенти, одначе-ж, вважали се невчасним і занадто трудним, і бажаннє робітників таким чином лишалось незадоволеним. Тодї робітники сами зладили друкарський станок і виключно власними силами видали перше число „Arbeiterstimme". Аж після того інтелїґенти взяли справу в свої руки.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З кінцем 1897 року євр. робітничий рух вступає в цілком нову стадію свого розвитку. Широкі розміри руху, свідомість того, дальше ізоліроване істнуваннє поодиноких орґанізацій може тільки пошкодити справі, нарешті, бажаннє й необхідність мати свою централізовану партію, — всї отсї центростремительні тенденції до того часу досягли свого кольмінаційного пункту. Виникала неминуча потреба порадитись, змовитись і прийти до якоїсь спільної постанови. В результаті, більшість еврейських робітничих ґруп постановила зїхатись до купи, і в-осени 1897 року відбув ся перший еврейський соціальдемократичний зїзд, на якому було закладено „Загальну Еврейську Робітничу Спілку в Росиї, Польщі та Литві“ („Бунд“); до сієї спілки вступили всї еврейські соц.-дем. ґрупи того часу.

1898-й рік, яким одкриваєть ся четвертий з намічених в початку нашого нарису періодів, застає, таким чином, на еврейській улиці дві цілком зформовані орґанізації — сіоністську й бундістську — та одну ембріональну — соціалїстично-ідеалїстичну. Остання, зрештою, помітної ролї зразу не відограла, так що кінець девядесятих і початок девятисотих років цілком вичерпують ся боротьбою та діяльністю тільки двох перших орґанізацій. В чому ж висловлювалась та боротьба і що то була за діяльність?

Умови народження обох орґанізацій фатальним чином відбились на їхній дальшій долї. Сіонизм, будучи переважно й головним чином проявом протесту проти національного поневолення Євреів, відбивав в собі переважно сей бік еврейського питання. Головною метою його істнування було — визволити Євреїв з національної неволї, якими б не було засобами і якою б не було цїною. На економічні підвалини національної неволї сіоністи звертали мало уваги, а часто сей бік і зовсїм іґнорував ся. Се не могло не відбитись на долї цїлої течії найшкодливійшим чином, наклавши на неї тавро утопічности й навіть реакційности.

Не зважаючи на се, сіонїзм зпочатку зробив у еврейській масі велику сензацію. Поляномірна та систематична колонїзація Палестини еврейськими хлїборобами, ремісниками і промисловцями; орґанїзація й обєднаннє всього еврейства при допомозї інституцій, заснованних згідно з законами кожної країни, розвиток в евр. народї національної свідомости, — що могло бути краще й привабливіще для приголомшеного, затурканого, до самої землї пригнобленого злиднями російського еврея? І сіонизм широкою хвилею розлив ся еврейською улицею; ним захопнювались чоловіки й жінки, старі й малі, бідні й багаті; „шекелі“ (грошеві внески) дощем си-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пались в орґанізаційні скарбниці; сіонофільські пісні виперли з еврейської улиці всякі инші співи, намагаючись навіть одібрати пальму першенства у пісень про погроми; Герцль та Нордау стали національними героями, й не було в Рослї еврейської хати, де не висїли б їхні портрети. Словом, за короткий час сіонизм став найпопулярнїйшою ідеєю в широких масах рос. еврейства, переважно напівспролєтаризованого міщанства, яке становить коло половини цїлої еврейської людности в Росиї.

Що до „Бунду", то й про нього не можна сказати, щоб він за тих часів мав підстави скаржитись на індіферентність до нього. Навпаки, робітничі маси з величезним ентузіязмом захопились ідеями соціалїзму, єдиним репрезентантом якого був „Бунд." Поширеннє впливу мало не на всю еврейську „черту", сила періодично й неперіодично виданої лїтератури, безлїч зорґанїзованих і переведених страйків, зібрань, демонстрацій, маніфестацій, — все се свідчить не про що инше, як про великий успіх нової орґанїзації.

Одначе, як сказано, обставини, в яких зародив ся „Бунд", наклали й на нього своє тавро. Народжений і виплеканий класовим поневоленєм евр. пролєтаріяту, „Бунд" вважав національне питаннє і необхідність орґанїзовувати евр. робітників на національній основі неприємною, але неминучою необхідностю. Само собою розумієть ся, що при такім погляді на національне питаннє „Бунд" не міг присвятити йому стільки уваги, скільки того вимагали обставини часу й потреби того евр. пролєтаріяту, інтереси якого „Бунд" брав ся боронити. І дїйсно, як національна проґрама (культурно-національна автономія), так і уґрунтованнє її стояли і стоять у бундистів в дуже лихому станї, доказом чому може служити той факт, що серед сотень брошур і тисяч статей, кинутих бундистами в евр. робитничу масу, на долю національного питання набереть ся може $^1/_{100}$ частина. Зрештою, щоб далеко не ходити за доказами того, як бундисти ставлять ся до національного питання, ми наведемо невеличкий, але характерний уривок з статї одного бундистського автора.

„В сучаснім Nationalitätenstaat'ї, що представляє собою цїлий господарський орґанїзм і що має тенденцію все більше зміцнити економічні й полїтичні звязки між складовими частинами, — читаємо ми в тій статї, — нації, які не живуть на суцільній теріторії, не можна виділити в автономні господарсько-полїтичні одиниці. Звичайно, та чи инша національна ґрупа... може визначитись де-якими властивостями економічного або полїтичного характеру.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але сї властивости... зі зростом інтензивности класової діференціації й зі зроітом интензивности класової боротьби, помалу гублять свою яскравість, блїднїють і стирають ся (курс мій М. Г.). Будучи, таким чином, нерозривно звязанними з долею цїлої країни, національні справи соц.-економічного й полїтичного характеру не можна й не повинно забирати з компетенції тієї центрально-полїтичної інституції, (курс. мій М. Г.) яка, являючись головним узлом життєвих нервів країни, більш або менш точно відбиває взаємні відносини всїх істнуючих громадських сил і чутливо реаґує на всякі зміни в ґрупованню останнїх."

Так пише д. Я. Мунт в партійнім збірнику „Трибуна" (ст. 50), виданнім кілька місяців тому. Одкидаючи оговорку —„які (нації) не живуть на суцїльній теріторії"— бо дальше в автора мова мовить ся про всї без винятку нації, — ми матимемо в наведеній цитатї цїле національно-полїтичне credo „Бунду." Що се credo не задовольняє найменших вимог і що воно суперечить навіть дійсним тенденціям капіталїстичного розвитку, — про се нїчого й розмовляти, на стільки воно очевидно.

Як бачимо, жадна з головних орґанїзацій російського єврейства не задовольняла всїх вимог навіть тих соціальних ґруп, інтереси, яких вони хотїли репрезентувати. Коли до свого пригадати ще факт величезного ентузіязму, з яким єврейські маси зразу поставились до обох нових течій, то a priori стане ясним, що в результатї справа мусїла скінчитись сильною реакцією як проти сіонизму, так і проти бундизму.

Дїйсність потвердила справедливість сього апріорного висновку. Утопізм, реакційність і, нарештї містицізм сіонистського руху одштовхнув од нього всї ті елементи, які були здатні до тієї чи иншої активної національно-полїтичної дїяльности. Сї елементи помалу-малу все зростали в числї, й вже в вересни 1903 року в Київі відбулась нарада з представників ріжних громадсько-єврейських течій, відома під назвою конференції „Возрожденія." В сїй конференції, між иншим, також взяли участь представники тієї течії, яку ми вище назвали соціалїстично-ідеалїстичною й яка до того часу мало чим проявляла своє істнуваннє. Реальним наслїдком сієї конференції було тільки виданнє в Лондонї кількох чисел журналу „Возрожденіе", в якім з ріжних поглядів освітлювалась національна проблема взагалї й єврейська зокрема. Що ж до самих ґруп, які брали участь в згаданій конференції, то їх спіткала така доля.

Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З прихильників соціалїстичної ідеї трохи згодом заклала ся Сіоністично-Соціалїстична (або теріторіяльно-соціалїстична) партія, прихильники сіонизму („Пойалей Ціїйойн“) провадили далї своє відокремлене істнуваннє, а ґрупа, що стояла на чолї журналу „Возрожденіе“, в квітнї 1906 р. утворила нову Єврейську Соціалїстичну Робітничу Партію („Серп“). Нїчого й казати, що кадри сих партій поповнялись як з найбільш поступових сіоністів, так і з бундистів, незадоволенних підлеглою ролею, яку проґрама „Бунду“ одводить національному питанню.

З всїх названих орґанїзацій остання являєть ся найцїкавійшою. Зібравши в своїх лавах найбільш життєві і найбільш здатні до інтензивного національного життя елєменти свого народу, С. Є. Р. П. дуже богато зробила як для правильної постанови євр. національного питання, так і для його розвязання.

В першій справі С.Є.Р.П. зробила особливо багато. Досї нї в одної еврейської орґанїзації не ставало доброго полїтичного розуму настільки, щоб звязати в своїй проґрамі національні вимоги євр. народу з соціальними в одне нерозривне цїле. Раз-у-раз еврейські орґанїзації впадали в ту чи иншу крайність, вважаючи неприємним придатком або національний елємент (напр. „Бунд“) або соціальний (сіонизм). І тільки С.Є.Р.П. наважила ся поглянути на справу просто, не боячись таких жупелїв, як „еклєктизм“, „неконсеквентність“ то-що. В результатї маємо цїлком вірну й відповідаючу дїйсним життьовим потребам еврейського народу постанову євр. проблєми. Формулуєть ся вона приблизно так. Досї кожна з еврейських національно-полїтичних орґанїзацій нехтувала в своїй проґрамі або той або инший бік євр. національного питання — національний або соціальний. Через те ті партії й не мали тривкого успіху в євр. масї. Отже треба утворити таку партію, яка в своїй проґрамі одвела обом отсим бокам належне їм по праву місце. Проґрама — minimum (проґрама — maximum — то, розумієть ся, соціалїзм) такої партії мусить бути і щиро соціальною, вимагаючи для еврейських робучих мас maximum'а соціально-економічних благ, можливих в сучасній буржуазній державі, і щиро національного, вимагаючи для тих самих мас також maximum'а полїтично-національних прав, можливих в капіталїстичнім суспільстві.

На жаль, С.Є.Р.П. не судило ся відограти ролю такої партії-сінтезу, так саме, як її практичній проґрамі не судило ся відограти ролю проґрами-сінтезу. Очевидно, непевна спадщна од сіонизму з одного боку і елєменти ідеалїстичного соціалїзму з дру-

Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

гого занадто помітно дають себе відчувати в С.Є.Р.П. Одначе, не боячи ся впасти в дуже велику помилку, можемо признати, що в подібних справах одна тільки постановка питання має иноді більше значіння, ніж втіленнє його в конкретні пункти писаної проґрами. Признавши се, ми прийдемо до висновку, що тепер еволюція національно-політичної думки в російськім єврействі стоїть значно близче до своєї останньої мети, — до синтезу, — ніж стояла вона за часів початку сіонїзму, бундизму то-що. Еволюція стала тепер на певний шлях — і осягненнє мети є тільки питаннєм часу.

ДМ. ЙОС.

ЩАСТЄ.

Я йду собі повільно
Серед ланів і нив,
Щось шепче: „Щастя пильно!
Щаслив ти?“ — Хто щаслив?

І думка, що літала
По всім просторі піль,
Вернула ся і встряла
В мій ум. І з того біль.

Я в світї жив багато,
І сласть і втїхи знав
І вчив ся я завзято, —
Та щастя щось не мав.

Лиш тямлю: солоденький
Я райський овоч їв,
Тодї як був маленький
Серед лугів і нив.

Лїтав і грав, мов пестрий
Легесенький мотиль,
Зі мною братя й сестри
Серед лугів і піль.

Я чув, мов щось мягеньке
В ґрудях моїх гребе,
Як той пушок тепленьке,
Як гусятко дрібне

Тихенько там сиділо,
Все гріє і пестить.
Було менї так мило,
Що там воно сидить.

Се щастє — кажуть люди,
А я й не знав. Але
Хололи звільна ґруди
І щезло десь мале.

Ах, більше не вертало.
От я за ним у путь.
Вже знаю: вже пропало.
А годи йдуть та йдуть.

От як би заблукати
В той вік і в ті лїта,
Чей щастя нам зазнати
Вдалось би? Нї! не та,

Не та пора! Не знати
Із серця гризоти,
Пізнаня не прогнати
І в друге не рости.

Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ЮРІЙ КМІТ.

ОБІД.

(З бойківського житя).

Грубі, чорні хмари повисли над землею. Міцний вітер почав боротьбу з ними. Довго громадили ся; довго шуміло й клекотіло. Густо зійшли ся, напружили свої сили. Не видержали. Загула борня. Грюкотять громи. Блискавиці прорізують хмари. Виринуть у просторі ясні шляхи і пропадають. Смереки близь хати Василя Данила проносять важкі жалї й неназвані скарги. Острашна сила налїтає і безмилосердно добираєть ся до них, вирвала-б, забрала і понесла на затрату...

Василь справляє обід, гостить запрошених. Робив „молитванки“ хижі [1]). Помер недавно хлопець, а тепер люди трафили ся доньшї, тим то „очьищьав пляц“.

Зійшло ся богато ґаздів із жонами. Василь богач, поважний ґазда, любив порадити й поратувати, отже кого попросив, не відказав ся, тай подякувавши за „гонїрь“, прийшов.

Тему до розмови в головному надавала хуртовина. Дух знищення й руїни, що гуляв по світї, здавало ся, переніс ся до уяви оповідачів. У їх оповіданнях зринала грізна мара, що кермувала долею виведених осіб.

— Що чьувати, єґомосць, по ґазетах? Ци ни поболїли ся нашьі посли на чьирива? Тихо ниґде ничого ни є.

— Здорові наші заступики, відповідає піп, тілько за одного писали, що потовк собі руку трохи.

— На таке ми ся ни сподївали. Біда на сьвітї. Тенґо гірко жьити.

— Чому ви так мене підходите? питаєть ся піп.

— Будь веселий і ни сьмій ся — та що ми з тої веселости?

— Пожьдїть куме, ни може чьоловік знати, коли доля ся вкажье. Нираз аж по смерти ввидит, що му сонце засьвітит і буде мати параду.

— Ниповчьасови грайки [2]).

---

[1]) Благословленне, молитвавне хати. [2]) Музики.

Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

— Тогди бисїдували, видиржьіт ли но [1]) тот чьас при нас, а ми пак будеме бороти ся за вас... Де тота боротьба? Де тоти тирпіня за нас? Ци замкли котрому платню за тоту борню? Ци посїдів поєден у кримінали з день, два дни за нас? Ци вивергли го за двирі, як хлопа вимітуют? А ни забивайте, що передне задному лавка!

— Слухайте ґаздове, наші посли говорили острі бесїди, вказували, що зле чинить ся, домагали ся, аби було лїпше, ну, і пани мінїстри щось там обіцяли.

— Чькода їх, повірили панам і зистали на баламутї. Я дурний хлоп, али так бим ни робив. Дай, пане, табеляцїю на своє майно, що додиржьиш того, щось прирік, а нїт — усьо твоє пропадує, їдеме сїяти й орати на твій загін.

— Обисте ся ни запротивили, єґомосць, али ми повірте, що то всьо пусте било. Бисїдували — ну, і що вибисїдували? Ци хоть цятка є з того? Як робити, няй-же буде так, оби видно било. Ми ни домагаєме ся, оби нам посли зараз дащо поприносили, бо хто їмив у другого, ни так легко пущьат, ли но хочеме, оби посли так тирпіли, як ми тирпиме, оби всї виділи, висьвідчьили [2]) й зизнали їх муку за людське добро.

— Та бо знаєте, людкове, вони боять ся, аби хто що кепського не говорив і дещо злого їм не вчинив.

— Глупий би бив тот, що ни йшьов би на гору, бо висока аж у голові ся тьмит, оби си кістя ни потряс, а знав, що там є для нього водиця жьивущьа, ай сїв на боцї і плакав, дивіт, який я бідний, ни годин вийти, ще дахто вержье камінь і ми пальцї пообтавкат...

— Чькода бисїдувати... Ми си ту так, а вони там зновіль сто гадок мают і ни знают, котру їмати, а за тот чьас ми повмираєме.

Піп розпрощав ся і відїхав, та роздумував над мужицькими висказами. Їх натяки розумів так, що посли поневоленого народа не можуть бути дипльоматами-полїтиками, але мусять стати борцями, мучениками; мусять бути людьми високо-ідейними, бо лише тодї з їх працї й терпінь зринатиме гаразд загалу... Тепер ґазди трохи порозсували ся, бо жони засїли до стола. Розмова йшла далї.

---

[1]) Тілько, лише. [2]) Були сьвідком.

Generated on 2015-07-19 08:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Хлопови нихто ни є брат. Сам дуй, сам куй, сам по воду йди і штири ґрейцарі дай — звалили всьо на хлопа, а ти бігай на всї боки, аж тя зипрут кольки.

— А во, хотят забрати перелїски й луги.

— Ни на руку їм, що йде в проміш з їх.

Зійшла бесїда на процес, який провадили мужики з дїдичем. Сей запродав лїс фірмі, а фірма рубала всюди, навіть по мужицьких частинах, розкинених поміж панським лїсом.

— Що фірма — рубат, де ввидит і забират.

— Далисме вже тисячьку, даме й більшье. Без Мучьного ни є [1]) де ся дївати.

— Много дає ради, хто має там сїна; є млаковате й чьайковате.

— Ни то мовте, куме, али є й на вірнину вирізати й затопити, мож ся й поставити [2]). Що буде потому? Де кимака [3]) дістати?

— Типир дрива берут, пак возьмут каміня, а відтак будут виртїти за нафтов.

— Повідали й повідают старі, що то ґаздіське, де ся обкошьувало перелїски. Там заєдно било вільне, загальне пасвиско.

— Дармо ни називат ся Мучьне, то ни глупий вигадав; людий вимучьили, забрали зимлю й лїси, а типир віднимают решту.

— Днись панів поля ни кортят, ай лїси, виробили колєйку [4]), тай за тим лїзут, ги пчьоли за цьвітом.

— Минат ся лїс, ги люди мрут на холєру.

— Буде тому вже трийцять пять лїт, комісия аж з Ряшьова била; сїділи дві нидїлї, пописали, квітації подавали, табеляція є, а типир зновіль хотят видерти.

— Їх заходят штудирації. Будут близь нашього залїсювати, аби скотя [5]) ни ступило, а ступит — є заторочька.

— То всьо йде на чьирез мус. Зрікай ся, хлопе, вступай ся зи свого, бо їм тото ги струп у волосю...

— Няй їм кістя ни стане!

— Грішье бідний, навить ни ладят ся вмирати...

---

[1]) Нема. [2]) Побудовати. [3]) Кусник дерева. [4]) Зелїзницю-вузкоторову. [5]) Худобина.

Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ах, ти, бідо-напасте, іди, пропади! не видержав один з присутних, скрутив ся на місці глянув на ноги, немов би який ворог підсував ся до них, сплюнув і посягнув до кишені за файкою; своїми рухами та мінами викликав вражіннє, немов би хотів щось злого відвернути як найдальше від себе і від других.

— Давно ліс стояв і нихто за нього ни дбав; ріс буйно та з вітром си бисідував, а днись жьилізниця засвистала по вирхах, тай всього стає трохи...

— Гей, гей, сьватий Божье, сьвятий кріпки, я тутешний, а ти відки? Зайди їдят хліб, а ми полову...

Виміна гадок ставала що раз живійша, бо доходили все близше до того, що їх дуже боліло. Горячили ся, лиця червоніли ся, очи горіли гнівом і завзяттєм, руки виявляли обуреннє.

Іван Морикінь захотів розвіяти се прикре напруженнє, тим то кинув одушевленнє в збентежені уми: „Тирпит, тирпит Руснак, али, дав Біг, і годин“, а відтак напрасно перейшов до иньшої теми. В його словах звичайно усе повно іронії. Найповажнійші та найсумнійші моменти повертав на жарти; найтраґічнійші піднесення розторощував одним подувом свого дотепу. А коли йому задля того дорікали иноді, то він оправдував ся: „У сьвіті й без мене доста плачьут і гойкают[1]); я ни буду, хиба аж на своїм погребі си трохи поплачьу, щом жьив, ничого ни пив — любив випити — і ничого ни зробив“.

Йому й тепер душно було від балаканки про кривду, отже намагаєть ся відсунути на хвилю свою увагу й других. Висказуєть ся іронічно про вродини незаконного дитяти у Анці Мацько, якої чоловік пробуває від трьох літ у Америці.

— Ни їчьте, баби, й ни пийте, бо ще підете на кстини до Анці.

— Мацько має двоякий заробок: він у Гамериці, а вона в хижьі.

— Буде пастух.

— Уже вас жьура найшла? запитують ся гнівно жони. Богу душьа, людем слуга. Сьвіт шьирокий, жьити буде, є де.

— Коль так, то кожда буде тото робити.

---

[1]) Кричать, заводять.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Що хлопови? Баба даґде впаде, вже на ні значно, а йому нич. Прийшьов, баламутки почьинив, піддурив і пігнав ся вітром...

— А її типир голова схне.

— Будь ви чьорна, біла, сива й полова, али зза вас доста і нас заболит голова. Кади він ся типир оберне? Ци вбити? ци прогнати? Другої ни возьме. Якого кінця врвати? Як ни є розвідної ґадзині, то й жьитя ни є.

— Ни треба молоду жьону лишьати, бо її все пусте в голові.

— Тям си єден з другим, обис жьоні віру ни дав.

— Ій, бодай вам пек било!

— Так било з почьатку, так буде й до кінця.

— А хлоп пусте, а ще й чьужье страх любит.

— А ци вважьали ви, відзиваєть ся Морикінь, що Євка Тікало зновіль хора?

Всї зацікавили ся. Сей поважно говорить далї: Чьуднї тоти жьони. Як ґазди ни є, то вона за рядом здорова, а як він дома — то її голова все пообвязувана. Коль ґадза в Гамериці, ни є кому пожьалувати ся — і мусит бити весела. Він уже два рази їздив за море, аби ли но жьона била му здорова. Я переконаний на то, що як і третий раз махне за води, вона подужьат.

— Уся біда зза того, втручуєть ся другий, що тот мотузок, на якім привязанї ґазда й жьона, дуже борзо трупішьіє; яка така впаде нипогода та кепська година, а вже прядівна нитка розпущьат ся. Жьона зараз гойкат: Що минї ся ни подабат, то вже серце вмират... А ци знатя, чим, коли і як жьонї догодити? Мій отиць оповідав раз таке, коль мати ся дуже перерікала [1]):

Давно били дикі баби по лїсах, усягди, ни ли но в нас. У нас у Камянї те-ж била дика баба і мала дївку. А в Шьовтиса [2]) там у горі бив син і тот видів тоту дївку. Там стояли великі лїси. Він ї хотїв їмити, али вона ся бояла і втїкала. Мали тоти дикі такі ями, що ховали ся. Ни міг нияк їмити, а видів ї добре. Вона била на тварь чьудно красна. Він повів дома, що ся ни буде жьенити, аж поки ї ни їмит і ни возьме. Ни било му ни дня, ни ночьи. Ходив, ги глупий та

[1]) Сварила. [2]) Солтис, назва мужика.

Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пяний. Робота го ся ни їмала. Слухав, як шьумят смереки, бисїдував сам зи собов. Чьирез дївку став без себе. Прийшла жьура й туга, серце щьемит, ни мож болю влагоєти... Закомашьило му ся в голові. Його відраджьували: Дай си поки. На що ти дикої? Бери си ґаздїську дївку, ни блуди за вітром. А він: Нїт і нїт. Повідат: Я на сьвітї так гадаю: Моє ще ни пропало! Дивив ся на тот бік і на тот бік; він замислив си і так зробив: Узяв, винїс три ходаки там у лїс і сїв си й обував ся, а вона ся з боку дивила. Обув ся в два ходаки і пішьов, а вона прийшла на тото місце, де він лишьив єден ходак з волоков, і запхала обі ноги в єден ходак та обвязала собі ноги тов волоков. А він ся з боку дивив і тогди пішьов і їмив, бо ни могла втїкати. Привів ї домів, а вона ни кщьена била, дика; пішьов до цирькви і викстив ї і з нев ся ожьенив. А вона так мовила, як він ї привів до дому: Я всьо буду робити, буду ґадзувати, я ся навчьу, тебе буду шьанувати, любити, лиш обис ми ни запиричьав николи ни в чім.

Ми жьиєме дома більшье у гнїву, ниж у добрій воли, а вони вели ся красно. Вона згідна, цїкава, пильна до ґаздівства, всягди зайде, подивит ся, все робит, дає лад усьому, запобігат, ґаздиня гей, у пустоту нияку ни заходит, видно, що всьо йде ладно, файно. Така вам красна била, що ни мож ока з неї спустити. Ґазда тїшив ся, на колїнки припадав та цїлював і дякував. Ґаздівство росло; бив хлїб і до хлїба. Виділо ся, що над неї ни є працївника в селї.

Як му вмер отиць, вона заводила дуже. Отиць му вже бив старий. Вмерла ї дїтина, а вона си музики наяла. Він розчьав мовити: Ну, чому-ж ти така глупа? Та отиць умер старий, що вітця вже нам ни треба, а ти гойкала; дїтина вмерла, а ти си музики наяла... Він тото спиричьав, а вона мовит: За вітцьом або матїрьов чим більшье будеме плакати, то Пан Біг буде їм гріхи боршье відпущьати, а дїтина буде там за тебе Бога й сьватих просити, ни треба за ним плакати.

І пак забрала ся від нього, пішла в сьвіт, бо ї спиречьив.

— Таке марне й пусте і попсувало жьитя, завважив Михайло Жук.

— На тім сьвітї і добре і зараз кепсько. Ли но би жьити красно, приватно, щьасливо, аж ту нагулит який дух —

— До баби, додає Морикінь.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— ги страшна нічь, і повивертат усьо горі коріньом.

— Оби ни било довго так, ги треба.

— Лихе само йде, али як си хочеш біду найти, то си певно найдеш.

— Кум Петро повідав своє, а я вам повім єнчье. Що хто засіват, ну, тото й збират. Усьому прийде чьас виплати; пораховані твої сліди, ги в книжьці записані на довг. Проси, оби тя Бог варував, і сам ся варуй, бо й себе обмоташ і другого нанужьдиш. Таке ся стало з моїм оберляйтантом Країнським, що диржьав ня за профатинеря [1]).

Повилазили гості зза стола, позакурювали файки, поглянули на двір посідали по лавах, а Петро Лимич, один з найповажнійших ґаздів, оповідав про офіциря і про свої приходи з ним.

— Дістав слабість. Трохи пив, приповідували, що й дівки водив.

— А тото ни все заведе до безпечьного берега.

— Тому зийшьов на таку дорогу. Його отиць бив професором при лацінських чьколах. Роду ниякого ни било типир.

Ни сама біда йде, ще й посестри, товаришки веце. Він провадив транспорт з Кеніґрецу до Самбору; в Голомуці розпустив восько на двацять пять мінут. Усьо розлізло ся по місті, ги мишьи по збіжьу.

Зачьав трубіти ферґатерунґ [2]), а тоти ни стали в єднім аменті на місци. Кричьав, метав ся, як тот вітер, дуже ся розів і дістав запаленя горла. Корував го, доглядав, али ни завернеш мертвого від гробу, пізно сонце сходит і ни гріє, била медицина і ни помагало. Попсувати легко, направити тяжко.

З того чьасу як руками здоровля відняло. Сох тай сох, ги підпалена смерека. Гинув, як зморожьений цьвіт.

Він колись мав кавалірську слабість, типир повязало ся разом і то ще гіршье било, бо палило.

— Як ся ни веде, то ся й ни ліпит.

— Слухайте, жьони, і кайте ся, повідає Іван Морикінь, бо смерть уже на Волосацькій полонині [3]). А ви, бабо, звертаєть ся до старушки, купіт си яловя, типир худоба туна,

---

[1]) Жовнїр приданий офіцирови до послуги (деньщик).

[2]) Скликуваннє жовнїрів.

[3]) Під сей час мерли люди у селї Волосатім на пятнистий тиф.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

підправите ся; як ни вмрете, прийде старий Коваль у свати до вас. Няй і старі знают, що добре, та няй си погуляют. Віддавати ся — смакота, смакота...

Жони сьміють ся.

— Минули роки, що розпирали боки. І я співала, випила й жьартувала. Дванайцятеро весіль справила, вісім доньок віддала, а днись ни годна ниґде ничого зробити. Пішли літа — ни завернут ся... Моє вже достигло й переходит... Стою похилена й виглядаю чьорного гостя. Прийде він, ги тот осінний вітер по жьовте листя... Всьо проминат... Молодий — золотий, а старий хилит ся д зимли...

Похитала головою, а дві грубі сльози покотили ся по лиці. Її останні вискази розлили ся поважним, сумовитим, мелянхолійним настроєм по присутних. Любили житя, тим то жалкували, що воно так швидко відцвитало та вянуло. Один з поміж них промовив: Моя нибіжька дуже чькодувала ще вмирати. Я ї ся питаю: Чьо тобі так тяжько? Вона повідат: Кождий любит своє житя, кождий любит і його сьмітя... Рикла і розплакала ся.

— Я си гадаю у свої голові, повідає Морикінь, що не [1]) чого чькодувати вмирати. Ми ту їме пісний, нисолений чьирок, а як повмираєме, прийде нам там на стів: пироги на маслї, смитана, солонина, а на курятину то ся й ни подивлю. Я ни чькодую ни себе, ни другого, никого. Де є люди, там і смерть буде. На салашьі всї вівцї разом пасут; єдна згибат, а всї другі за нев ни йдут.

Лимич наклав тютюну до файки, дістав з печі розжарений вуглик, розкурив і накрив накривкою та оповідав далї про свойого офіциря.

— Загнали до нього жьовнїря обслугувати. Перебив штирнайцять день. Удала тота бестия, що глухий. „Я би бив, минї ту добре, али ни дочьуваю“.

Пішьов зновіль до кумпанії [2]).

Найшьов ся такий, що ще обдарував фельфебля пятков, оби го там наталював [3]) за профатинеря.

Попасав кілька день і хотів ся вирвати до кумпанії.

— Дідько бери й пятку, докинув хтось з присутних.

— Запровадив мене до нього капраль одедня.

---

[1]) Нема, не є. [2]) В роту. [3]) Призначив.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Стаю, а тот хорий питат ся: що то за єден? Поляк, ци Русін?

— Справедливий Русин з гірь.

— Ти злодій?

— Прошьу пана оберляйтанта, тот би бив великий дуринь, що би на себе таке повів; пан увидит, ци буду красти.

— Возьми го до кумпанії, мовит до капраля, то великий фільософ.

— Я у двирі і пішьов, аж искри проскакували ся. Маєш ми довбати очьи що днини, що години — іду, дем бив.

Дали єнчого. Перебив тот дванайцять день, прибігат до фельфебля і квилит: „Я вам дав штири ринські, бисте ня там наталювали, али я вам дам другі штири, обисте ня взяли, ни можну видиржьати“.

Фельфебель прикликав мене: „Лимичь, іди до пана оберляйтанта Країнського“.

— Я ніт.

— Чьому? Тас уперед мав охоту, а типир ніт?

— Коль трьох ни могло бити, то я чьитвертий чьуда ни докажьу.

— Ти ся на тото ни диви, ти спокійний чьоловік, ни любиш по місті лазити, пильнуєш ся, послухай мене, всьо буде добре.

— Послухав я його. Приходжьу там. Закликав ня до покою і мовит: „Слухай, він ту зістане з тобов чьирез три дни, тот попередний, оби ти показав усьо, де що є“.

Добре, мельдую покорнє.

Я вийшьов до кухні і сів, а тот за хвилю дзвонит. Рику [1]) тамтому: А ну йди, звідай ся, що там є?

Пішьов.

Оберляйтант повідат: Няй тамтот прийде. Входжьу.

— Мій дорогий, повіджь тому, няй си йде геть, бо го застрілю.

— Думаю си: ту нидобре, бо що виджьу на других, то й мене спіткат.

Повідаю тому, оби вже йшьов до кумпанії, а тот аж підскочьив з утіхи та хотів мене цілювати в руки й ноги, як би то я дав му волю.

---

[1]) Кажу.

Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Взяв я, перебив три дни. Чьирез три дни ще ми мовив: моє дзєцко, а чьитвертого дне повідат: злодзєю. Чьому? Тому. Замітав я станцію і найшьов першього дне ґрейцарь. Ставлю на стів; другого дне штирі ґрейцарі, теж кладу на стів, а третого верг шьустку. Вона пирсла під ліжко. Чьитвертого дне гойкат на мене: Южєм тя злапав.

— Ай ще ніт.

— Южєм тя злапав.

— Ай ще ніт.

— Южєм тя злапав.

— Ай ще ніт. Коль то правда, я си суджьу рік криміналу.

Ухопив я щьітку, замітаю тісно[1]) всягди і вимівєм з під ліжька шьустку та мовлю: Пан оберляйтант ни великий богачь, оби розмітував грішми. Ни хочьу ничого, оби я за дурних дисять ґрейцарів бив злодійом, іду, відким прийшьов. За теке нияке давати мині догану — ни файно. Мене в горах навчьали: Ліпшье своє латане, як чьужье хватане.

— Постав, постав, мовит засоромлений до мене.

— Поєдній[2]) жьоні треба би такого ґазди, втручуєть ся Морикінь.

— Ага, коби ся така дурна вродила і схотіла тирпіти.

— Видите, куме, днись уже й на баби сьвіт мудрий настав.

— Овва, хосен з їх мудрости, коль боршье ся ожьенит диривяний Іван, ниж ся золота Каська віддаст.

Всї розсьміяли ся, навіть жони несьміливо всьміхали ся в першій хвилї, заслонюючи ся запасками, але опісля зринула на їх лицях сумовитість; інстинктово відчували довговіковий присуд і свою зависимість від якихось условин.... Намагали боронити ся, одначе кепсько йшла їм оборона. „Али ви за нами ходите й будете ходити, поки того віка стане“.

Коли завважив Лимич, що розмова вриваєть ся, повернув до своєї історії.

— Я йому ходив по три чьверти кіля мяса. Він того мяса ни їв, тілько росів, а мясо віддавав мині: На, маш, зежрий то.

---

[1]) Твердо [2]) Деякій, неодній.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 08:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Так бисїдував, ги добра жьона ґазді.

— Я позавчьора, заговорив другий, везу клеци. В Тирнові дорогов ведут ся за руки три жьони й чьоловік. Пянї, що ніч. Ідут, ги тот, що вже вмират. Став я коло них і мовлю: З весіля йдете й ни співаєте. Кепський день маєте...

— А бодай ни діжьдав більшье весіля робити, повідат сиридущьа й махнула руков поперед носа.

— За що, рику, склинаєте, коль вам ни чькодував горівки? І пянїсте й відказуєте...

— Такі добрі. Догоди бабі.

— Ви за жьони ни дістанете розгрішьіня.

— Бо я ни грішний.

Лимич не слухав сих „перерікань у проміш“; його уява гуляла по офіцирських комнатах; давня давнина зринала перед ним з усїми подробицями, нагадував безжурну молодість, що майнула швидко мов вода у море. Оживлював ся споминами і ждав тільки, коли покінчить ся бесїда других, щоб продовжати своє.

Вихор свистїв і засипав снїгом вікна. Нїкому не було спішно, кождий радїв теплом хижі та зибавляв ся розговорами, забуваючи про житєві клопоти.

— Давав тот оберляйтант минї мясо, а за хвильку: Та тілько жриць? Веди ся то, веди, чьирез штирнайцять днїв. Перед обідом: дзєцько моє; при обідї: на, маш, зежрий то; по обідї: та тілько жриць? Приступаю до нього й дякую за всьо.

— Длячеґо? Южєс ся наядл моєй праци?

— Добрий ґазда навить псу ни велит: дай му жриць, тілько єсць, а пан трактуют мене гіршье, ниж пса. На що я раз маю зїсти і сто раз чьути? Ви раз даєте, а сто раз вимовте. Я си йду, дем бив.

— Ага, тож тя розпират, тожєс ся наядл моєй праци... Зїтж у кумпанії дябла.

— Наш цисарь мілїони віська має і жьиют, а я єден мушьу вижьити. Відправте мене, ни хочьу, обисте ми таку гану давали.

— Ну, коль ни хочеш, то ни хочеш. Днись уже по мясо ни підеш. Я ся положьу спати, а ти, як прийде єдинайцята година, підеш на обід до кумпанії, відтак до офіцирської менажьі просити для мене росолу.

Generated on 2015-07-19 08:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Я пішьов, зїв обід; вертаю, він спит; дванайцята година, він спит; приходжьу в першьій, спит; заглядаю в другій, пробудив ся і мовит до мене: А що, ходивєс?

— Ніт. Коль ти мудрий, я буду глупий.

— А чому.

— Бо пан оберляйтант мовили: може. Я ся вагував.

— Уже ни треба. Йди до кумпанії, няй прийде каптраль одедня.

— Прийшьов каптраль. Питат ся його: Ци є такі кільця, що ся робит айнбінден?[1]).

— Нима.

— Винимат двайцять ґрейцарів і повідат капральови: Иди, купи два кільця і два скублї.

Купив, приносит.

— Що коштує?

— Дванайцять ґрейцарів.

— То слабе, то збуй, вун поламі. Йди, купи грубшьі.

— Купив за вісімнайцять ґрейцарів.

— Кілько коштує?

— Вісімнайцять.

— Ниправда. Йди, приниси рахунок, ти мусїв собє украсць.

— Кличье мене до покою і мовит:

— Ти тими днями нарокуєш[2]) до кумпанії.

— Може зараз?

— Ніт, ніт, повідат оберляйтант, юж ни буду такий глупий, вже буду карати, ни буду міняти. Достаєш чьирез дві години вязаний до стіни.

— О, то ся ни стане; як я кару дістану, тілько мене ввидите.

— Ну, ну, капраль, кольбов в тилек.

— Я знаю, що кольба значьит.

— Буду тя просити.

— Я вам ни присягав, я присягав цисарьови, в кумпанії буду служити.

Сїв, написав лист, дав капральови і повідат: Припровадиш жьовнїря і другого, би ніс заяця — якийсь товариш при-

---

[1]) Найтяжша кара при війську. Привязаний до стовпа ледви трохи досягає пальцями ноги до землї. [2]) повернеш.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 08:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

слав му тото — до пані копітанової Гайсової, бо тот, показує на мене, вержье з моста до води зи злости, оби ни било ни тобі, ни мині.

Звертаю ся до нього: Ци я гет ся забираю?

— Ніт, ніт.

Іду й сьмію ся.

Стати ся мало, як повелів. На брамі стоєт фельфебель і мовит: Лимичь, годину будеш вільний, а годину вязаний.

— Ани мінути.

Надходит другий фельфебель.

— Що з ним робити? Він ся ни дає вязати.

— Ей, мав бис розум, того днись завтра дідько возьме, а тот, як бив жьовнірьом, так буде.

Завели ня до кумпанії. Я сів і сіджьу.

За дві години провадит мене капраль назад до нього.

Входжьу до кухні і зараз лігєм си в ліжко, а капраль пішьов мельдувати, що ня привів.

— Няй тамтот прийде.

Задзвонив.

— Ідіт, мовю капральови, повіджьте, що я хорий.

Пішов. Чьую, як оберляйтант гойкав до капраля:

— Попроси го кончье ту.

— Йду помалу, полегки, лізу, криваю гей би то від того вязаня.

Увидів мене і втішьив ся, що так ня покарали.

— А смаковало?

— Аж ся плакати хоче. Я ся пишьу на завтра марудов.

— А взнає тя дохтірь?

— Чому ніт?

Капральови моргаю, оби ня ни писав.

— Подай ми бутельку, хліб, масло. На, маєш, випий, зіджь, положьи ся до ліжька, може ти ліпшье буде.

— Дуже ня болит.

— Мав рехт, бо ти збуй.

— Я переспав ся і повідаю: Вже ми ліпше трохи.

На другий день задзвонив на мене.

— Коль ни хочеш їсти мяса, то ни хочеш; іди до цивільної ятки, купиш фунт телятини і занесеш до менажьі, оби ми кухарь зробив три шницлї.

— Пішьов я, али Жьид ни хоче дати. „Я ни маю фунта,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тілько кільо за трийцять шьість ґрейцарів". Вертаю назад.

— Няй буде ціле кільо. Занеси, няй зробит на днись три шницлї, а три на завтра.

— Приношьу кухарьови, а тот розсьміяв ся, махнув ножьом і повідат: Ту всього на три шницлї. Занеси му назад.

Вертаю: Мелюдую покорне, кухарь мовив, що з того мяса буде тілько три шницлї.

— Сину, сину, що ти си гадаш? Ти хочеш мене ошьукувати? Він злодій пішьов і попросив такого сямого злодія кухаря.

— Няй буде й так.

— Пригода за пригодов.

— Без пригоди ни є жьитя, на нї сьвіт стоєт.

— Велїли му пити пиво з жьовтками. Бівки зливав. Бере тоти бівки і тото мясо і мовит: Занеси до панї фельфебльової Шнайдерової. Вона має дїти, то ї придаст ся.

— Взяв я і несу. Сука вихопила ся і пішла просто до капітана Шьиндлера. Він остро наказував, оби її ниґде ни нущьати, би ся з псома ни сходила. Я си ни завважьив, як вона побігла.

Вертаю з обіду, дивлю ся, суки ни є.

За хвилю дзвонит.

— Є пес?

— Нїт.

Верг ся по кухни, згинат ся по сокиру і гойкат: Голову ти відотну!

Я прискочьив, ухопив сокиру від нього і шпурнув нев, аж кусинь печьі відпав.

Тот, гей би пробудив ся, повідат жьалїсно: Бій ся Бога! Ци ти знаєш, що тебе жьде?

— Нїт.

— Розстріляня.

— Ей, а вас що жьде? Ви сокиру вхопили. Жьид вибив вікно, а йому око вибрали. За пса минї жьитя відбирати, за дармо злість і нинависть мати, то ни пасує, хоть би й що.

Обернувєм ся і пішьов на двірь.

Найшьов я суку; як тя їмю, як возьму бити — набив тото добре за свою біду. Няй ся бодай на тобі потїшьу...

Потому кличье мене до покою, дає минї вина. Я ни пю.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ни гнївай ся на мене, дзєцко, ни гнївай. Видиш, я хорий, мині всьо докучьат. Нихто ни може ми дати ратунку.

Іван Морикінь вийняв скрутець тютюну, відтяв кусник і дає свому сусїдови та шуткує з нього задля повільної вчерашньої їзди. Присїв ся з ним з Турки і дуже промерз, бо конї йшли „полегки“.

— На, закури си, ти добрий за фурмана. Я би з тобов їздив день і нічь, бо бис ня ни розтряс.

— А чьо скорити, коль усьо прийде, що має бити?

Лимич покінчив оповідати один епізод, який можна-б назвати епізодом примх у хорого чоловіка, за які не докоряв, але оправдував свойого оберляйтнанта: „Ни є чьудниці, хорому треба все дарувати“... Відтак перейшов до другої части: повільного завмирання. Ся друга частина, пронизана ніжними спочуваннями до недолї чоловіка, приковувала увагу слухачів. Поважний настрій сповив усїх. Слухали і майже жадних заміток не подавали від себе.

— Бив я ще півтора місяця. Від того дня все ми бисїдував: моє дзєцко.

Великий нуд мав. Як почьув, що восько йде вулицев, схапував ся з лїжька, біжьит до вікна і дивит ся, дивит, ги би хотїв видивити матїрь з тамтого сьвіта.

— Призвичьайка — міцний ґазда.

Нираз тяжько сплакав. Близь лїжька мав образок якоїсь панї. Ци то била сестра, ци коханка — ни знаю. Доста вдивляв ся в тот образ і задумував ся.

— Нагадував си давнє житя — яке вже ни верне...

— Ой що пішло — пропало. Всьо прийде, а лїта нїт...

— Брав образок до рук і зновіль ставив на шьафцї.

— Доста в чьоловіка жьури...

— Відвергло му куриня[1]). Я нираз си закурю. Верну ся, він зачьує: Вжес курив. Ни псуй свого здоровля! Я вже виджьу, що ти хочеш зробити, бо ти в мене в кримінали. Штудируєш, обис пішьов до шпиталя. Я вмру тогди...

Так лепсько бисїдував, що жьаль находив на чьоловіка...

Будь я, будь, він мене шьанує, бо знає, що другого би му з кумпанії ни дали. Ни раз просит ня, обим повідав му байку. Бисїдую таке всяке: ни било, ниє; то зновіль мовит:

---

[1]) Курити тютюн, папіроси.

Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ґласкай ми в голові. Гласкаю. Якєм го твердо пошьіпав знав, що вже мині тото за довго й за прикро.

— Чим єсте могли, то придобрювали його сумні хвилї.

— Під кониць налюдянив ся.

— Такой на очьох гасло його житя...

На штири дни перед смертьов мовит до мене: Я мушьу написати, оби ми дали ще єдного профатинеря. Ти вже ни можеш. Хочьу, аби ми си двае провадили сьвате жьитя. Тобі за прикро. Я увільнений на цілий рік. Ми си будеме всягди їздити; повелю заїхати фіякрови; сядеме, поїдеме на Вихилївку [1]); замовлю тобі обід, собі обід, напєш ся файного пива. Буде нам добре...

Дивлю ся на нього і трохи ни плачьу. Гадаю собі, поїдеш ти фіякром, али ни на Вихилївку, ай на Дрогобицький тракт за жьилїзну браму...

Дали мині до помочьи Жьидка Дінстаґа.

Приходжьу раз до нього, стою й дивлю ся. Малечько що жьиє.

Помахав руков, оби я приступив близшье.

— Сину, сину, що ти думаєш?

— Я щось думаю, а ни сьмію мовити.

— Говори.

— Пан зле виглядают. Ви ще можете жьити сто літ, али дащо треба би зробити.

— Що такого?

— Може би прикликати ксєндза, обисте ся висповідали, а пак спишьіт маєток, аби ня хто ни чьіпав. Я чьув, що пан зібрали якесь майно. Вийду на вулицю, мене ся випитуют, ци є тото футро, тоти зиґарки, ланцюшки, подушки? За таке всяке вивідуют ся, ли но стану в місті, а найбільше якась панна.

— А що кому до мого маєтку? Як би ти що хто мовив, покличь ся на пана капітана Гайса. Він знає про всьо найлїпшье. Гадки ни май, ни лишьай мене, сину...

— Де би я тото зробив... Мині добре. Я рад би панови дістати води цілющьої й жьивущьої, аби пан як найборшье закомендерували кумпаніями...

— Пропало моє капітанство! Вже ни буду... здає ся, що ни буду...

---

[1]) Огород за містом.

Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Похилив голову, ги бireза прутя, і щось у гадках си перебирав...

Мині ся на плачь збирало. Чькода всякого чьоловіка...

Підійшьовєм до вікна, дивлю ся на вулицю. Він думат. Оби му відняти жьуру, питаю ся: Ци довго пан оберляйтант служьат?

— Двайцятий рік.

— А ци много жьиют?

— Сорок літ.

— Нічь перебуде; виджьу, що слабшье виглядат.

— Мині ся здає, що буду вмирати, бо ноги по коліна, а руки по рамена студені.

— Я помацяв — єдна крига, али ни повідаю. Панови ся ли но так здає, теплї.

— Ей, бисідуй собі... Ни відвернеш страшної ночьи...

Розглядат ся, нуд має, бере образок, дивит ся, ги би відтам здоровия чьирпав, ставит, слози котят ся. Обернув ся до стіни. Я післав Дінстаґа по реґіменцарцта Яниса [1]). Прийшьов, звелів ставити баньки й обвивати теплими простиралами. Грію, ношьу. Тот нудит ся. Я собі уважьив, що зле. Кличье мене: Ходи сюда: — повіджь лікарьови, няй си йде; я бив би жьив, коби ни лікарі... Вже даремна робота... Я зробив під себе і вже ся ни чьую...

Повів я тото реґіменцарцтови.

— Добре, повідат лікарь.

— Розпорядив, що маєме робити, і повелів доглядати й ни відступати.

Увійшьов я до покою. Треба опорядити, бо ни знати, на що чьоловік прийде... Знявєм го з ліжка, взяв, пообтирав, а він до мене: Ни мучь ся, сину, сам, ни мучь. А де-ж там тот? Шьануй ся...

Я си гадаю, на що ми другого? Як бим тя їмив, тобим переверг поза дисяту каменицю. Так зисох, що як би зняв скірку, тоби розлетів ся.

Винявєм шматя сьвіжье, поперебирав, позастелював, поклав го полегки зновіль на місце і сівєм на фотель та закроплюю го вином. Послабав дуже. Голос такий тихий, ги би що аж з нашьої полонини долітало... Вії опадали, а він на силу піднимав, так носив грудьми, що захили Божье...

[1]) Полкового лікаря.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вибила дванайцята година в ночьи. Заввиділо ми ся, ги би які духи сходили ся.

— З нививчьасованя.

— Страх мене зняв, али порущьивєм ся, ги бим що стрясав зи себе. Пек усьому ничьистому! Кому яке діло до мене? Али сон змагат ня. Що то кілька ночьий як птах на галузї... Йду тамтого збудити. А тот зачьав лементїти, обим го ни відступав.

— Дзєцко моє, я вмру без тебе.

— Сїв я і сїджьу. Минат друга година. І на нього сходив сон, махат руков, обим си пішьов спочьити.

Я збудив Жьида і повелїв, оби пильнував і вважьав.

Лїгєм, али ни їмат ня ся сон.

Жьид сїв і заспав на фотели.

Оберляйтант збудив ся. Чьую, хтось бє в долонї, пак по стїлї, а відтак викрутив ся і дрилив дзвінок. Я зірвав ся і біжьу, а Жьид спит. Я Жьида в карк. Та хоть устань.

— Ни міг уже гойкати, додає один з присутних.

— Мовит до мене: Возьми того збуя, бо го застрілю.

Закропивєм го вином. Зле з ним. Крутит ся, а ту ни може. Втихомирив ся. Виступив піт, ги густа роса на траві. Поміг я му сїсти, підтримую. Звелїв си подати образок. Дивив ся і шьипотїв: Така моя доля... Любов... — і більшье ни промовив. Зимний. Кивнув головов.

Пак зновіль положьив ся.

Вибила пята година. То било в осени. Обувєм ся.

Ци пан оберляйтант напют ся сьвіжього молока?

— А правда, що ся напю.

— Взявєм пулярис і наставляю, кілько беру. Він махнув руков.

— За пізно му било вже вираховувати ся, повідає одна жона.

— Пішьов я по молоко на Передмістє. Збудивєм мазурку, дем усе брав просто від корови, побігла, видоєла, приносит молоко таке з пінов.

Біжьу, що тхи. Приходжьу, а мій Жьидок ходит і зазират з другого покою, ги кіт до мишьи. Подивит ся і пак сховат ся за двирі.

Що є? Вбігаю, а оберляйтант скручьений і обернений до стїни. Я руку під нього, піднявєм, — подивив ся, хлипнув і вже кониць.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Положьивєм го, накрив очьи й перекстив та збисідував паціръ, а пак мовю Жьидкови: Йди до кумпанії і повіджь, що пан оберляйтант умер.

Зараз припровадили поста.

Відтак приїхав віз, прийшли капітани, офіцири й жьовніри.

Фельфебель шьепнув ми, обим зараз дав свій куферок чьирез вікно, бо потому будут трясти. „Що до типир маєш, то так ги би ти Пан Біг верг із неба“.

Капітан Гайс обертат ся до мене: „Він ту доста ся біди навидів, треба би му що дати“.

Дали мині нові штибилєти і старі, али ми прикро било і я дав нові нибіщьикови.

Зийшла ся комісия воськова і цивільна. Стрясли мене. Ни є ничого. Дивлят ся до пулярушьа. Тілько шьустка? Ов, що такого? Я повідаю: пан оберляйтант під подушьками, під головов диржьали грошьі. Сягнули і витягли сорок ринських. Засміяли ся до себе, що я такий глупий, що дотипир ни спрятав грошьий, ай дав їм там лежьати.

— Вам било й гріха ни било. Тілько муки перебити, а в нього ни роду, ни броду, заговорили поважно старші ґазди.

— Пописали, попечьатали й поскладали.

Прийшло ся брати оберляйтанта — нихто ни хоче.

Бодай вам пек било! Я ся жьивого ни бояв, а типир умерлого буду ся бояти? Вхопивєм ги тріску, завив і заніс до воза. Тай повезли до воськової трупарні.

Капітан Гайс мовит до мене: Лимичь, ти будеш ту ночьувати.

— Мельдую покорнє, я зи страху вмру, я би ни ночьував.

— Чькода, щос Русин... Чьо ся боєш? Пан оберляйтант Країнський умерли з Богом і на смерть, їх ни є і вже більшье ту ни будут.

— Я ще днись обіду ни їв.

— Капраль одедня на вахцимбру!

— То байка, я голодин ни є, я си дащо купив, трохи яблок, хліба.

— Ночьувати мусиш.

— Мельдую покорнє, сам ни можьу.

— Добре, дістанеш другого жьовніря.

---

[1]) Тільки.

Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Прислали мині зновіль Жьидка Дінстаґа.

— Ну, Жьиде, я йду спати, а ти стережьи. Дивлю ся, а в кухни ни било, тай ни є ничого, бо Дінстаґ забрав усьо, коль іще комісия прийшла.

— Ага, він си добре уважьив, як то йде.

— Мій Дінстаґ знитив ся коло мене і повідат: Знаєш що, я йду до міста, я ту маю сестру, принесу їсти, пити, ли но[1]) там і відтам, а буде всячьина.

— Іди і зараз приходи.

Минат година — Жьида ни є, минат друга — ни є, а мині ся волося рушьат.

— Ніч має своє право, зазначують авторітетно присутні.

— Що робити? Нагадав я си, що є шпиритус. Розтопив під кухнев, поставив шпиритус, потовк цукирь і пражьу разом. Випив доста і упивєм ся. В мене сила й відвага, що гей. Як би йшьов тот оберляйтант, то бим зараз бив.

Позасьвічьував я лямпи й сьвічки по всїх покоях, ги би яка баль била, сам ходжьу, виспівую, гадки ни маю.

По опівночьи вертат мій Дінстаґ і несе кусник хлїба комісього і деку[1]). Я витягнув руку — як стану тя мастити... Що раз удару — дес бив? — а він на мене плюне: Тьфу. Порскат і порскат. Гадав, що мині ся що стало, що я без себе.

Набив я Жьида, взяв деку, завинув ся, ляг си в двирьох і уснув, а він сїдів коло мене і дивив ся на сьвітло.

Ми переночьували. На другий день заїхали фіри і забрали річьи до маґазину.

Так я ся позбив того клопоту... Навнувало ми ся гірко...

Вихор гуляв, дерева зі стогоном похиляли ся, а будинки трохи не розсїли ся.

---

[1]) Покривало, коц.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ГНАТ ХОТКЕВИЧ.

Літературні враження.

Ще раз вертаю ся до теми, порушеної мною в попередній статї [1]) — хирливости, убогости сучасної нашої літературної продукції, щоб подумати про її причини. Причини убогости нашої сучасної літератури... Де вони лежать?.. Се лекше запитати, ніж відповісти.

Причини убогости нашої сучасної літератури лежать в убогости нас самих, в анальфабетизмі і бідности нашого народу, в політичній безправности нашої нації, в некультурности нашої інтеліґенції. Суспільність ніколи не представляла ся схематично двома паралельними лежачими лініями, деб на одній нижчій ворушив ся в порохах плебс, творючи підвалини, а на другій вишчій, відділяючи ся від брудів життя, плавали б в етері „вищі індивідууми“, поети, артисти і всяка инша наваль. Лінія все була одна, скісна, що з самого низу невпинно йшла „вперед і вище“, „вперед і вище“, а по тій лінії в ріжних місцях і позах поначіплювано всякої тварі по парі. Отже як можна вимагати розцвіту артизма [2]), пишних творів ґенія від нації, котра вся ще в низах, котра не навчила ще своїх членів мати себе за самих себе, котра не вивчила навіть своїх дітей читати. Очевидно енерґія народа, його представників, його так би сказати рук, ніг і т. д. мусить в величезній мірі йти на сю роботу, і до будованя оранжерей та гіґієнічних стаєнь для поетів нам ще дуже далеко. Отже значить, по загальній моїй думці, і вимагати від нас махрових квітів літературних трудно, коли треба пустернаку, редьки, взагалї „соединенія пріятнаго съ полезнымъ“, бо наша література мусить, окрім своєї власної роботи, робити все ще й якусь иншу.

Але добре, в житю загальні чинники завше відкидають ся на бік і предмети трактують ся відносно; отже й тут: занехаймо загально-невідоме (або в данім разї дуже і дуже відоме) „начало всѣхъ началъ“ і подивімо ся на річ з поглядів, так би сказати, практичних. Чому власне тепер у нас не тільки в літературі, а і взагалї на всїх полях артистичних така — як прийнято говорити —

---

[1]) Див. Л.-Н. В. кн. IV.

[2]) артизм булу уживати замісць польської „штуки“, російського „искусства“, ультра українського „умілість“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

переходова доба? Чому ми відбуваємо всякі пертрактациї над дрібницями, а немає нічого такого, що зворушило би нас до дна, яскраво показало би, що ми підняли ся на якусь ступінь, що не от так собі минув рік?

Очевидно льокальні, почасткові причини того кожний собі витолковує по своєму. Загально захапаний ходячий — і не тілько ходячий, а й сидячий вже міцно в наших головах арґумент, се той, що „заїла нас політика". Осе, видно, що се має бути істина, хоч би вже з одного того, що так багато людей її повторяє. Инші заперечують, кажуть, що не може того бути, бо не поети політику роблять. Ой ні! В других домах може й так, але у нас всї кукурудзу луплять. А до того ще й так сказати: здоровий орґанїзм втомляєть ся частями, бо істнує діфференціяция, істнує поділ працї; орґанїзм же слабий, не діфференціований, як уже втомить ся то весь, до кінця, до останнього мускула і нї на що вже більш не годен.

Сильні народи — що їм дїєть ся? Погляньмо на наших богоданних сусїдів, „старших братів" — Росіян на Українї і Поляків в Галичинї. Здаєть ся що вже може бути тяжче на світї, як анархія, в котру впровадило правительство Росію — а чи се убило в Росії лїтературу і артизм? Анї трохи! Мов би, позволю собі так сказати, на политій кровію землї ще лїпші розквітли квіти, ще більше зросло вражінь і їх обсерваторів. І то нїби цїлком зрозуміло, бо лежить в природї чоловіка. В Галичинї теж: приходять вибори, не кажу вже до парляменту, а навіть до сойму — і щож? Польські лїтерати, як писали так і пишуть, читач як читач так читає, ґазети як містили рецензії про виступ Heleny Sollohub, так і містять — а Русини? Всї сили свого народнього орґанїзма, весь свій час і „умілість" — все віддали в полїтичну боротьбу. Ґазети не мають місця писати про що инше, як про виборчі надужиття, листи вірилїстів, wszechłajdaków z „Rady Narodowej" і т. д.; немає нї одного чоловіка котрий міг би говорити про що инше, як не про полїтику. І очевидно мусять, бо инакше лишиш ся за стартом, милий „куманьок" спустить ся на дно. А коли сей чад і шал мине — то чи можна от так собі одразу, мов у шаплик з дьогтем, ускочити в лїтературу, артизм і инші „необовязкові" річи? Нї. Прекрасне — се не вишиване котре можна відложити в бік, а потім знов з тою ж самою „умілістю" розпочати з середнього хрестика. Прекрасне потрібує невпинного зросту, невпинного піклуваня, жертв і студий; стояти на місци тут не можна: або

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

йди вверх або сповзай. І ми, очевидно, мусимо — повзти не повзти, але в порівнанню з нашими сусідами по черепашому поступати, бо те, що переживає маленька Галичина в періоди виборчої компанії — те являєть ся, на більшу скалю, нормальним повсякчасним життєм цілої нашої нації.

А далї: хто творить лїтературу, артизм? Очевидно вищі верстви народа, ті що зробили ся вищими, так чи инак переживши всю світову культуру. Немала робота — долїзти зі своєю цеглинкою на самий верх, щоби там приліпити її та ще й міцно, аби ворожі подуви з Лети не скинули й тебе разом з цеглою у безодню. Але ми, Українцї, нещасні люде, бо наша робота ще подвоюєть ся: не тілько треба вилїзти у „висококлясовцї", не тільки посягти всї тайни еквілїбристики аби дійти якогось вершка, а ще треба зробити ся свідомим, себ то захотїти працювати для свого, а не для чужого народа чи там під прапором принципа так званого космополїтизма. Словом затратити безлїч духовної енерґії на таку роботу, котрої цілком не потрібує переробляти всякий инший чоловік належучи до иншої нації. Ну, а хіба то легко все достаєть ся чоловікови? Хіба під словами „стати свідомим", „змінити переконаня", „переучити ся" не криєть ся безлїч сумнївів, вагань, душевних мук, рубіконів, палення кораблїв? І хіба то все дурно приходить чоловікови? Ой нї — се легко лише сказати, а як би зі становища психольоґічного простежити житє і діяльність всїх наших визначних людей, поетів, артистів, полїтиків et cet. — о, з якою очевидністю можна було би показати, скілько затраченого часу, сил, нервів, вищих змагань було принесено в жертву Молохови свідомости. І о скілько більше міг би зробити кожний чоловік і як одиниця і як, висловлю ся, „производитель лучшаго", коли б він родив ся не Українцем і значить не потрібував би зробляти ся, зужитковувати ся на шляху боротьби за право називати ся своїм іменем.

І я не кажу вже про Україну, де для того щоби почути себе Українцем, треба буває дуже часто порвати традиції цілого свого житя, але Галичина, край в порівнаню до України з безмежно вище поставленою свідомістю? Правда, тут родить ся хлопчик в українській сїмї (берім, очевидно, найлїпший випадок), пестить його Українка мати, до школи хлопчик може й чув рідко чужу мову. Словом, нїби зробив уже за нього хтось важку частину роботи ще в молодости йому. Але далї в житю — хіба не доводить ся йому на кожному кроцї одвойовувати собі право бути самим собою, хіба не

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

топчуть його гордости, гідности, національного достоїнства і хіба не мусить він боронити того цілою силою свого духа, а иноді навіть ціною житя? В школї, дитиною ще чи не наткнеть ся він зараз же на цілий ряд питань, над котрими доконче треба задуматись і сильно на них реаґувати? Хіба учитель wszechpolak своєю брутальною отвертою несправедливістю не примусить пережити сотні тяжких хвилин, а часто й роспуки? Може сей час хлопець ужив би на прочитанє гарної книжки, передумав би ласкаве слово своєї рідної матери, пережив би який облагороджуючий естетичний вплив — а він мусів натомісць передумувати злобну гадку пімсти, відпору, обуреня; він не думав про поетичний образ, котрий для нього ж, для сеї молодої душі писав ґеній, а думав про орґанїзацію кошачих концертів під вікнами своїх дикунів-професорів і т. д. А далї — унїверситет, сей „храм науки“ — чи не лїпше би його назвати вишчою школою народової завзятости? Студент не має часу іти на концерт, прочитати новійший твір лїтературний, побалакати з розумним чоловіком, виплекати в собі хоч пару небуденних настроїв — він повинен вибирати собі палицю, котрою треба боронити ся перед нападом wszechpolsk-их хулїґанів, движимих високою ідеєю: „my tu panami“. І знов так далї. Про „повноправного“ вже горожанина й не говорю, бо немає становища такого суспільного, немає кутика, не виключаючи часто й власної сїмї, де чоловік міг би спокійно зажити кусок хлїба, а не огризати ся, відштовхувати ся, відскакувати, присїдати. І де вже там йому думати про якусь естетику, коли він в такім ґольфштромі не уміє навіть про своїх дїтий подумати і віддає їх на вихованє вулиці, загалови.

От аж коли дістаєть ся чоловік на арену нашого Колизея, щоби взяти ролю в патріотичній траґедії. От аж коли він зможе приступити до лїтератури, артизму. Але, положивши руку на серце — чи не відхочеть ся йому по тих всїх елюкубрациях межи Сціллою та Харібдою навіть помаранчів не то що лїтератури. Богу дякувати, що хоч зостав ся на своєму перелозї, не спокусив ся перейти до чужого богатого фільварку. Але як і знайдеть ся який завзятий, що скаже собі „в своїм серцї“ — спасемо рідний край, дамо йому лїтературу — то що за лїтературу він дасть? Що він може дати? Він на сам перед урядник, адвокат, лїкар, концепієнт, чорт, діявол — тільки не лїтерат. Пише він в вільну хвилину, з браку иншої роботи, — деж йому обдумати свій твір, виносити його хоч не 9, хоч пару місяцїв? Де йому стежити за ле-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

том світової мислї, коли він своєї власної на папір убгати не має часу, спромоги й уміння? Бо справдї лише найтяжшому ворогови можна побажати: „бодай ти з української лїтератури хлїб їв“... Наші часописи, видавництва так оплачують труд лїтерата, що то скорше оплакуванє, а не оплачуванє. Великі твори лїтератури не валяють ся на землї, їх неможна взяти лише нагнувши ся; довго треба зріти великій мислї, довго її мусять носити попередники поета і він сам, але деж то можливо у нас? Бо окрім ідеї треба також носити і штани, а як їх нема, то очевидно і ідеї нема в чім держати ся... І то все взагалї утворює такий circulus vitiosus, з котрого нашому поколїню не вибити ся. Очевидно, наше житє не йде з димом, таки якийсь гній ми утворюємо собою, своїми творами для будучих епохальних явищ, для будучої дїйсної лїтератури, вражіння-ж ростуть разом з житєм, десь збирають ся докупи в якомусь таємному аккумуляторі народа, але не нам знайти ключ брами того зачарованого царства української поезії, не нашому поколїнню сказати віще слово.

Безпосередно з тим усїм, що сказано було вище, стоїть ще одна велика причина убогости нашої сучасної лїтератури і артизму— брак естетичних вражінь. Брак їх і у суспільности і у людей рекомих артистів. Для того, щоби цвіла поезія, треба плекати її в обох тих лагерях. Як трудно сотворити художну річ, так само трудно і насладити ся нею, взяти з неї те, що туди було положено. І так само, як для творчости треба крім таланту ще й роботи, роботи, безустанної роботи — так само і для зрозуміння артистичних річей треба, крім „нутра“, ще роботи, роботи, безустанної роботи, хоч і иншого, звичайно, характера. Жити, звичайним, брудно буденним житєм, злословити, переварювати що-дня десятки прикрих вражінь, що-дня дрібнїти, малїти, опошлювати ся, а потім нараз утворити „Фавста“, „Sonate patetique“, „Разрушеніе Помпеи“ очевидно неможливо — і так же само неможливо, сидючи по вуха в житєвому брудї і нїколи звідти не вилазючи, зрозуміти сї річі, виховати свою душу на них. Але нехай і так, що великі річи, кульмінаційні пункти людської творчости збудять мене, філїстра, скребнуть чимсь по серцю, „випрямлять“, як казав Успенский — але що-ж з того? Значить для того щоби пережити вплив красоти, я повинен взяти вражіння лише від найвищого, найгучнїйшого, а всї трошка нижчі тони вже йдуть мимо моїх вух. Скільки-ж тодї разів у житю я переживу впливи прекрасного? Скілько разів у житю я буду міг бачити Венеру Мілоську, чути симфонії Бетховена

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в виконаню найліпшої в світї оркестри під управою найвишчого діріґента? А та вся безліч прекрасного, що мене оточує, всї ті перлинки, що можна їх знайти навіть в купах смітя, ті малі, а також великі враження розсіяної в світї красоти — то все мине мій зір, мої вуха, мою душу?

Так. Мине і минає, бо ми не виховуємо в собі потреби естетичних вражінь, а тим самим не ростимо і уміння розуміти прекрасне. Через що у нас так багато профанації артизма, так багато нужденної лїтератури, хамської критики, базарного малярства, безсоромного триндикання? А тілько тому, що „більшість“ завжде буде читати, слухати, дивити ся і вважати те за лїтературу, музику, малярство. А сї-ж люде родять поета — яке-ж убоге мусить бути їх чадо!

Ми не маємо часу займати ся такими „пустяками“. В одному російському оповіданю є така картинка: робітник тїкав від козаків. Два днї не їв, ховав ся як звір, десять разів заглядав смерти в лице і нарештї опинив ся над рікою в товаристві якихось двох сторожів купецької „баржи“. І от коли він спочив, попоїв трошки, обігрів ся коло ватри — глянув на небо, на темну ріку, на далекий степ і, усміхнувши ся, сказав одне лиш слово: „Нічка“... І все вилив чоловік в тім слові, всю свою душу, все її переповненнє божим глаголом; прийшло прекрасне в сю просту душу. Ну, а скілько разів воно приходило до нас, не до тих, що по одному разу на два днї, а по дважди два рази на один день їдять? Коли і чи надовго приходили до нас „боги прекрасного“ і чи не стало для нас саме слово те пошлим і бридким? Ви подивіть ся лише як публїка сидить на концертї, як вона відбирає враження з творів „красного письменства“, малярства і т. д. Чи не хотїло ся иноді крикнути вам в концертовій салї: „панове! Та по що-ж вам сюди було йти?“ І дивна річ: купує собі чоловік яблуко, то хоче аби воно було найліпше, найбільше, найсмачнїйше; прийде купувати убраннє, то не скаже — дайте мінї за великі гроші старе і потерте, а захоче знов використати свій гріш до кінця. А тут мов умисне пришли люде аби не взяти того по що прийшли.

І спитає читача обурено — де-ж тут упадок лїтератури? Нам підносять рецепти ввічливости на концертах, правила доброго тону при читаню новель... Нї я власне говорю про упадок лїтератури, бо брак естетичних вражінь; се пошесть котра руйнує обі сторони— і продуцента і консумента. А з рештою вони так звязані між собою, що хороба одного завше буває й хоробою другого. Що від

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

бирає публїка, але що відбирає і поет? Я не можу тут давати прикладів, але кожний з нас знає якого небудь нашого письменника, маляра, музиканта — передивіть ся як він живе?.. Де ті вражіня, котрими він „годує свою музу?“ Де поступ, завойованя широти погляду, де пройдений шлях?..

Знаю я на память всї ті „контрарґументи“, котрими може мене засипати перший лїпший „благородний популяризатор“ і наперед складаю своє оружіє, бо против арґумента „я голоден — чи в фізичному, чи в якому иншому значінню нїчого не скажеш. Але і складаючи оружіє, не перестану твердити, що всї ті контрарґументи насамперед фарисейство, а по друге — одно з тих великих непорозумінь, в котрих бабраємо ся ми з початку віків. Через що, напр., полїтика, а потім так звана культурна робота (нїби артизм то не культурна робота...) — обовязкові, а що до всяких инших там штук то нехай коли-небудь? Один ґенерал візитуючи воєнні школи, любив говорити: „Языки нужно знать аббязательно!! Математика тамъ... географія и вообще... всякія тамъ науки — ну это... кто какъ можетъ, а языки аббязательно!..“ Бо ясно було ґенералови, що не знаючи льоґіки та ґеоґрафії офіцерови можна жити, а вже без французської мови — то нї. І у нас так: полїтика „обязательно“. Лїтература там музика... „ну это кто какъ можетъ“, а полїтика „аббязательно!..“ Бо се лежить в сфері очевидности, а вражіння прекрасного — поза сею сферою, але для чоловіка то чинники рівної ваги і він може жити лише ними обома, а не чим-небудь одним. Один пише передовиці, другий налїплює опаски, третий робить полїтику, четвертий бє молотком — і всї вони думають, що обходять ся без естетики. В дійстности сього нема, в дійстности таки справдї не єдиним хлїбом жив чоловік буває, але там, в сфері хлїба він уже може обрахувати свої потреби, в сфері прекрасного ще нї. Коли-б „смерть великого пана“ була фактом і коли-б справдї можна було обійти ся без естетики або принаймнї вона була достоянєм богатих народів (немов би такі є на світі), то убогі нації, як наша напр., давно-б уже примусили всїх своїх поетів писати реклями до реставрацій, а малярів росписувати вивіски; житє знищило-би їх як непотрібні додатки суспільности, як знищило хвіст у чоловіка. А того немає і не може нїколи бути і хоч убогу, бідну, кастровану, а все робить собі чоловік естетику. І от власне в тім, щоби найти пункт гармонії меж хлїбом і не хлїбом — лежить задача суспільности і поетів. Що-ж наші поети для того зробили?

Generated on 2015-07-19 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Але нехай уже тобі буде й так, скаже який покладистий читач; брак естетичних вражінь... таки нема що казати... теє... Але скажіть мині, будь ласка, чому-ж була у нас епоха, коли ми мали таки таланти? може вони відбирали більше „естетичних вражінь“ ніж наше теперішне поколінє“?.. Може й так, а може й не так, лиш мій погляд то зовсім „со innego“. Насамперед, брак естетичних вражінь се не єдина причина, а одна з причин упадку літератури, а подруге — того, чого було досить для письменника 60—70 років, того рішучо замало тепер. Колись були часи, що в одній особі Аристотеля міг містити ся і фільозоф, і астроном, і лікар, і поет, і природник і всього того „по повній тарільці“, але тепер появленнє такого субєкта річ неможлива, а коли-б і стала ся можливою, то се чудо природи було-би „глибоким діллетантом“ в усіх тих сферах. Теж і в літературі. Від будучого Шевченка ми вже вимагатимемо безконечно більшого, ніж від минулого; хто-би вже писав тепер, як Квітка і Марко Вовчок? І от, між иншим, в атестаті зрілости (матуричнім свідоцтві) сучасного писменника мусить доконче бути добра нота з предмету „естетика“, а скілько по ній мають наші автори? Наш косний поет є разом і поетом косности, він живе тактикою минулого, рутиною; лекше бо повторити, наслідувати, ніж творити, лекше підмазати і реставрувати, ніж намалювати. І от тут ми підходимо до третьої причини нашої убогости літературної — р у т и н и.

Наші автори ідуть дорогою „наименшаго сопротивленія“, завдають собі найлекші труди, ходять лише топтаними стежками. Щоб уже хтось пробив їм шлях, а тоді вони сунуть гурмою, з чисто українською злобою тиснучи один одного за горло за право добути ся на шпальти убогої часописи. В звиклих формах звиклий зміст, в старих міхах нова вода; вічні нариси, сонети, „осінній ранок“, копія зі старого черевика. Нічого свіжого, що вимагало-б труда, смілости, духа предприїмчивости. Все так як танцюють у нас на селянських весілях: „від тебе та до мене... від тебе та до мене... від тебе та до мене“... Попаде автор на свою „золотоносну жилу“, на свій стиль і довбе, довбе, мов дятел. Не має орлиної потреби — раз напитись крови живої, ліпше триста літ клювати падалину. Ніяких екскурсів, ніяких проб, хоч-б й невдатних. Хіба доконче одразу треба відкрити Америку? Та й хіба Колюмб відкрив її? Скілько плавало, погинуло, скілько може й відкрило навіть — лише ми не знаємо їх імен. І не було-б їх — чи був би Колюмб? Будьте ж мореплавцями, шукателями, панове літерати — а не будемо скаржити ся ми на убожество сучасної літератури...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 08:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але очевидна річ „испусканіе“ таких гласів вопіющого в пустини мало дасть результатів; я тепер вже, напр. чую голоси законодателїв доброго лїтературного тома: „А!.. Пан Х. до модернизму накликає“. Не доконче до модернїзму. Хіба всї старі форми вже пережиті, хіба ми винайшли вже всї таємницї нашої мови, хіба ми вже переспівали всї народні піснї, переговорили всї народні казки, хіба ми сказали хоч слово про нашу минувшість? І хіба се все модернїзм? Нї, се труд — і власне труда, лїтературного труда бракує нашим письменникам. Се ж не штука — з року на рік писати одними й тими-ж словами одні й ті самі річі; міняють ся заголовки, імена дієвих осіб, а на кону лїтератури все той же самий психольоґічний гопак, все таж сама лїтературна горілка, від котрої тобі аж горло починає врештї вертїти. І не будемо вже говорити про всякі „тонкости“, про „нові слова“, „побиті шляхи“ і прочі туманні для наших очей речи — де там вже „при такой бѣдности та такія нѣжности“. Може там і справдї треба сякої такої „глибини“, „проникновення“ чи просто виховання в тім напрямі. Але от факт, котрий на мою думку з надзвичайною яскравістю підкреслює недбальство і косність наших „рутинованих“ лїтератів — чому у нас цїлком немає історичної белєтристики? Та же то вже читаєть ся з книжок, тут уже не скажеш, що не було відповідних вражінь, житє тобі їх не дало, бо джерело для всїх одно — книжка, котрою може користати чоловік навіть в найдальшому закутку, а прецї ж не всї наші письменники по закутках жиють. Чому ж тут знов „ne buło niczoho i nema niczoho“, як казав один Поляк на вічу? Може скажуть — не всякий-же потрафить написати історичну річ, не родив ся ще наш історичний белєтрист. Правда, але де-ж невдатні проби? Де-ж матеріял, на котрому буде рости той наш будучий історичний белєтрист? Де взорцї, як йому не слїд писати? Бо як їх не буде, то він сам буде мусів їх собі утворити і писати дурницї, котрі свобідно могли-би пописати за нього другі...

Оттуди занесла нечиста сила! Дописав ся до того, що вже закликаю людей дурницї писати! Але в дійсности виходить таки-так. Бо як немає продукції взагалї, то одразу її не викличеш і не вискочить потім вона, як Венера з піни морської. Все мусить перейти свої фази калїцтва, неумілости — і дайте нам хоч лихої історичної белєтристики і за неї будемо вдячні. Насамперед „для хахлов и такой бог бряде“, а подруге ми мали би що давати „в народ“, до людей ще темнїйших нїж ми сами. Але тут знов

Generated on 2015-07-19 07:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„niczoho nema“ — і чи не показує се нам яскраво на брак ініціятиви у нашого письменника, на його рутину і лінь? Те що від нього не залежить, всякі vis major'и, Gottes Finger'и, Мойри і вся инша метафізика — те від нього і не залежить, і то всім ясно, але коли сегодня етюд, завтра нарис, по-завтру оповіданнє і все борщ, борщ, борщ — то неможна-ж усе „кумушек метафізичних считать трудиться“, а треба ж і „на себя оборотиться“. Шукати, шукати треба — от що мусить бути девізою сучасного письменника. Не задоволяти ся легкою роботою, давати собі труд шуканя — де і чого то инша річ, але треба щоби завше література била живчиком шуканя, треба щоби видно було, як автор іде власними ногами, а не переговорювати чужі слова. Сказано „ищите и обрящете“, а не сказано де шукати і що обрящеш. Мир великий, душа людська бездонна, минуле звязане з будуччиною і навпаки — ідіть туда, ідіть всюда, творці, а не будемо ми плакати ся тоді на „убогість сучасної літератури“.

А. БОБЕНКО.

Я буду що ночі літать на Вкраїну,
Як зорі виходять по небу гулять;
Як мир спочиває, а гори й долини
Шепочуть ся нишком і сріблом горять —
На крилах орлиних прилину до гаю,
На срібний листочок росою спаду, —
У неба, у зірок, у ночи спитаю:
Що ранок віщує? Добро, чи біду?
Спитаю: День новий, що дасть Україні:
Чи долю, чи лихо? Та й знову вернусь.
Як долю, то пісню зложу в самотині,
Як лихо... Та з лихом я ще поборюсь.

Generated on 2015-07-19 07:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

На українські теми.

Не пора.

На загальнім зібранню українського наукового товариства рішало ся питаннє про участь в недалекім черниговськім археольоґічнім зїздї. Члени зібрані в більшім числї ніж звичайно уважно вислухували арґументи за і против такої участи, важили історію сього питання і перспективи сеї участи, стараючи ся знайти відповідну позицію в данім моментї. Справа була не нова, мала за собою десятилїтню давність, піднята була в зовсїм відмінних обставинах українського житя; і тим труднїйше було рішити, яке становище зайняти супроти неї в відносинах зовсїм змінених, не вирікаючи ся сеї старої історії й не входячи в суперечність з завданнями й напрямами сучасного українського житя. І тому, хоч між членами панував настрій незвичайно одностайний і однодушний, — так не легко було взяти рішеннє в сїй справі, і так довго тягли ся наради. Українство в Росії за останнє десятилїтє, в яким розграла ся отся невеличка історія з питаннєм про участь українських учених в росийських археольоґічних зїздах, жило незвичайно скоро, й зробило велику дорогу від того українофильства, яке було майже без виїмків удїлом української суспільности, навіть виднїйших репрезентантів її, десять лїт тому назад, до сучасного українства. Тим з нас, хто сам переживав сю еволюцію, був її участником, або й свідком, а не прийшов на готове в останнї часи, не раз трудно заховати історичну перспективу в сїм скорім, раптовім походї і до того що так недавно було актуальним поставити ся тепер як до безповоротно перейденого й пережитого. Трудно часом уявити собі, що ті формули, заяви, погляди, які не дальше як яких небудь десять—пятнадцять лїт були не тільки актами певної горожанської відваги, але й звучали тодї як останнє слово національної тактики, як найвищий вираз зрозуміння потреб і завдань українського житя, нинї стали вже тільки історичними документами. Ми повинні їх шанувати,

Generated on 2015-07-19 07:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

як вирази розуму, переконання чи доброї волї тих діячів. Повинні студіювати їх, щоб зрозуміти ту еволюцію національного житя, яка привела нас на дану позицію, і в світлї її уясняти собі завдання даного моменту. Але при всім поважанню до діяльности наших попередників мусимо не апотеозувати, не канонїзувати їх поглядів як національне евангеліє, не закаменївати на них, а дивити ся критично і не вяжучи ся ними, старати ся орієнтувати ся як найлїпше в нових змінених обставинах, новим розуміннєм завдань і потреб наших, яке дали нам останнї стадії нового житя.

І зібрані члени Наукового товариства довго і усильно важили свої гадки.

Коли дванадцять лїт тому, в 1896 р., на московськім археольоґічнім зїздї було рішено найблизший зїзд відбути знову в Київі, де відбув ся оден з найбільш удатних археольоґічних зїздів, в 1874 р., — у деяких українських патріотів київських зявила ся гадка використати сей зїзд в інтересах українських. В свіжій памяти їх було оживленнє українських інтересів, яке викликав був двадцять лїт перед тим той перший київський зїзд, жваві дебати по ріжним питанням історичного українського житя, які вели ся на нїм, і завзята полєміка що до будучности сього житя, яка звязала ся з ними і пішла гуляти по шпальтах тодїшньої преси. Тепер від нового зїзду сподївали ся, що він послужить ареною, де заявить своє істнованнє нова українська наука на українській мові, яка саме тодї, абсолютно заборонена в Росії, починала ставати на ноги в Галичинї. На київський зїзд мали бути запрошені, по традиції попереднього, учені з ріжних країв заграничної Словянщини; очевидно, при тім не було причин поминати й Галичини, а даючи право сим заграничним Словянам читати реферати й промовляти на їх мовах, не було рації позбавити сього права й заграничних галицьких учених. Отже, можна було сподївати ся, що серед тодїшнїх заборон і нагінок на українське слово в Росії, воно залунає нарештї під покровом сього археольоґічного конґресу, бодай в устах галицьких гостей, а в діскусіях над їх рефератами зможуть промовляти по українськи й свої, домородні Українцї. (На те щоб у когось з них стало горожанської відваги виступити

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з українським рефератом, не покладано ніяких надій!). Так українське слово в науковім уживанню здобуде собі признаннє бодай в такім одиночнім випадку, й сотворить ся певний прецедент на будуще. А при тім Українці зістануть ся „въ сторонѣ“: се мовляв не ми, а Галичане, „не умѣющіе по русски“, і допущені „въ снисхожденіе“ до читання рефератів на їх діалєкті, — Українці-ж, чи ліпше сказати „Малороссы изъ Россіи“, розумієть ся, обійдуть ся прегарно і росийською мовою.

Був то, як бачимо, досить скромний замисел — оден з тих скромних плянів, якими десятолітя цілі пробувано знайти якийсь обхід, якийсь перелаз коло того страшного барєру, яким заліг, як незрушима ґранітова скала, на дорозі українського житя страшний закон 1876 року, або бодай звернути увагу правительственних кругів на сю соромно вопіющу справу, якою була заборона українського слова. Але при тім перше діло — зробити се „без ґвалту і крику“, „не наражуючи ся“, ніким і нічим не рискуючи. Бо рискувати й не було кому, і про якусь серіознійшу, яскравійшу маніфестацію не було що й думати, поки ті свідомійші українські одиниці, розкидані по широких просторах української землї, головну мудрість свою покладали в тім щоб бути „тише воды ниже травы“, пильно оминаючи не тільки конфлікту, але й просто неприємного вражіня в офіціальних сферах від свого істнования.

Ті сумні, сірі роки українського чевріння повні ріжними скромними замислами, на тлї яких сподіваннє українських рефератів на київськім археольоґічнім зїздї було замислом дуже і дуже серіозним. Ріжні подання ся (одиночні!) на царське імя в справі знесення заборони 1876 р.; мрії про те, як би добре було б, щоб цїсар австрийський дав орден якомусь українському письменникови з Росії в признанню його літературної роботи на „несуществующемъ языкѣ“ і в „несуществующей литературѣ“; і всякі такі инші „невредні“ мрії й пляни, обраховані на те, що нуж може хитро мудро, невеликим коштом, нерискуючи ніким і нічим, удасть ся „зробити вражіннє“ і посунути ся хоч на кришечку наперед, уколупнути хоч щось з ґраніту „абсолютної заборони“.

В Київі є цікава, мало кому знана памятка від тих часів політики „невредних маніфестацій“ для осолоди українського серця без ображення начальства. Се ґрупа улиць: Тарасов-

Generated on 2015-07-19 07:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ська, Паньківська і Никольсько-Ботанічна, в сусідстві університету: вони названі в честь славної української трійці — Тараса Шевченка, Панька Куліша і Миколи Костромарова, але як бачимо, таким прикровенним способом, що тільки втаємничені могли знати, що сї назви означають. Колись нова чи відновлена „Київська Старовина“ (який жаль, що її нема!) оповістить вдячному потомству ймення творців сеї „невредної“ української маніфестації й пояснить, чому вони вибрали таке прикровенне найменованнє: чи не могли перевести в діло виразнійших назв, чи яко синове віку свого самі настрашили ся свого дерзновения і за ліпше прийняли не дражнити гусей та вибрати таку прикровенну маніфестацію. Але ціль свою вони безперечно осягнули: поколїння „свідомих Українців“, ходячи сими вулицями, підморгували собі з видом хитрих авґурів і почували тихе вдоволеннє, що мають свої національні улиці, прозвані йменнями найвизначнійших репрезентантів українства, а начальство „снисходило“ — мовляв „пусть воображають“, і не боронило. Кому, справді, се шкодило? Українці „воображають“, що ходять Шевченківською улицею, а прихильники проф. Флорінского (коли таки єсть), ходячи Тимофієвською, можуть уявляти собі, що ся улиця названа сим іменем в сподіванню великих заслуг, які сей муж положить для спасення України від українства.

Але українські почутя тих часів вдоволяли ся вповні й такими прикровенними маніфестаціями — головно аби вони обходили ся без риску!..

Колись ся скромність і ся прикровенність старого українства, його манія „удавати, що нас нема“, буде здавати ся смішною, але нам... Чи ми вже так далеко зайшли в серіознім трактованню українства, в готовости йти з ним небоязно і відкрито, що нам теж можна посміяти ся над „скромністю“ тих старих Українців?

„Надъ кѣмъ смѣетесь, надъ собою смѣетесь?“

Так, сміяти ся ще не час, і я пригадую се тільки на те, щоб в відповідній перспективі поглянути на справу допущення української мови на археольоґічних зїздах. На той час се була справа не маловажна.

Археольоґічна маніфестація, задумана на 1899 рік не удалась.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Коли заграничні українські учені захотіли собі вияснити наперед, чи буде українська мова допущена (бо її в правилах зїзду замовчано), сю справу підхопила чорносотенна преса российська й добила ся того, що адміністрація не дозволила читання рефератів в публичних засіданнях[1]). Заграничні українські учені супроти того участи не взяли, Українці ж з Росії спокійно, без протесту провели зїзд, ставши на тій позиції, що се діло не їх, а галицьких учених. І даючи відповіди на чорносотенну полєміку против українства, яка розвинула ся з сього приводу, вони теж не сходили з тоїж позиції, що домаганнє української мови було викликане причинами практичними — тому, що галицькі учені не могли читати рефератів по российськи. Тим, розумієть ся, підірвано принціпіальне значіннє самого домагання, не кажучи вже, що й „заграничних учених“ поставлено в досить ніякове становище, бо декотрі з них могли б предложити реферати й по российськи; мотив треба було виставити инший, який і справді був в дійсности: там де допускають ся всї словянські мови, Українці не могли помирити ся з поминеннєм мови української, незалежно від того, чи вони вміли по российськи чи ні, — так само Українці загранишні як і российські. Але на таке становище стати не рискнули, і тим самим обезцінили справу.

Були одначе глубокі дипльомати — не тільки з Українців, а і з „сочувствующих Росиян“, які вважали, що заграничні учені непотрібно підняли всю сю історі про українську мову. Треба було їхати й іти на катедру не питаючи ся — „ачей же за поли не стягнули б катедри“. Погляди глубоко характеристичні, і може дійсно не позбавлені реального змісту: може б і справді, як би заграничні учені непорушували сеї справи наперед, а київські охранителї теж не подумали, що вони їдуть з українськими рефератами, то й удало ся б прочитати якісь реферати по українськи, і принаймні першого докладчика з українським рефератом за поли б не зтягнули. Але львівські учені не хотіли проробити сеї комедії для утїхи київських чорносотенців і київських земляків, і справа не удала ся.

---

[1]) Підчас друковання сеї книжки, в час. „Рада“ ч. 134 і 135 зявила ся статя, де дуже докладно оповіджена ся історія („Російські археологічні зїзди й українські учені“); там охочі знайдуть подробиці, в які тут не мав я заміру входити.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

На два дальші зїзди заграничних Українців, чи ліпше сказати — їх наукову репрезентацію, Наукове товариство ім. Шевченка — не прошено. З сього приводу на катеринославськім зїздї 1905 р. Українці-члени зїзду заявили вже протест і відсунули ся від участи. Але се все таки робило ся в імя заграничних Українців, і з Українців російських з українським рефератом ніхто не виступив і тодї. Тільки під новий археольоґічний зїзд, весною 1907 р. зявила ся перша українська наукова орґанїзація в Росії, „Українське наукове товариство в Київі“, що поставило своїм завданнєм ввести в наукове уживаннє українську мову. Тому львівське Наукове товариство, одержавши запрошеннє минулого року на чернигівський зїзд, висловило московському археольоґічному товариству (що займало ся орґанїзацією зїзду) своє бажаннє, аби до участи в чернигівськім зїздї було запрошено і новозасноване київське наукове товариство. Таким чином українська мова мала стати атрібутом не тільки заграничних, але й свійських Українців. Се очевидно було неприємною несподїванкою для московських орґанїзаторів зїзду; львівське товариство на свій дуже ґречний і прихильний лист дістало дуже кислу відповідь, де його остерігали чогось від „обсужденія политическихъ вопросовъ“, а київське товариство вважали можливим запросити тільки як будуть „собраны свѣдѣнія объ его правоспособности къ работѣ по археологическимъ вопросамъ“. Кінець кінцем київське товариство таки запрошено, але після досить неприємних і довгих переписок і розговорів на тему „на що і по що“. В науковім товаристві львівськім сї відносини викликали дуже неприємне вражіннє і кінець кінцем рішено не відсувати ся від участи в зїздї тільки в такім разї, коли візьме участь в зїздї товариство київське. Членам київського наукового товариства таким чином приходило ся рішати справу і за себе і за своїх заграничних земляків.

З докладів вияснило ся, що в принціпіальнім допущенню української мови на зїздї, розумієть ся, тепер уже нема сумніву. Але сформованнє осібної секції українських старинностей, де наміряли ся зґрупувати свої реферати українські учені на випадок своєї участи, — проєктоване чернигівськими делеґатами московському орґанїзаційному комітетови вже давнїйше і відкинене ним (чи відіслане до ради будучого зїзду)— стрічаєть ся з сильною опозицією керманичів зїзду, і вони її

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

допустити не хочуть. І взагалї в сих кругах видно сильну неприязнь і підозріливість до „всякого українофильства“. Так що нема надій, щоб участь українських учених з українськими рефератами обійшла ся „без інцидентів“, і члени мусять зостановити ся вперед, що робити на випадок якогось такого інциденту.

Члени, вислухавши сих докладів, рішили, що нема потреби брати участь в зїздї, раз їх участь окружаєть ся такою неприязною підозріливістю. Зносити якісь інциденти від чорносотенно настроєних участників чи керманичів зїзду задля того тільки, аби на зїздї були українські реферати, нема інтересу тепер, коли українське слово виборало вже собі право горожанства в культурнім і публичнім уживанню. А являти ся на зїзд з тим тільки, аби при першім інциденті заложити протест і демонстративно покинути зїзд — також не варто заходу. В теперішнім часї, коли Українцї мають спромогу орґанїзувати наукову роботу у себе дома, в своїх власних товариствах і виданнях, вони далеко меньше потрібують чернигівського зїзду, ніж зїзд їх, і раз їх туди так знехоча просять, то вони дуже легко можуть увільнити аранжерів зїзду від своєї немилої присутности.

Я думаю, що се зовсїм добре рішеннє і вповнї справедливий погляд. Коли б аранжери чернигівського зїзду були прихильно настроєні для української науки, бажали щиро участи українських учених в зїздї, який уже самим місцем своїм призначений був для розяснення ріжних питань, звязаних з минувшиною України й українського народу, — розумієть ся їм не було б причини відтягати ся. Зґруповавши українські реферати в українській секції, вони могли б спокійно зайняти ся обсудженнєм ріжних наукових питань з участю сторонніх учених, якіб схотїли приступити до сеї секції і тим самим були б приготовані і на українські реферати і українські дебати з приводу них, і добровільно приставши до сеї секції, певно б і на гадцї не мали вдавати ся в „недоумінні питання“ — „къ чему“... Але раз такого настрою нема, раз від самої присутности українських учених боять ся „какого нибудь украинофильства“, то нема чого й тиснути ся туди. Від 1899 року і по нинїшній день обставини зміни-

Generated on 2015-07-19 07:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ли ся. Тоді могло вважати ся цінним заманіфестованнє української мови в науковім, публичнім ужитку. Тепер се вже пройдена точка в нашій національній еволюції, й за для самого факту, що українські реферати на зїзді будуть, не варто пхати ся між людей які „не розумітимуть по українськи“ не варто виставляти своїх учених на можливі „інциденти“, рахувати ся з перспективою, що ворогам українського імени схочеть ся зробити зїзд ареною чорносотенних турнірів, а українським ученим прийдеть ся брати в них участь, або демонстративно покидати зїзд. Коли в 1903 р. при відкритю памятника Котляревському в Полтаві українські делеґації, не допущені до голосу з українськими привітами, демонстративно покидали святочне зібраннє, віддаючи порожні політурки або дручи свої привітні листи — се в тодішній важкій тиші могло вважати ся користним інцидентом, пригадуючи суспільности ганебні заборони українського слова. Тепер, коли спеціальні заборони з українського слова зняті, і йому приходить ся терпіти не від букви закону, а від „умоначертанія прежнихъ временъ“ ріжних помпадурів з їх безконечними правами „усмотрѣнія“ — яке значіннє може мати факт, що на ареольоґічнім конґресї, урядженім московським археольоґічним товариством, були читані реферати на українській мові, або не були читані з причини якої небудь заковики, або що українські учені були змушені покинути зїзд з причини виходок яких небудь зїздових чорносотенців? Нам важно розширяти сферу практичного уживання української мови, але яке практичне значіннє може мати факт, що на російськім конґресї, урядженім на Україні, були читані українські реферати? А коли б прийшло ся протестувати і демонстративно покидати зїзд з причини інцидентів від яких небудь офіціяльних „хазяїв“ зїзду, чи се могло б зробити якесь пожадане для нас враженнє в теперішній Росії, по тім всім що вона наслухала ся і надивила ся за останні роки? Що для неї українофобські вибрики яких небудь Флорінских чи Кулаковских, коли у себе в „парляменті“ що дня вона мусить слухати „до безчувствія“ власних Пуришкевичів? Який інтерес може для неї мати скандал, вчинений якимсь українським делеґатам в часах коли все житє стало одним неймовірним, безконечним скандалом... Коли одним махом пера закрито цілу сїть українських просвітних товариств на Поділю, коли з рідного міста Котляревського видво-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рено українську пресу — чи зробило се яке небудь вражіннє? Ні, не час на такі марні протести і демонстрації...

Я думаю, в теперішніх обставинах українська суспільність Росії (її свідомо національну часть я розумію) повинна держати ся тактики Поляків в тих недавніх часах, коли їх, не заборонивши польського слова, відтиснули з тим польським словом від усіх публичних, офіціальних сфер житя, скільки тільки могли сягнути заборонні засоби держави. Вони не тратили багато енерґії на протести і демонстрації, не пхали ся, не напрохували ся з своєю участю в російські наукові чи иньші сфери, але всі сили свої покладали на те, щоб поруч казьонного обрусительного житя, яке накидала їм державна машина, розвинути своє неофіціальне польське житє й обслужувати ним як найповнійше культурні потреби своєї суспільности; щоб у сім своїм національнім культурнім житю сконцентрувати всі свої культурні сили — і як найменьше дати з них для зміцнення тої обрусительної культури, якою хотіла держава задавити й обезцінити їх національну культуру. Вони радо приймали старання своїх людей — проходити на ріжні офіціальні урядові становища чи в управі краю, чи в його просвітних і культурних інституціях, але вони ставили сим людям жаданнє, щоб вони не запродавали ся за сї посади, не переставали бути діяльними членами своєї суспільности на сих позиціях, і свої свобідні сили уживали не на зміцненнє обрусительної системи, а для розвою суспільних і культурних сил польських. Професори Поляки не старали ся перейти російських в заповнюванню російських видавництв своїми працями, не старали ся блиснути на загальноросийських зїздах, а віддавали свою працю місцевим польським культурним і науковим підприємствам, далеко скромнійшим, але своїм, призначеним для свого, обділеного казьонним режімом громадянства. І громадянство се міцно тримало ся принціпу „ліпше своє латане, як чуже хапане“, і з усеї сили старало ся підтримати свої видавництва, свої культурні інституції й підприємства, хоч як скромно або й убого вони виглядали в порівнянню з тодішнім розцвітом офіціальної й неофіціальної російськоїкультури.

В тім напрямі треба й нам попрацювати довго й твердо, перше ніж маніфестувати ся своєю культурою, своєю наукою перед чужими.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:04 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Бо зроблено в сім напрямі у нас дуже мало.

В 1899 р. українські учені хотіли демонструвати перед офіціальною й неофіціальною Росією галицьких учених, які позбавлені можности присвоїти собі культурну росийську мову, мусіли, бідні, на своїм „жарґоні“ наукові штуки показувать; саміж росийські Малороси скромно стали „къ сторонкѣ“, яко люде за ласкою божою й милостю начальства обдаровані мовою „общерусскою“ і тому до української непричастні. І була се іронія гірка — якої, на щастє в своїм українофобськім запалї не оцінили наші вороги.

На сьогорішній чернигівський зїзд виберали ся вже не тільки заграничні, а й українські учені з Росії. Але хто? Знов невеличка купка „українських фанатиків“, які хотіли читати реферати по українськи, коли тим часом поруч них далеко більше число благорозумних Українців, і то не якихось перевертнів, а самих „поштенних“, патентованих — читали б свої реферати по росийськи. І що б було се — чи маніфестація українських національних сил, чи українського національного безсильства?

Треба зібрати наперед до купи розсипану храміну українського суспільства, поучити її обовязку перед своїм народом, дісціплінувати національно, моральним впливом змусити її приложити свою працю до культурного і політичного подвигнення свого народу. З сього погляду українська суспільність в Росії стоїть дуже гірко. У нас так поблажливо дивлять ся на національний обсентеізм, на те, що люде поставлені в найліпші обставини для культурної, спеціально-наукової роботи, нічого не роблять для свого народу, для його культури. Так вдячно приймають ся плятонічні симпатії і так легко пробачаєть ся за них повна байдужність до найживійших потреб національного житя. Помилуйте, як же сим всім ректорам, професорам, академікам і хто вони ще там — почтенним довірєм і милостями начальства, закопувати свої таланти в якусь українську науку чи літературу, котрої ніхто і в руки не бере, коли перед ними стелеть ся дорога до найповажнійших росийських видань?.. Чогось такого не можна від них ждати — досить уже і співчутя! І приймаєть ся вдячно, з чолобитєм співчутя сих великих і малих Тетерваковських, що дуже „спочувають“ Україні, тільки „за недосужностию по должности і за другими клопатами, ніколи не мають часу для неї чогось

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

доброго зробити. І розрішаєть ся їм далї робота на користь тогож обрусенія, що й так нас уже по саме горло заливає.

А при українстві зістаєть ся менша братія, обділена „вниманіемъ начальства“, і самі вельможні земляки задають тон погірдливому трактовання сього „українського націоналїзму“ як чогось третєсортного.

Се болюча тема, яку я вже порушав[1]), і тепер не буду над нею розводитись. Скажу тільки коротко, держачи ся поставленої теми: Доки ми не зґрупуємо на національній роботї — чи то науковій, чи то культурній, чи то суспільно-полїтичній, чи то економічній — наших національних сил, доки українство на Українї буде партикулярною роботою дрібних свідомих ґрупок, доти нема чого пориватись нам до манїфестацій і демонстрацій — щоб не манїфестувати свого національного безсильства.

Розвинемо насамперед почутє поважання перед національним обовязком і перед національною культурою серед самого українського суспільства, щоб потім жадати такого поважання від чужих. Сотворім перше справжнї національні сили у себе і тодї демонструймо їх urbi et orbi. Бо — памятаймо — ми репрезентуємо великий народ, і повинні репрезентувати його гідно, достойно!

---

[1]) Л.-Н. Вістник 1907 за май („Гріхи наші“).

Generated on 2015-07-19 07:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

АЙТОН СІНКЛЄР.

НЕТРИ[1]).

— Не йму я вам віри, — сказала вона. Всї таким способом старають ся мене обдурити. Чи-ж можливо, щоб такий здоровенний чоловік, як ви, мав у кешенї тільки доляра з чвертю?

— Мене тільки що з тюрми випустили, — признав ся Юргіс. Він готовий був упасти до ніг сїй жінцї. — У мене тепер нема грошей; моя сїмя сидить голодна.

— А деж ваші приятелї? Чому вони вам не поможуть?

— Всї вони бідні, — одмовив він; те, що я тепер маю, я маю від них... Більше я тепер добути не можу.

— Хіба-ж ви не можете що-небудь продати?

— Я нїчого не маю, — скрикнув він з відчаєм. Нїчого!..

— Хіба ви не можете позичити? Хіба вам не повірять?

Він тільки похитав головою. Вона казала далї:

— Слухайте: як ви зо мною умовитесь, то буде вам дуже добре. Я можу вирятувати вашу жінку і дитину. Поміркуйте самі: я-ж не дорого правлю. А як помруть вони обоє — як ви себе будете почувати? У мене є знайома панї, — ви можете заставити у неї де-що; вона живе тут недалечко, можете піти поговорити з нею.

Панї Гаупт, розмахуючи вилкою, вмовляла Юргіса послухати її поради, але він з відчаєм розвів руками і повернув ся, щоб вийти.

— Нїчого не поможе! — прошепотів він.

Він уже вийшов у сїни, як почув за собою голос акушерки:

— Ну, я пішла-б за пять долярів.

Вона підійшла до нього і знов почала торгуватись.

— Дурний ви, що не згоджуєтесь. Ви не знайдете нїкого иншого, хто-б пішов по такій погодї і взяв дешевше. Нїколи з-роду я не ходила за пять долярів. Не можу-ж я докладати... Таким способом я й на квартирю не зароблю!

— У мене-ж нїчогісенько нема! — скрикнув Юргіс. Що-ж я можу вам дати? Нехай мене Бог покарає! Я дав-би вам

Див. кн. VI.

Generated on 2015-07-19 08:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

усе, що мав-би, але кажу вам: у мене нічого нема! Розумієте? Нічого нема!

Він повернув ся йти. Він зійшов уже з половини сходів, як почув голос акушерки:

— Почекайте! Верніть ся! Я піду з вами.

Він вернув ся знов у кімнату.

— Жаль, коли людина мучить ся, — мовила вона. Мушу вже йти, коли просите, хоч і за пів-дарма. Далеко-ж до вас?

— Чотири квартали звідсіля.

— Чотири квартали! Боже! І за таку нікчемну ціну я маю плентатись стільки світу! Та ще у таку погоду! Глядіть-же: ви повинні заплатити мені решту грошей як-найшвидче.

— При першій змозї, — обіцяв Юргіс.

— У сьому-ж місяци?

— Добре, у сьому-ж місяци, промовив нещасний; тільки Бога ради: поспішайте!

— Де-ж той доляв з чвертю? — вимогала невмолима пані Гаупт.

Юргіс поклав гроші на стіл; вона перелічила їх і сховала. Витерши ще раз брудні руки у спідницю, акушерка почала збиратись. Вона була така товста, що трудно їй було ворушитись і за кождим кроком вона сопла і стогнала. Не зважаючи на Юргіса, вона скинула брудну блюзку і спідницю, натягнула корсет і сукню, надїла чорний капелюшик, взяла парасоля і шкуряну торбину з акушерською справою та причандалами. Все се вона робила повагом, а нещасний Юргіс потерпав від страху і нетерплячки. Нарештї вона вийшла на вулицю. Вона не могла поспішати за Юргісом, ставала разів скілька, щоб відсапатись, а він приспішав її.

Нарештї вона дійшла до дому. Перелякані жінки сиділи у кухнї так само, як їх покинув Юргіс. Так само почув ся страшний крик Они; жінки сказали, що вона ще не родила.

Тим часом акушерка роздягла ся, запялась фартушком і її повели по сходах на гору. Юргіс почув, як вона скрикнула з переляку:

— Боже мій! Куди се я попала? Я-ж не пролїзу навіть у таку діру. Хіба-ж можна класти жінку родити у такій коморі? Як таки вам не сором!

Юргіс стояв коло дверей і чув ту лайку; крикливий голос акушерки майже заглушав крик і стогін Они.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Нарешті Анеля якось заспокоїла акушерку і провела її до Они; а провести конче треба було, бо незвична людина могла покрутити собі ноги у тій кімнаті: замість помосту там було настелено тільки скілька дощок, старих і трухлявих, а темно було там, як у льоху і треба було ходити дуже обережно. Юргіс почув ізнов крик і лайку пані Гаупт, а стеля захиталась і заскрипіла під її важкою ходою.

Через хвилинку до Юргіса вийшла Анеля; вона вхопила його за руку і сказала:

— Послухай мене: іди собі тепер. Ти зробив усе, що міг, а тепер іди. Іди і не вертай ся хутко.

— Куди-ж мені йти? — спитав безпомічно Юргіс.

— Куди знаєш, — на вулицю або в инше яке місце, але йди! Ранійше, як завтра вранці, не вертай ся.

Нарешті Марія виштовхала його і зачинила за ним двері. Сонце вже зайшло, дощ перестав, а замісць його йшла крупа і стало душе холодно. Юргіс тремтів у своїй легенькій мокрій одежі; він засунув руки в кешені і пішов, куди ноги несли. З самого ранку він нічого не їв і почував себе дуже погано. Втім промайнув йому промінь надії: він згадав, що по близу є пивна, де він часто бував і закусував. І він швидко пішов туди в тій надії, що застане там якого-небудь приятеля.

— Здоров був, Джек! — привітав хозяїн, побачивши його. У Чікаґо звикли називати тим іменням всіх чуженців і безробітних. — Як ся маєш?

Юргіс підійшов до прилавку.

— Я сидів у тюрмі, — сказав він, — тільки що вийшов з неї. Всю дорогу я пройшов пішки, не маю ні копійки і з самого ранку макового зерна не мав у роті; у мене забрано домівку, жінка моя лежить слаба і сам я зовсім охляв.

Хозяїн глянув на його і жахнув ся: уста Юргіса посиніли і тремтіли, очи запали ся і блідий він був, як труп. Хазяїн добув пляшку горілки, подав її Юргісови і промовив одно слово: „пий!“

Юргіс ледве міг удержати пляшку, так тремтіли його руки.

— Сміливійше! — заохочував хозяїн. Випий усе.

Випив добру шклянку, Юргіс підійшов до прилавка і почав закусувати. Він їв надзвичайно швидко. Нарешті, заспокоївши свій голод, він підійшов до залізної грубки, що стояла посеред пивної.

Generated on 2015-07-19 07:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Коло груби його мокра одежа почала сохнути, аж пара пішла з неї і страшний фосфатний сморід заповнив усю хату.

Помаленьку сходились у пивну робітники. Була неділя, а що-неділї у-вечорі приходили у ту пивну музики — скрипка і труба, — збирала ся молодь, танцювали, грали ся, пили і закусували геть аж за пів-ніч. І сей страшний фосфатний дух злякав хозяїна. Він одкашляв і чхнув разів скілька, а потім рішучо підійшов до Юргіса.

— Послухай, Джек, — сказав він. Доведеть ся тобі вибратись звідсіля, бо ти менї всїх гостей розженеш своїм смородом.

Шинкарі і трактирщики звикли мало не що-дня викидати за двері босяків, таких самих обдертих, мокрих і замерзлих. Але ті босяки були пропащі, безнадійні люде, а Юргіса хазяїн знав, як заможну людину, яка може заробити гроші і росплатитись чесно.

Коли Юргіс покірливо встав, щоб вийти, хозяїн подумав собі, що сей ще не пропащий, з його може ще будуть люде і він може дасть ще йому вторгувати.

— Я бачу, що ти дуже втомив ся, — сказав він. — Іди зо мною.

По-за пивною у підвалї була чиста кімнатка для почеснїйших гостей; иноді туди заходили поліцейські, які не хотїли показуватись серед народу у пивній. Там Юргіс переночував. Спочатку горілка його трошки загріла і він заснув; але потім прокинув ся від страшного холоду, трусив ся, як у пропасниці і хоч як старав ся, а не міг заснути. Страшні спогади мучили його. Минала година за годиною; він чув музику, регіт і співи у пивній і міркував з того, що до дня ще далеко. Нарештї гомін почав ущухати. Юргіс хотів вийти на вулицю, але двері були зачинені. Просидївши ще з годину у темнотї і тиші, він не міг уже більше стерпіти і постукав у двері. Незабаром на той стук прийшов заспаний хозяїн; позїхаючи і протираючи обома руками очи, він одчинив двері. Цїлїсенький день і половину ночи він торгував у пивній і міг заснути тільки перед ранком.

— Я піду до дому, — сказав Юргіс. Я боюсь за свою недужу жінку і не можу тут більше сидїти.

— Чорти-б тебе взяли! Чого-ж ти менї ранїйше не сказав, що у тебе є квартиря? Я думав, що ти не маєш куди подїтись.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Юргіс вийшов. Була вже година четверта, але ще не свитало і ніч була темна. Сніг сипав рясно і покрив землю мало не на чверть. Юргіс побіг бігцем до кватирі Анелї. У кухнї у вікні світило ся, завіска була спущена, двері не зачинені і Юргіс увійшов.

Анеля, Марія і ще скілька жінок сиділи, як і тодї, коло печи. Юргіс примітив, що у домі було тихо.

— Ну, що? — спитав він.

Ніхто не відповів йому. Всї мовчали.

— Ну, що-ж, скажіть? — спитав він у-друге.

При вбогому світлї лямпки, що дуже чадила, він побачив Марію. Вона похитала головою і промовила:

— Ще нема.

Юргіс аж скрикнув з жахом:

— Ще нема?

Марія знов похитала головою. Бідний чоловік аж ніби скаменів:

— Я її не чую, — прошепотів він.

— Вона давно притихла, — сказала Марія.

Знов настала мовчанка. Втім з гори почув ся голос:

— Гей, хто там є?

Скілька жінок метнулись туди. Марія підскочила до Юргіса.

— Посидь тут! — сказала вона.

Вони обоє прикипіли на місцї блїді, перелякані. Через хвилину вони почули, що йде акушерка, бо заскрипіли під нею дошки і східцї. Вона щось голосно кляла і лаяла. Нарештї вона вийшла у кухню засапана і сердита. Юргіс, глянувши на неї, зблїд як крейда і захитав ся на ногах.

Вона була така, ніби вийшла з різницї: руки по лїктї були закрівавлені, кровю-ж буто заляпане лице і одежа. Вона спинилась, важко дихаючи і оглядаючись; ніхто й пари з уст не пустив.

— Ну, я зробила все, що могла: більше нічого не можна зробити, — сказала вона.

Всї мовчали. В хатї була мертва тиша.

— Я не винна, — казала акушерка. Треба було покликати лїкаря і не тягнути так довго; мене покликами дуже пізно.

Знов настала сумна мовчанка. Марія міцно вхопила Юргіса дужою рукою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Чи нема у вас чого випити? — спитала акушерка стару Анелю. Коняку трошки?

Анеля відмовно похитала головою.

— Які-ж ви люде? Може-б ви дали мені що-небудь попоїсти? Я-ж від учорашнього ранку нічого не їла, замучилась тут до смерти. Коли-б знала, я-б ніколи не пішла сюди за такі нікчемні гроші.

— А все-ж таки ви мусите мені заплатити. Я не винна, що немогла помогти вашій жінці; ви привели мене дуже пізно. Я не винна, що дитина йшла ручкою і я не могла її вирятувати. Я просиділа тут цілу ніч у тій проклятій собачій халабуді, а надто — і попоїсти нема чого!

Пані Гаупт замовкла на хвилинку, щоб передихнути. Марія глянула на Юргіса і побачила, що на чолї його великими краплями виступав піт, а сам він тремтів усім тілом. Вона тихенько спитала акушерку: „а що-ж з Оною?“

— Що з нею? — перепитала тая. — Те, що й повинно бути; я вже казала вам: треба послати по священика. Вона така молода, вона могла-б усе перетерпіти і видужати, коли-б усе було зроблено, як слід. Бідненька, така молоденька, як дівчинка! Вона довго боролась... Вона ще не вмерла.

— Вмерма?! — скрикнув Юргіс диким голосом.

— Та вже-ж умре, — сказав хтось сердито.

— Дитинка мертва.

Земля загула, затряслись і зарепіли дошки і східці, коли Юргіс кинув ся на гору. Там у кутку, на голому помості лежала Она. Коло неї на-вколїшках стояв священик і шептав молитву з хрестом у руках; у другому кутку плакала і голосила Елїзбета.

Вона була вкрита якоюсь рядниною, плечі і одна рука були голі; вона так схудла, що ледве можна було її впізнати: один кістяк лишив ся, — лице блїде, як крейда, очі закриті — зовсім, як мертва. Він кинув ся до неї, припав на вколїшки і крикнув з відчаєм: „Она!.. Она!..“

Вона й неворухнулась. Він ухопив її руку, стиснув міцно і говорив:

— Подивись на мене! Се я, твій Юргіс, я вернув ся... чуєш ти мене? Кажи!

Її віки ворухнулись, а він ізнов закричав, як божевільний: „Она! Она!“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Втім вона росплющила очі і на одну мить глянула на його, — але се була тільку одна хвилинка, він побачив її; немов іздалека, як оману якусь. Він простягнув до неї руки, знов кликав її голосно, а страшний відчай обняв його. Серце його розривало ся на частки від страшного горя. Вона була для його все, — і ось тепер счезла, покинула його. Страшне риданнє струснуло все його тіло, гіркі сльози збігали по щоках і падали на труп Они. Ламаючи руки, він ухопив її, тулив до своєї груди, але даремно було все: вона була холодна і спокійна. Она вмерла.

Ніколи вже більше він не побачить її, не почує!.. Гостре, болюче почуттє одинокости обхопило його. Як мала дитина він почав бояти ся темряви, пустоти, мертвого тіла. Він кликав її, кричав чим-раз дужче і той страшний крик заповнив усю хату; перелякані жінки горнулись одна до одної.

Юргіс не тямив себе. Священик підійшов до його, поклав йому руку на плече і почав лагідно розважати його. Але Юргіс не чув його; він був десь далеко, неначе душа його полинула за тою душою, що покинула його. Він припав ниць коло трупа. Світло похмурого ранку зазирнуло у маленьке віконце. Священик пішов собі, пішли й жінки, а він лишив ся сам один коло того блідого тіла, коло тої страшної омани. Иноді він підводив голову, дивив ся на те біле обличче, — смертельний відчай і страх обіймали його душу і він знов закривав лице руками.

Вмерла! Вмерла! Вона-ж сама була майже дитина, їй тільки минуло двадцять літ! Вона тільки що почала жити — і ось тепер лежить розбита, мертва!..

Юргіс встав і вийшов у кухню, де тепер зібрало ся скілька сусід. Всї мовчки дивили ся на його, як він увійшов, з мутними очима, ледве держачись на ногах і, хитаючись, підійшов до стола, сів і спустив голову на руки.

Двері одчинились: у кухню влинув струмок холодного свіжого повітря. Прийшла мала Катерина, задихавшись від швидкої ходи, аж синя від холоду.

— Ось і я! скрикнула вона. Я на силу могла... Тут вона побачила Юргіса і скрикнула. По його лиці вона пізнала, що стало ся якесь лихо. — Що таке? — спитала вона тихенько.

Generated on 2015-07-19 15:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Не встигли їй ще слова сказати, як Юргіс встав і, хитаючись на ногах, підійшов до неї.

— Де ти була? — спитав він.

— Я з хлопцями продавала ґазети, — сказала вона. А сніг...

— Гроші в тебе є?

— Є.

— Скільки?

— Мало не три доляри, Юргіс.

— Давай мені!

Він сказав се таким голосом, що дівчина злякалась і оглянулась навкруги,

— Давай сюди! — крикнув він.

Вона витягнула з кешені шматинку, в якій були завязані гроші. Юргіс узяв їх і, не сказавши ні слова вийшов на вулицю.

Недалечко був шинок. Він зайшов туди.

— Горілки! — сказав він, пробившись через натовп обірванців і добув пів доляра з кешені. — Дайте мені пляшку горілки!

XX.

Не дуже можна роспіячитись, маючи три доляри в кешені. Було се в неділю рано, а в понеділок у вечорі Юргіс був вже в-дома. Вернув ся він голодний, змерзлий. Совість мучила, що він пропив останні гроші і лишив сімю голодну.

Они ще не поховали, але сповістили поліцію і завтра її покладуть у просту соснову домовину і одвезуть на цвинтар для бідних. Елізбета пішла до сусід випросити грошей, щоб відправити панахиду. А він, поганець, пропив усі гроші і покинув дітей помирати з голоду!

Анеля злим оком глянула на його, коли він підійшов у кухні до вогню погрітись. Вона прогнала його, сказавши, що тут, у їй кухні, нема місця для його. — Геть ізвідсіль — і не смерди мені тут! Бідна маленька Она наймала в мене кватирю і могла сидіти тут у кухні коло вогню. А ти можеш іти собі на горище, та й то довго не сиди, там, а швидче плати гроші!

Юргіс, не сказавши ані слова, покірливо пішов у другу кімнату, де спало вже з десяток пожильців і пішов по схо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дах на гору. Там було темно, бо світла не було за що купити і холодно було, як на дворі.

У кутку, дальше від покійниці, сиділа Марія і здоровою рукою придержувала у себе на колінях маленького Антона, стараючись заколисати його. У другому кутку, скорчившись, сидів малий Йосип і тихо плакав: він цілий день нічого не їв. Марія ані слова не сказала Юргісови; він почував себе, неначе та прибита собака і сів долї коло самої покійниці.

Може він думав тепер про голодних дітей, про свій власний поганий вчинок? Ні, він думав тільки про Ону Знов обхопило його тяжке горе. Він не плакав уже, він стидав ся навіть подати голос і сидів нерухомий, щось шепотів і тремтів від сердешної муки. Досї він собі й не уявляв добре, як дуже він привик до Они: тільки тепер, утративши її, він зрозумів се. Завтра її винесуть і вже ніколи він її не побачить, — ніколи до-віку.

Колишня любов, що була пригнічена злиднями і голодом, прокинулась тепер з новою силою. Давні події знов піднялись в його памяти і перед очима його проходило все спільне життє з Оною. Він згадав, як побачив її у-перше у Литві на ярмарку: вона була гарна, як квіточка, як пташка небесна. Згадав, яка вона була на весілю; всї слова, які вона говорила колись, бренїли тепер в його ушах, а всї сльози, що виплакала вона, вогнем палили його серце.

Довга повсякчасна боротьба з нуждою і голодом озвіріла, зашнарубіла його душу, а душа Они була завжди однаково ніжна і чутна і завжди давала йому розвагу, спокій і любов. А які-ж вона страждання терпіла! Яких жорстоких мук, гірких зневаг зазнала! О Господи! Згадати страшно навіть! А який сам він був жорстокий і безсердешний для неї. Кожне гнївне слово, що сказав він їй тоді, різало ножем його тепер по серці і карав ся він, і мучив ся тепер, але пізно вже було: вона вже не могла зрозуміти того! Пізно... пізно!..

І серце його мало не вискочило з груди, і корчив ся він тут з болю, у темноті простягаючи до неї руки, — а вона покинула його, пішла на-віки і тільки холодний труп її поки що лишив ся тут!.. Він мало не закричав голосно з болю і розпачі, холодний піт виступив йому на чолї, але він не

Generated on 2015-07-19 08:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

насмілював ся подати голосу, не смів і дихати, бо сором йому був і гидкий він став сам собі.

Пізно з-вечорі прийшла Елїзбета; їй пощастило зібрати трошки грошей, але всї віддала вона за панахиду по покійній і до дому нї копійки не принесла. Хтось дав їй шматок сухого житнього хлїба; вона віддала його дїтям і, заспокоївши їх таким способом, уклала спати. Нарештї вона підійшла до Юргіса і сїла коло його.

Вона не докоряла йому тут, коло трупа його жінки. Вона з Марією постановили лагідним словом умовити його. Елїзбета вже виплакала всї свої сльози і тепер страх перемогав її горе. Вона поховала троє дїтей і кожний раз перемогала своє горе і починала боротьбу знову. Се була якась проста, не складна натура, як той хробак: перерізати його на-двоє, а він таки живе; або як та курка: з усїх її курчят лишить ся тільки одно, а вона все-ж таки водить його, глядить і піклуєть ся. Елїзбета не питала і не думала: що і для чого стало ся: їй треба було тільки, щоб була якась душа, для якої вона повинна була жити, щоб дбати за неї, — а все инше вона здала на волю божу.

І тепер, виплакавши свої сльози, вона почала щирим і простим словом розважати Юргіса і доводити його до розуму.

— Маленька Она вмерла, — казала вона, але лишили ся инші, про яких треба подбати. Я не кажу про моїх дїтей: якось з Марією я дам їм раду. Але є ще Антон, твій син, єдина памятка після Они. Подумай, Юргіс, за нього: ти-ж любиш його, то мусиш, як батько, подбати, щоб з нього люде були. Як-би Она могла хоч одну хвилинку поговорити тепер з тобою, вона напевне просила-б тебе за Антона. Тяжке горе нам усїм, що вона вмерла, але-ж вона, бідна, так мучилась тяжко, таке гірке життє її було, що вона не видержала. Тепер вона щаслива... Шкода, що ти не міг вернутись хоч на один день ранїйше, щоб поговорити з нею.

Ну, та вже що стало ся, того не вернути! Ми всї тепер пропадаєм: нема нї копійки грошей, нема за що навіть поховати бідну Ону, дїти з голоду погинуть... Ти мусиш, Юргіс, добути грошей. Ради Они ти мусиш бути мужчина і піддержати нас у тій скрутї. Ми пошукаєм иншої кватири, дїти будуть заробляти, нам буде лехче жити і ми якось станемо на ноги, аби ти нас тільки не покинув.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Так простими і теплими словами вмовляла Елїзбета Юргіса і піддержувала його сили до боротьби.

Не так лякало її те, що Юргіс, може, почне пити, як те щоб він не покинув їх так, як Іонас і не пішов бродягою мандрувати по світї.

— Глянь на сю бідну покійницю, Юргіс, і ради неї не покидай нас і твою дитину, не роби так, як зробив Іонас.

— Ой, так, так; — простогнав Юргіс. Ради Антона я не покину вас; він не повинен пропасти.

— Завтра-ж таки, не дожидаючись похорону Они, я піду шукати роботи. Вірте менї: я додержу свого слова.

На другий день у-досвіта він пішов з дому, з розбитим серцем і важкою головою. Він пішов у фосфатний відділ фабрики Дургема довідатись, чи не можна йому знову стати на старе місце. Надзиратель на його питаннє відмовно похитав головою.

— Ваше місце вже давно заступлено, а другого вільного нема.

— А може незабаром буде яке місце для мене? Я почекав-би.

— Нї, — сказав надзиратель; даремна надія: тут ви собі не знайдете роботи.

Юргіс здивованими очим подивив ся на нього.

— Чому-ж так? Хіба я погано робив свою роботу?

А той подивив ся на нього холодним, ворожим оком і повторив:

— Я сказав уже: сюди вам нема чого й ходити.

Засмутила Юргіса ся розмова і з важким серцем він пішов далї. Годин зо дві він стояв коло воріт, нїчого не ївши з самого ранку, серед натовпу таких самих нещасних і голодних людей. Нарештї прийшло двоє поліцейських і розігнали юрбу. І так той день пройшов марно і Юргіс не знайшов роботи.

Прослуживши довго на різницях, Ювгіс мав багато знайомих. Шинкарі давали йому шклянку пива і шматок хлїба на борг, товариші з робочої спілки позичали йому иноді, при великій скрутї, де-яку дрібницю і таким чином він міг якось прожити скілька тижнїв без роботи, не пропадаючи з голоду.

Generated on 2015-07-19 15:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Тим часом тітка Елїзбета ходила у Гайд-Парк жебрати хлїба, дїти де-що приносили з продажу ґазет і стара Анеля вже не так ремствувала на них і... якось жило ся.

У кінцї тижня, після що-денної біганини за рототою по лютому холодї, Юргіс несподївано трапив на роботу на фабрицї Джонса у тому відділї, де пакують консерви. Через одчинені двері він побачив надзирателя, підійшов до нього і спитав, чи нема роботи?

— Можете возити тачку? — спитав надзиратель.

— Можу, сер! — скрикнув Юргіс ранїйше, нїж надзиратель вимовив ті слова.

— Як вас звуть?

— Юргіс Рудкус.

— Чи робили вже на різницях?

— Робив.

— Де?

— На різницї Броуна і у фосфатному відділї Дургема.

— Чого-ж ви покинули ту роботу?

— У перший раз через нещасний випадок, а другий раз через те, що попав на місяць у тюрму.

— Побачимо. Я хочу вас попробувати. Приходьте завтра вранцї і допитайтесь пана Томаса.

З тою радісною звісткою побіг Юргіс до дому: у нього вже буде робота! Страшний час шукання минув!

Вечір того дня був як свято для цїлої сімї. На другий день вранцї Юргіс пішов на фабрику за цїлу годину ранїйше і чекав коло воріт. Нарештї вийшов надзиратель.

— Ага! — сказав він з холодним і злим виглядом очей. Я обіцяв вам роботу?

— Так, сер, — сказав Юргіс.

— На жаль, — я помилив ся і тепер менї вас не треба.

Юргіс витріщив очи і стояв, мов скаменїлий.

— Що-ж воно значить? — прошепотів він.

— Дуже проста річ: ваша робота тут не потрібна.

І знов холодний, злісний погляд, такий самий, як і на фосфатному відділї у Дургема, коли Юргісови сказав надзиратель, що даремна праця ходити і просити. Бачивши Юргіс, що нїчого тут не вийде, — повернув ся і пішов.

У шинку люде йому сказали, що воно все значить. З великим співчуттєм вони розсказали йому, що він, значить,

Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

попав у „чорні списки“ і до-віку вже не знайде собі роботи на різницях. А все воно за те, що побив надзирателя. Тепер, казали йому, швидче він може сподіватись посади мійського голови (мера) Чікаґо, ніж знайти роботу у сій частині міста. Його записали у ті таємничі реєстри і се вже відомо у кожній конторі; про се вже дапо знати у Сен-Люї та Ню-Йорк, в Омайю і Бостон, у Канзас-Сіті і Сен-Джозеф. І тепер йому не дадуть роботи ні на якій різниці, ні на консервній фабриці, не дадуть навіть відкидати гній на скотних дворах, ні возити ваґонетки на залізниці, що коло різниць. Так уже було з сотнями і тисячами безробітних. І ніде йому навіть не скажуть, через що не дають роботи; і нічого йому не помогло-б, коли-б він навіть перемінив своє імя і призвисько: більш, як три дні, він не вдержить ся на роботі: спілка мясних промисловців має скріз своїх шпигунів і знає все, що робить ся на різницях і фабриках. Таким чином фабриканти борють ся з робочими спілками і страйками.

Юргіс вернув ся до дому і розсказав своїм про ту сумну звістку. Гірко стало йому. У сій частині міста він прожив уже довго, звик до неї, тут був його дім, тут жили його приятелї і товариші — і тут він не мав ніякої надії знайти собі роботу, бо все, що тут було — так чи инакше залежало від різниць і спілки мясних фабрикантів, які верховодили у сій частині міста, як у себе в дома.

Цілий день і половину ночи міркував Юргіс з обома жінками: що тепер робити? Добре було-б їм усім перебратись до міста, бо там і діти цілий день продають ґазети, але Марія не приставала на се: вона вже одужувала і сподівалась знов знайти собі роботу на різницях; опріче того тут жив і робив на різницях її наречений Тамошіус Кушлейка; хоч і бачилась вона тепер з ним дуже рідко, не більш, як раз у місяць, а все-ж таки вона нехотіла вибратись звідсіля і покинути його. Елізбета також сподівала ся дістати місце при конторі Дургема, мити посуду і з дня на день чекала, що її приймуть.

Отже порішено було, що Юргіс сам піде у місто шукати щастя, а як знайде роботу, тоді вже можна буде поміркувати, що робити далї.

А що там у нього не було нікого знайомого, хто піддержав-би його при біді, позичив-би грошей або повірив чого

Generated on 2015-07-19 08:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на-борг, то постановлено було, що він що дня буде зустрічати ся з ким-небудь із дітей і брати собі від нього пятнадцять центів на харчі.

І почав Юргіс цілими днями тинятись по вулицях враз із сотнями, тисячами таких самих нещасних безробітних людей, питаючи роботи скрізь: по крамницях, заїздах, на фабриках. До півночи доводилось ховатись по-під сходами, під ваґонами, а о-півночі він ішов ночувати до одного з мійських ночлїжних домів; там він стелив собі долї ґазету і лягав з багатьма иншими такими самими, як і він бездомними людьми: поденними робочими, старцями та волоцюгами; від них дуже тхнуло горілкою і тютюном, де-які з них слабували на огидні хороби, а по всїх як комашня кишіла всїляка нужа та нечисть.

Два тижнї прожив так Юргіс, борючись з відчаєм; нарештї йому трапилась на пів-дня робота: навантажувати підводи на залїзницї; другого дня він поніс якійсь старій жінцї її скринку і заробив чверть доляра. Тепер він розбагатїв так, що міг уже заплатити за ночлїг і не спати долї, мерзнучи всю ніч, а в ранцї міг купити собі ґазету і перечитати всї оповістки, що до роботи, тодї як його товариші читали тільки старі ґазети. Але се нїчого не помогло Юргісови, бо знайти роботу по ґазетних оповістках — була даремна надія.

Одного разу яхийсь аґент розсказав йому, що може дати йому надзвичайно добру роботу і за високу платню, тільки треба заплатити за се доляр вперед. Юргіс тільки усміхнув ся гірко — бо не мав таких грошей. Другий аґент обіцяв Юргісови і його сімї добрий і лехкий заробіток, коли вони візьмуть ся розмальовувати фотоґрафії; але для початку треба було купити у того аґента всї потрібні для того причандали — тільки за два доляри.

Нарештї доля усміхнулась Юргісови: він випадком зустрів свого давнього знайомого, товариша з робітницької спілки різників, з яким він часто бачив ся ще за добрих часів своїх, за щасливих днів. Той товариш робив на великій фабрицї саможаток. Він обіцяв Юргісови попросити за нього свого надзирателя, з яким був у добрій згодї і вони пішли на фабрику.

Коло воріт, як і скрізь, стояв великий натовп безробітних, але Юргіс з приятелем своїм пройшов за ворота. Невимовна була його радість, коли надзиратель, роспитавши його,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сказав, що дасть йому роботу. Юргісови аж ноги затремтіли від того несподіваного щастя.

Тільки згодом, далеко пізнійше Юргіс зрозумів, яку велику вагу мав у його життю той день, коли він знайшов собі роботу на тій фабриці саможаток. Тепер йому здало ся, що ся фабрика є велике добродійство і для робітників, що там робили, і для всього роду людського.

Там дуже добре дбали за робітників: майстерні були великі, світлі, з чистим і добрим повітрєм; для робітників була добра їдальня, де вони мали добрі харчі за дуже дешеву ціну; була і читальня, і окрема кімната, де робітниці — дівчата й жінки могли собі спочивати; та й робота тут не була така брудна й смердяча, як на різницях. Що дня Юргіс бачив тут нові і такі дивні для нього речі, про які він не мріяв досі навіть у сні. Одно слово: ся фабрика видала ся йому за якийсь рай небесний.

Велика фабрика осягала десятин із шістьдесять землї, а робітників було душ із пять тисяч. Що-року виробляло ся там більше трьох сот тисяч саможаток і самокосок. На-разї Юргіс не міг до-ладу роздивитись у тій фабричній роботї Тут, так само як і на різницях, було надзвичайне, до дрібниць, поділеннє працї. Кожна саможатка або самокоска складала ся з кількох сот ріжних частин і кожна така частина переходила иноді через сотні робочих рук. У тому відділї де робив Юргіс, була машина, що розрізувала довгу залїзну штабу на коротенькі шматки, у два цалї завдовжки; ті одрубки падали на дошку і хлопчик, що був тут поставлений, мусїв збирати їх і подавати далї, а робив він се надзвичайно швидко: одрубки падали з мірним стуком, так як торохтять колеса вагону курєрського поїзду і хлопець мусїв встигати за машиною, не маючи змоги прогаяти нї однїсенької хвилинки. Тридцять тисяч таких одрубків проходило через його руки що дня, більше десяти мілїонів у рік, а скільки пройшло за ціле життя — один Бог знає.

У сусїдньому відділї сидїли робітники, що точили на круглих брусках ножі для саможаток. Один з тих людей розсказував Юргісови, що за тринадцять лїт він виточував що дня по три тисячи ножів.

Далї була прехитра машина, що захоплювала, що забірала у себе залїзні штаби, а викидала готові бовти, шворні

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і прогоничі; инша машина доробляла до них труби та мутирки; далї робітники шлюфовали і лощили їх, а в иншому знов відділи жінки й дївчата малювали де-які частки машин жовтою і червоною фарбою.

Приятель Юргісів у верхньому відділї фабрики робив форми для одної з частин саможатки: він накладав чорного піску у залїзну форму, потім міцно стискав його движником і відкладав на бік, щоб пісок добре уліг ся і сформував ся; потім залїзну форму здіймали, а у пісчану наливали розтопленого залїза. Сей робітник заробляв від штуки і платили йому тільки за добрі форми; а що мало не половину з тих форм пускали у брак, то мусів той робітник з товаришами — а їх було там дванадцятеро усї свої сили напружувати, щоб виробити яко мога більше форм: руки їх шмигали так швидко, що трудно було встежити за ними очима, волося на голові роскудовчило ся, очи рогом лїзли, а піт струмками збігав по виду. І так вони робили цїлїсенький день, усї свої думки і старання покладаючи на те, щоб виробити у годину двадцять три центи, а не двадцять два з половиною.

Фабриканти і промисловцї похвалялись у своїх справозданнях, що американський робітник найкращий у світї бо робить у пів-треття рази більше і швидче за инших робітників. Але вони нїчого не говорили про инші сторони життя тих робітників: про їх короткий вік, велику смерність, безлїч професійних хороб та страшенне піяцтво — про всї наслїдки такої шаленої роботи. А статистика показала, що американські робітники пропивають у рік півтора мілїярда долярів.

Юргісови дали не трудну роботу: збирати і одвозити тачкою ріжні частки саможаток у той відділ, де їх складали і прилаштовули до купи. Ся робота була мов дитяча забавка для нього після тої пекельної роботи, яку мав він на різницях. Заробляв він доляра і сімдесять пять центів у день. У суботу у вечорі він пішов до дому. Він заплатив Анелї сімдесять пять центів комірного за тиждень за те нужденне горище, що займала сїмя і викупив своє пальто, що була заставила Елїзбета, коли він сидів у тюрмі. Без пальта він не міг обійти ся зимою у Чікаґо; фабрика де він тепер служив, була дуже далеко від різниць, верств вісїм; до дому він вертав ся у суботу дуже пізно після роботи, а на фабрику йшов у понедїлок у-досвіта; холод бував страшений, а Юр-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 08:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

гіс не хотів витрачати що разу по десять центів на трамвай і ходив пішки. Пішки-ж ходила й більшість робітників, воліючи краще пропити ті гроші, що мали ся проїздити.

Юргісови лехко жило ся тепер після того, що він витерчів на фосфатному відділї фабрики Дургема, і в душу його починала вступати надія на кращу долю. Правда, у них тепер не було своєї домівки, але за те збули ся вони того тягару що-місячних виплат довгу і процентів.

Незабаром видужає Марія і тоді може знов буде змога відкладати де-що для лихих днів безробіття.

У тому відділї, де робив Юргіс, був один земляк-Литовець, на якого дивувались усї инші робітники, бо се був чоловік дужої і завзятої вдачі. Цїлий день він робив на фабрицї коло машини, а вечорами ходив учитись читати, писати і анґлїйської мови. У нього була велика сїмя — вісїм душ дїтей і заробітку його не ставало на прожиток; то-ж у недїлю він ще служив за поліцейського.

Він мав надію вивчитись добре і дослужитись вищої попосади, може навіть надзирателя на фабрицї, — бували-ж такі приклади.

Колись і Юргіс учив ся так само і також мав гарні надії. Тепер він думав, що коли-б Марії пощастило знайти собі роботу на тій фабрицї, де він служив, то може вони перебрались-би жити у місто і якось, як-то кажуть, вийшли-б у люде. Така надія додавала йому охоти до життя і він з бадьорим запалом брав ся до роботи.

Але одного дня, після обіднього спочинку, коли він скидав свою куртку, щоб стати до роботи, він побачив купку робітників, що читали якусь оповістку на дверях. Він підійшов до них і спитав, що вони читають?

В оповістцї стояло, що від завтрашнього дня той відділ, де він робив, закриваєть ся на необмежений час.

XXI.

Фабрика несподївано припинила роботу і робітників про се заздалегідь не попередили. Нїхто з них навіть за пів-години перед тим нещастєм не міг знати, що завтра всїх робітників викинуть на вулицю. Так бувало й ранїйше, говорили люде,— так буде й завжде. Виявило ся, що фабрика виробила за-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

багато саможаток, більше ніж їх купували і тепер треба було чекати, поки роспродадуть ся всї ті машини, що вже зроблено. Нікого не можна було винуватити в тому, що стало ся. А проте скілька тисяч робітників — чоловіків і жінок — опинило ся без роботи.

Хто відклав був собі якусь копійчину, той ще міг деякий час жити, а в кого не було грошей, той мусїв помирати з голоду, серед лютої зими.

У містї було скілька сот тисяч безробітних, а тепер до них додало ся ще скілька тисяч.

Пригнїчений несподїваним лихом, з важким серцем і нікчемним заробітком у кешенї вернув ся Юргіс до дому. Гірко йому було, що доля знов так злісно відвернулась від нього. І думав він собі, йдучи до дому: наче на сміх склало ся так, що ті робітники, які виробляли машини-саможатки, щоб збирати хлїб з поля, самі тепер без хлїба мусїли пропадати.

Два днї Юргіса мучив відчай. Він навіть не міг піти втопити своє горе у горільцї, бо тітка Елїсбета забрала у нього всї гроші і не видавала йому нї копійки, дарма, що він і просив, і сварив ся, і лаяв, і проклинав. Вона вже добре знала його натуру. Весь той час він просидїв на горищі, проклиначи свою долю і всїх людей на світї. На що побиватись, шукаючи роботи, коли так швидко і лехко можна її втратити?

Але скоро всї гроші розійшлись, до останього цента: маленький Антон почав кричати з голоду, а на їх горищі стало нестерпимо холодно, бо палива не було за що купити. Акушерка Гаупт також заходила разів скільки, домагаючи ся своєї заплати.

І Юргіс знов пішов шукати роботи.

Десять день він тиняв ся по вулицях великого міста, хворий, змерзлий, голодний і просив, як милости, якої небудь роботи. Він заходив у крамницї, контори, заїзди, трактири, ходив і на станцію залїзницї, і на преріжнї фабрики, але скрізь бачив він голоднї юрби безробітних, які так само, як і він, просили на милость божу якої-небудь роботи. На кожне вільне місце були сотнї охочих людей. Ночував він на вулицї, під ґанками або під сходами великих домів, скулившись від холоду, а коли на ніч, бувало, брав сильний мороз і ночувати на дворі було неможливо, він ішов у поліційний

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

будинок на вулиці Гарісона, де иноді бездомні люде аж бились, щоб здобути собі найменше місце на камяному долї у корідорі. Бились люде і за місця, де вистоювали у тій надії, що знайдеть ся робота.

Одного разу Юргіс пішов на станцію в тій надії, що може трапить ся перенести багаж якому пасажирови і заробити якусь дрібницю. Але там уже був гурток людей, що забрав се діло у свої руки; Юргіса напало чоловіка з восьмеро і тяжко побили його; не обстав ся за нього і поліцейський, що тут стояв, бо йому платили хабарі ті носильщики. І мусів Юргіс, не маючи оборони, покоритись і піти ні з чим.

Юргіс не пропав з голоду за ті дні тільки через те, що діти де-що заробляли, продаючи ґазети і давали йому на харчі. Але і сей заробіток був не певний і не постійний. Бували иноді такі морози, що діти ніяк не могли виходити на роботу. Опріче того їх часто кривдили инші ґазетчики, прогоняли їх, били, видерали ґазети і зароблені гроші. І закон не міг їх оборонити. Одного дня маленького Вілїма зустріла на вулиці якась стара пані в окулярах і сказала йому, що він ще дуже малий і закон не дозволяє йому робити; вона насварилась на нього, нагнала до дому і налякала, що коли ще раз зустріне його з ґазетами, то скаже поліцейському забрати його. Одного вечора якийсь чужий чоловік зловив малу Катерину за руку і хотів затягнути її у якийсь підвал, — насилу вона вирвалась від його і так налякалась, що з тої пори боялась сама одна виходити на роботу.

Тільки в неділю, що не було вже ніякої змоги знайти роботу, Юргіс вертав ся до дому, проїхавши иноді крадькома у ваґоні трамваю.

Раз у суботу у-вечорі, коли він прийшов до дому, сімя вже три дні з нетерплячкою дожидала його, бо їм обіцяно було знайти для Юргіса роботу. А стало ся се незвичайним способом.

Маленький Йосип, що аж почорнів з голоду за ті дні, вийшов на вулицю. Він був каліка на ногу: ще як був зовсім маленький і рачкував по вулиці, колесом йому рострощило ногу на-нівець. Він не мав милиці і мусів шкандибати, спираючись руками на старе держало від мітли. Йосип, у-купі з иншими дітьми, добрав ся до того місця, де скидали всяке сміття, — за три чи чотирі квартали від їх кватири. Се місце,

Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

як відомо, арендував міліонер Майк Скеллї і сюди що дня ваґонами звозили сміття з цілого міста, я переважно з тих частин його, де жили багаті люде. У тому сміттю нещасні голодні діти шпортались, роскопували його і шукали собі їжи. Траплялись тут иноді обгризки хліба, лушпиння з картоплї, шкурки з яблук та померанців, окрайки мяса, кости — все се збирали біднї діти. Маленький Йосип наїв ся сам та ще до дому приніс запас, загорнувши його в ґазету. Добрий хлопчина ще й поділив ся з малим Антоном своїми „ласощами". Саме тоді вернулась до дому Елїзбета і жахнулась, побачивши, що діти їдять те, що зібрано на смітниках. Одначе, як на другий день не було ніяких поганих наслїдків від того, а діти знов почали плакати з голоду, вона сама вже сказала Йосипови, що він може йти на смітники по здобич. Після полудня малий вернув ся до дому і розсказав матері, що коли він шкандибав по вулиці, його закликала до себе якась пані, — молода, гожа, гарна пані, — розсказував хлопець.

Вона роспитувала його, чого він копаєть ся у смітниках, що він там може знайти для себе, чого він ходить на держалї від мітли, а не на милиці, чого вмерла Она, за що Юргіс попав у тюрму, що стало ся з Марією — про все роспитувала та пані його і нарештї спитала, де він живе і сказала, що прийде одвідати його і принесе йому милицю, зовсім нову, щоб йому лехче було ходити.

— „Вона була у гарному капелюсї, — додав Йосип, — а на капелюсї сиділа гарна пташка, а кругом шиї у тої пані була чорна груба і довга волохата гадина".

І дійсно на другий день вранці прийшла до них молода пані. Вона вийшла до них по сходах на горище і жахнулась, побачивши, у якій тяжкій нуждї живе сімя. Елїзбета була рада, що знайшла ся цікава слухачка, перед якою вона могла виплакати своє горе. Вона розсказала їй про всї нещастя, що посипались на їх сімю: про гірку долю Они, про тюрму, про хворобу Марії, про те, як бідує Юргіс без роботи. На гарних добрих очах слухачки виступили сльози, а під кінець оповідання вона вже не могла здержати себе, розплакалась і припала лицем на грудь Елїзбети, не вважаючи, що на ній був старий і брудний кафтан і що на горищі тому було досить усякої нужи та нечистоти.

Бідна Елїзбета каялась, що своїм оповіданнєм стрівожи-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ла і засмутила добру паню і вона просила її заспокоїтись. Молода доброчинниця привезла для сімї цілий кошик усякої їжи, а для Юргіса написала листа, з яким він мав піти до її знайомого, що завідував цілим відділом на великій гамарнї, де кували рельси.

— Він напевне зробить що-небудь для Юргіса, — сказала вона і додала, усміхнувшись крізь сльози: а як не зробить, то я нїколи не вийду за нього.

Від їх кватири до гамарнї було дуже далеко, верстов зо двадцять і Юргісови довело ся заплатити аж за два прогони трамваю, щоб доїхати туди.

Ще далеко від гамарнї на небі завиднїлась луна, немов від пожару і великими клубками садив червоний дим з фабричних димарів і далеко стелив ся по небозводї. Юргіс вибрав ся з дому дуже рано і доїхав до гамарнї, коли ще день не починав ся.

Гамарня займала великий простір землї, а з преріжних фабричних будинків склало ся ціле містечко. Кругом усе було обгорожено високим цегляним муром.

Хоч і дуже рано ще було, а коло фабричних воріт, де наймали робітників, стояли вже сотнї народу.

Як уже почало благословлятись на день, — загули фабричні гудки і швидко після того посунули на фабрику звідусіль тисячі робітників: вони виходили з ваґонів трамваю, пробігали пішки, виходили з шинків і ночлїжних домів, що були поблизу — одно слово: мов з-під землї виростали люде і, як комашня, посунули всї на гамарню. Юргіс показав свого листа воротареви, що не пропускав нїкого сторонього на фабрику: той почав його роспитувати, звідкіля взяв він того листа, хто його посилає; але Юргіс не хотів йому казати, від кого лист і сказав, що нїчого не знає. Тодї воротар, спинивши Юргіса, послав через служку листа до того пана, якому він був адресований. Посланець скоро вернув ся і сказав, щоб Юргіса впустили і щоб він трошки почекав. Всї ті нещасні безробітні, що натовпом стояли коло воріт, заздро дивились на Юргіса, коли він входив на фабрику.

Робота у величезних фабричних майстернях тільки що починалась. Чутний був якийсь могутнїй рух, торохтїли колеса, били молоти. У присмерку зимового поранку понуро виглядали чорні високі фабричні будинки, довгі ряди май-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стерень, складів; скрізь по дворі і по переходах проложені були рельси для ваґонеток; всю землю покривав чорний попіл, а над головою підіймались до неба клубки чорного диму. До фабрики з одного боку підходила залізниця і стояли ряди ваґонів, а з другого боку був беріг озера і стояли навантажені пароплави.

Юргіс мав досить часу, щоб роздивитись кругом себе, бо довело ся йому чекати годин зо дві, аж покликали його у контору. Там сиділо скілька конторщиків і один з них почав роспитувати його.

— Завідующий нашим відділом сам не має часу і доручив мені пошукати для вас роботи. Чи ви робили коли на гамарні або у руднї?

— Нї — одмовив Юргіс. Але я візьму ся за всяку роботу, яку-б ви мені дали.

— Ну, то йдіть зо мною. Побачимо.

І Юргіс пішов за конторщиком з одного відділу у другий і побачив він такі дива, що тільки очі витріщав.

Він дивував ся — як можуть люди робити серед такого страшенного шарварку і гомону. Скрізь шугали по рельсах маленькі паровозики і ваґонетки, скріз пересовувались розпалені до-білого залізні бруски, аж іскри з них сипались, звідусіль палахтіло довгими язиками полумя, неначе хотіло, облизати кожного, хто наближав ся; він дивував ся, як можуть люде робити серед того гуркоту, стуку, свисту. Всї робітники у тих майстернях були чорні від сажи, очи у всїх позападали і всї вони були дуже худї. І тут робота йшла надзвичайно швидко, з великим напруженнєм сили і робітники перебігали з одного місця на друге, не маючи часу одвести очей від роботи.

Юргіс держав ся рукою за свого проводиря, як перелякана дитина держить ся няньки і коли той конторщик роспитував у надзирателів, чи не треба їм робітника, Юргіс розглядав ся навкруги здивованими очима.

Перейшовши скілька майстерень, вони підійшли до бесемерового горну, де топили крицю і виливали її на бруси. Се був великий будинок, з круглою стелею на склепіннях і формою своєю той будинок скидав ся на величезний театр. Юргіс спинив ся у самому початку, там, де у театрі буває балкон; навпроти себе, там де в театрі сцена, він побачив

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

три величезні котли, такі великі, що в них всї чорти з цїлого пекла могли-б наварити собі їжи; ті котли були вщерть повні чогось білого — яскраво, слїпучо-білого, що слїпило очи, як сонце, і кипіло воно, клекотїло і плескало ся через край. А коло тих котлів сновигали люде, спокійні і байдужі, неначе там каша варила ся. У Юргіса серце завмерло з переляку і дух у грудях запер ся. Серед невпинного гуркоту і стуку, що глушив зовсїм уха, почув ся різкий, пронизливий свист і на ту „сцену“ вїхав невеликий паровозик і за ним ваґончик з якимсь чорним грузом. В одну мить ваґончик перекинув ся і висипав той груз в один з котлів; через хвилину підїхав другий паровозик знов з таким самим ваґончиком і знов висипав груз до котла. Втім один з котлїв почав нахилятись, а далї зовсїм перевернув ся і те, що в ньому варило ся, потекло огненною блискучою річкою, розсипуючи навкруги іскри снопками. Юргіс подав ся назад від страху: він думав, що стало ся нещастє. Огнений блискучий струмок спадав у-низ з таким гуркотом, як падає у лїсї зрубане столїтнє дерево; блискучі іскри сипались з нього так рясно, що на якийсь час закрили все, що було в мастернї; Юргіс аж закрив очи рукою, так його слїпило те сяйво. Через хвилину від одкрив очи і побачив, що порожнїй казан помаленьку підіймав ся назад на своє місце, а коло огненого струмка бігали і метушились люде, але нікому з них нї лиха, нї шкоди не стало ся.

Конторщик пішов далї і Юргіс рушив за ним. Вони пройшли через рудню, далї через якийсь відділ, де крутились величезні колеса, підіймались і спадали великі молоти, що підіймають ся не руками людськими, а нарочитими паровими машинами. Нарештї вони прийшли у той відділ, де з готових брусків крицї роблять стальнї рельси для залїзницї.

Юргіс почув за собою свисток і проворно відскочив набік: по рельсах, на яких він тільки-що стояв, швидко біг вагончик, а на ньому лежав роспалений до-білого брус крицї, завтовшки як людський стан. Почув ся страшенний гуркіт: вагончик добіг до платформи, спинив ся і викинув той брус на платформу. В ту-ж мить залїзнї гаки, мов велетенські пальцї вхопили той брус, потягнули і поволокли під вал; а той вал вертїв ся зі страшним гуркотом, мов грім далеко десь гремів. З під валу брус вийшов тонший, сплющений

Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і довший. Знов ухопили його гаки і поволокли під другий вал, з під якого він вийшов ще тонший і довший, мов величезна гадюка і став уже не білий, а ясно-червоний. Залізні пальці ні хвилинку не пускали його і поволокли далї, під инший вал, що різав роспалену крицю на скибки, як сало. З під того валу виходили вже чорні рельси і далї їх перетягали в инший відділ, щоб шліфувати.

Ось в сьому останьому відділї й знайшла ся робота для Юргіса: скілька робітників гаками підтягали рельси і вантажили їх на ваґонетки і тут надзирателеви потрібна була ще пара робочих рук. Юргіс скинув своє пальто і куртку і зараз став до роботи.

У-вечорі після роботи він пішов до дому, а на другий день у-досвіта, забравши свою постіль, пішов знов на фабрику.

Нові товариші пораяки йому ночувати в одному польському ночлїжному домі: там, заплативши десять центів за ніч, він мав право спати на голій долївці.

Що суботи у-вечорі Юргіс ходив до дому і мусів тодї носити з собою свою постіль. Більшу частину свого заробітку він міг тепер оддавати сімї. Елїзбета дуже ремствувала, що доводило ся їм тепер жити на-різно: вона боялась, щоб Юргіс не привик до такого бурлацького, одинокого життя і не покинув сімю; і від дитини своєї він міг одвикнути, бачивши її тільки один день у тиждень. Але иншого способу не було і треба було покоритись. На гамарні жінки не робили; Марія вже одужувала і жила надією, що не сьогодня-завтра знайде собі роботу на різницях.

Не минуло й тижня, як Юргіс привик, придивив ся до тої роботи на фабрицї і покинув його той страх, що брав спочатку. Він став байдужий, як і всї його нові товариші і навіть перестала цікавити його фабрична робота — цікавив тільки заробіток. І на сїй фабрицї, як і на всїх инших, дбало ся тільки про те, щоб як-найбільше витягнути роботи з людей, а робітники старали ся робити як найшвидче, щоб більше заробити. І тут також надзирателї „підганяли“ роботу, як і на різницях. А про безпечність робочих дбало ся дуже мало і людському життю та здоровю ціна тут була невелика; заходів, щоб забезпечити робочих від нещастних випадків, не робило ся майже ніяких. Вже на четвертий день роботи

Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Юргіс бачив, як одному робітникови ваґонетка відтяла ногу, а через три тижні він побачив ще страшнійший випадок: через недогляд і байдужнівть надзирателів у руднї з печи несподівано вихопив ся струмок розтопленої криці і двоє робітників, що стояли тут поблизу, попали як-раз під той огненний струмок. Не людським голосом кричали вони з болю й муки, качаючись по долівці майстерні, а инші робітники дивились на се байдужим оком. Юргіс, що саме тоді проходив через рудню, метнув ся до нещастних, щоб помогти їм, та тільки всього й міг зробити, що страшенно попік собі руку.

Фабричний лікар завязав йому руку і Юргіс, не почувши ні від кого слова співчуття або подяки за свій добрий вчинок, мусів на цілий тиждень покинути роботу і за той час ніякої плати йому не було.

Тим часом Елізбета дочекалась нарешті того місця, якого довго сподівалась. Що дня у пять годин у-ранці вона йшла на роботу — чистити й мити помости в упаковочному відділї на різницях.

Юргіс цілий той тиждень сидів дома і забавляв маленького Антона або спав. Калїчка Йосип бігав на смітки і сидів там цілий день, а Марія що-дня ходила на різниці і уперто шукала собі роботи.

Антонови було вже тепер півтора року; се була дуже кебетна і моторна дитина. Що суботи Юргіс знаходив у нього нові прикмети і здавало ся йому, що він став більший і розумнійший, ніж в останню неділю, коли Юргіс покинув його. Прийшовши до дому Юргіс зараз сідав з ним долї, цілував, милував його і називав усякими пестливими іменами; він прислухав ся, як починає лепетати дитина і се була єдина розвага його у життю, єдина надія на світї. Антон був хлопець дуженький і жвавий і Юргіс радів, що з такою вдачею йому лехче буде бороти ся у життю.

Що неділї Юргіс купував собі ґазету. За пять центів він мав цілий жмут паперу, де було розсказано про всї новини, всї дивні події, що стали ся на цілому світї. Заголовки були надруковані буйним шрифтом; Юргіс розбирав їх по складах, помалу, а як трапляло ся яке трудне, довге слово, він питав дітей, бо вони добре читали і краще знали анґлійську мову. У ґазеті оповідало ся про всякі події: про війни, убивства, грабунки, про випадки наглої смерти та про инше

Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

всяке; де-які події були правдиві, а багато було й вигаданих; иноді до тих оповідань були малюнки і тоді здавало ся, що се все дійсне, взяте з життя. Така читанка ґазети була єдина розвага для бідного робочого люду, труженого, загнаного і забитого тяжкою працею, що одноманітно тягнулась з дня на день, з року на рік; вони не мали освіти, не бачили нічого живого і свіжого — ні зеленого поля, ні лїсу; опріче такої читанки могла їх розважити хіба тільки горілка.

У ґазеті траплялись иноді сміховини і веселї малюнки і се була велика радість для маленького Антона: він цікаво розглядав ті малюнки, поводячи по них пальчиком і роспитував батька, що воно все значить. Траплялись иноді на малюнках птиці та инша животина, яку доводило ся малому вже бачити і він дуже радів тоді. Траплялись иноді в ґазеті оповідання, які могла зрозуміти й мала дитина; Юргіс читав їх тоді Антонови і хлопець потім розсказував те, що чув, доповняючи подробицями власної палкої дитячої уяви. Так проводили вони недільний час, лежачи обоє долї над ґазетою.

Прислухаючись до того дитячого лепету, особливо, як дитина перейначувала на свій лад трудні слова, Юргіс почував велику радість, а коли Антон у-перше сказав йому: „іди до чорта“, батько аж підскочив з радощів і потім навіть заздро йому ставало, коли малий звертав ся до инших з таким ласкавим словом.

(Далї буде).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИКОЛА ЗАЛЇЗНЯК.

ВСЕСЛОВЯНСЬКИЙ ЗЇЗД ПОСТУПОВОЇ АКАДЕМІЧНОЇ МОЛОДЇЖИ.

Від 24—30, VII відбував ся в Празї перший зїзд словянської поступової академічної молодїжи. З недовірєм та побоюваннєм їхали на нього делеґати від української молодїжи — не знати було, чи справдї на зїздї будуть поступовцї, чи не матиме він характеру якоїсь протинїмецької демонстрації на користь Чехів, як виглядатиме на практицї наприклад поступовість Росіян або Поляків що до Українців, що має значити точка проґрами нарад зїзду „slovanska vzajemnost“, котрій було присвячено аж два днї. Занадто бо вже добрі ілюстрації до словянської взаїмности давало щоденне життє українського народу як в Австрії, так і в Росії. Та й „поступовість“, навіть крайня лївість в полїтично-соціальних поглядах, раз у раз не перешкоджала представникам поступових Росіян та Поляків виступати гостро проти змагань українського народу до визволеня з під національного гнїту. Проте загалом беручи зїзд проминув добре. Вже орґанїзатори зїзду — чеська поступова академічна молодь — подбали про те, щоб запросити на зїзд дїйсно поступові елєменти академічної молодїжи ріжних словянських народів; елєменти ж иншого характера, котрі під маркою поступовости ховали свою реакційність, було усунено, та й самі вони побояли ся на сей зїзд явити ся. Найлїпшим свідоцтвом бажання орґанїзаторів зїзду скликати зїзд дїйсно поступової словянської академічної молодїжи може служити те, що участь в зїздї галицької „поступової“ москвофільської молодї була абсолютно виключена. Се ми мусимо завдячувати українській академічній громадї в Празї, котра добре познайомила поступових Чехів з українським питаннєм в Австрії, так що вони добре розуміли, що в дїйсности уявляє з себе „поступова“ москвофільська молодїж. Мусимо зауважити ще, що по правилам зїзду він мав подїляти ся на секції по національностям, при чому представники кожної національности по своїй волї складали окремі національні секції. Таким чином тут консеквентно було переведено в життє засаду повного самовизначення кожної національности.

Як же була представлена на сьому зїздї українська академіч-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на молодїж, і якою представляєть ся її участь в зїздї? До Праги зїхало ся двадцять делеґатів з мандатами од ріжних орґанїзацій української поступової молодїжи, котрі й утворили українську секцію. Опріче того членами зїзду, яко окремі особи, було ще кілька чоловіка Українців, котрі теж увійшли до української секції й брали постійну участь в її засїданнях. Так що з боку кількости українська секція по своїм остаточнім сформованню займала на зїздї одно з найперших місць.

Праця зїзду вела ся на секціях, в комісіях, та на пленарних зборах. По правилам усї доклади мали бути насамперед прочитані та обговорені на зібраннях секції; зібрання секції були публичними й кожному вільно було на них бути. Секція визначала від себе в кожній справі одного ґенерального промовця, котрий і виступав в імени секції на пленумі. В справі обзнайомлення членів зїзду з культурним становищем українського народу, його потребами та завданнями на сьому полї, діяльність української секції була дуже плодовитою. На засїданнях секції було вислухано доклади й вироблено відповідні резолюції про справу унїверситетів на Вкраїнї російській, галицькій і буковинській, про середню та народню освіту, про анальфабетизм в Галичинї, про гніт російського уряду над українською культурою. Українська секція подбала, щоб її промовники виступали на зїздї без зайвої полєміки, але річево представили становище дотичних справ так, щоб члени зїзду з самого представлення річи могли зробити всї відповідні консеквенції. Усього на пленумі зїзду було виголошено від української секції 8 рефератів та комунїкатів і поставлено резолюції в справі заведення загальної освіти та українізації народньої школи на Вкраїнї, оздоровлення народньої школи в Галичинї, в справі українїзації середньої та вищої освіти на Вкраїнї, в справі утворення нових українських ґімназій та инших середнїх шкіл в Галичинї та Буковинї, в справі подїлу галицької ради шкільної краєвої на дві автономні національні секції, українську й польську, в справі утворення окремого українського унїверситета у Львові та нових унїверситетських катедр в Чернивцях. Свої погляди на словянську взаїмність та на завдання й цїли зїзду українська секція висловила кілька разів — на неофіціяльному початку зїзду в переддень його відкриття та в сам день відкриття. Представники української секції в її імени заявили, що в імя прінціпів загально-людського поступу вони відкидають всяке єднаннє на расовій підставі, а через те й єднаннє славянське, і обстоюють натомісць єднаннє всїх по-

Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ступових елементів без ріжниці національностей. Се своє становище підкреслила секція українська, відчитавши спільно з Білорусами вироблену заяву, в котрій зрікала ся навіть брати участь в діскусіях на тему словянської взаїмности.

Зїзд мав обговорювати тілько культурні справи ріжних словянських народів і бути аполїтичним. Такий характер він в загальних рисах і мав; одначе полїтичне становище кожного з словянських народів та його відносини до сусїдів дуже відбили ся на постановці культурних справ та способі їх арґументовання. Та й загальне становище культурних справ кожного народу теж вплинуло на се. Так наприклад, справа з народньою освітою, така важна, скажемо, для Українців і Білорусів, орґанїзаторами зїзду зовсїм не була поставлена на порядок дневний. Чехи та инші словянські народи, що мають більше менше нормальну й національну народню освіту по просту не змогли самі оцїнити ваги сеї справи для инших словянських народів, у котрих вона стоїть цїлком инакше. І заслугою української секції треба вважати те, що вона піднесла сю справу і в порозумінню з секцією білоруською перевела домаганнє, щоб на пленумі зїзду також було дано місце рефератам про народню освіту.

Що до полїтичних тем, то вони вже в перший день зїзду почули ся цїлком ясно. В промові представника російської секції пробивав ся неопанслявізм і підкреслювала ся потреба зєднаня всїх Славян для боротьби за єдину славянську культуру проти ґерманської". Поляки теж говорячи про потребу славянського єднання в імя боротьби проти Нїмців, виразно підкреслювачи своє безумовне єднаннє з поступовими Росіянами, обминаючи натомість загальниками відносини польсько-українські й зовсїм промовчуючи відносини польсько-білоруські. Південні Славяне теж в своїх промовах звертали ся до „брата Руса", простягали до нього руку, й тільки Болгарин повздержав ся від сього, мабуть з тої причини, що болгарський нарід встиг покуштувати сеї „братньї запомоги".

Не дивлячи ся на те, що від російської секції після відчитання реферату про справу з народнього школою по Вкраїнї, вийшла пропозіця послати від імени зїзду привітальну телеґраму на ймення Хомякова 37 членом Думи, що внесли в думу законопроєкт про українську мову в школах на Українї, Росіяне все-ж не могли позбути ся своїх державних звичок. Се виявило ся в тому, що вони запропонували утвореннє одної теріторіяльної „россійской" секції, котра єднала-б в собі делеґатів, присланих з Росії. Характери-

Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стично дуже, що сю пропозіцію підтримали Поляки. Натомість Українці та Білоруси виступили проти неї і діскусія на сю тему, вияснивши близші відносини між Росіянами та Поляками послужила початком до обопільного зближення Українців з Білорусами. Врешті таки Українці та Білоруси не згодили ся увійти в „россійску“ теріторіяльну секцію, й вона не утворила ся. Натомість і Українці й Білоруси пропонували в справах, що торкають ся всїх представників з Росії, скликувати спільні засіданя секцій. Під час діскусій на сю тему виявило ся цілком традиційні відносини російських поступовців до українських культурних справ. Правда Росіяне підкреслювали, що вони стоять за повне самовизначення кожної нації, але разом з тим казали, що не бачать потреби для Українців мати свої унїверсітети, арґументуючи се тим, що нїби то не знають, чи справдї весь „український нарід бажає свого“. Арґумент цілком безглуздий, бо уживаючи його можна було-б доводити, що не треба було відкривати напр. Московського унїверсітету, бо тодї великоруській нарід не тільки не бажав його утворення, а навіть і не знав, що то воно за штука унїверсітет. І знову треба зауважити, що сей нещасливий арґумент Поляки обороняли разом з Росіянами, не дивлячись навіть на те, що цілком так само арґументують російські чорносотенцї доводячи, що Полякам не треба давати польського унїверсітету в Варшаві, бо польський нарід його не хоче. Се становище Росіян до українських справ та діскусії з ними дали Українцям з Галичини та Буковини добру нагоду виробити собі правильний погляд на російсько-українські відносини та на те, як ставлять ся Росіяне до національного питання. Заразом спричинило ся воно до тїснїйшого зближення між Українцями та Білорусами. Після сих діскусій скликали вони спільне засїданнє своїх секцій, на котрому вияснили спільність своїх інтересів і рішили з огляду на сю спільність і з огляду на польсько-російські відносини виступати разом і солїдарно.

Взагалї зїзд поступової академічної молодї мав гарні позитивні наслїдки для Українців. Насамперед він дав українській академічній молодїжі можливість познайомити молодь инших словянських народів з культурним становищем українського народу та його домаганнями. По друге, він привів до тїснїйшого зближення між Українцями й Білорусами. Третє й се найважнїйше, він вперше дав можливість представникам української молоди зібрати ся разом в такій кількости. Се факт радісний і важний, що на заклик поступової частини чеської академічної молодї відгукнули ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

поступові українські академічні громади з найріжнїйших кутків — Київ, Львів, Харків, Одеса, Чернивцї, — Петербург і Дорпат — Віденъ і Прага. На нашу думку саме в сьому зближенню та обзнайомленню представників української молодїжи, у внутрішнїй працї української секції і полягая головна вага сього зїзду для Українців. Вже їдучи на зїзд, делеґати з України російської мали нагоду побувати у Львові й трохи близше придивити ся до життя й боротьби галицьких Українців, трохи близше познайомити ся з польським „культурним“ гнїтом. Так само галицькій українській академічній молодїжи цікаво було близше познайомити ся з представниками студентських громад на Українї. У Львові ще перед зїздом відбула ся спільна нарада делеґатів з України з місцевою українською академічною молодїжю. І треба з задоволеннєм сконстатувати й піднести сей факт повної однодушности та солїдарности української молодїжи по обидва боки кордону що до справи всесловянського єднання. Вони зійшли ся в оцїнцї сучасного становища українського народу та в прінціпах щирого демократизму. Так само діскусія в академічних галицьких справах показала, що серед делеґатів з України знайшли ся люде добре обзнайомлені з життєм галицьких Українців.

Нарештї — власне так зрозуміли вагу сього зїзду й деякі академічні громади. Посилаючи своїх делеґатів на зїзд, вони доручили їм піднести на засїданнях української секції справу з скликаннєм загально-українського зїзду академічної молодї. Ся справа дїйсно була піднесена й обговорена на засїданнях секції, і всї делеґати одноголосно висловили ся за необхідність та користність скликання такого зїзду.

Generated on 2015-07-19 07:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

В. ПІСНЯЧЕВСЬКИЙ.

З російського житя

Мертвий спокій. Ардатовський реформатор і „туземные крамольники“. Коли ноги говорять, закони мовчать. Октябристська законодательна і участкова ісполнительна власть. „Опозиція їх високопревосходительств“ і кому з неї користь. Челишовчина і аґрарне „дѣйство“. Земля і пани; Земля і попи; Земля і селяне в третій Думі. Як Дума з бюджетом воює і що з того вийде. Патріотична епідемія. Здоровий національний еґоїзм. „Великая Россія“ на чужий кошт. „Братья-Славяне“ з Ертелевського переулку.

Нудно і сумно, читачу, перетрушувати останні події життя російського. Таким безбарвним і безрадістним здаєть ся воно всім. Нудно і сумно навіть жити тепер під сіню російських пенатів. Колись величне і бурхливе море сього життя заснуло і завмерло. Ніщо його не хвилює. Ніщо його не в силах вже розбурхати, не в силах розбити на тисячі маленьких, бадьорих хвиль, на міріади ясно-прозорих крапелинок, бризнути ними і заграти в них усіми кольорами веселки на зустріч сонцю весняному. Мертво і глухо пливе воно кудись, в далечінь віків, пливе по старій інерції, безсило і вяло.

Читачі жадно ковтають цілі сторінки ґазетної требухи про те, як Гучков зберавсь підстрелити Мілюкова, як два ґазетних хуліґани учинили мордобой кадетському лідеру, як слюнявий учитель слюнявих мишиних жеребчиків, Дю-Лю зґвалтував малу дитину. І не звертають уваги на щоденну смерть од далеко тяжчого насильства:

На те про се ліпше не казать. Візьмем иньшу тему, не „изъятую изъ употребленія“.

Передо мною один з тих документів, котрими в останні часи „секретно“ засипають з голови до ніг наших міністрів земельні тузи — скарга великого земельного власника Нижег. ґуб. Ардат. пов. Олександра Ілїнського. Бідолаха плаче крокодиловими сльозами і скаржить ся, що селяне — „туземные крамольники“ — дихать йому не дають. „Всѣ средства обороны, предусмотренныя для такихъ случаевъ законами для охраны 9.800 дес. земли ровно не привели ни къ чему путному, а напротивъ ухудшили мое положеніе, обнаруживъ всю слабость и несостоятельность моего осаднаго

Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сидѣнья". Стражники, „будучи сами переодѣтыми крестьянами, и поэтому мало сочувствуя бѣдствію помѣщика", неслухають ся пана Ілїнського і „не дѣйствуютъ рѣшительными мѣрами" проти селян. От пан сидїв, сидїв в осадї і надумав нову аґрарну реформу на зразок урядової 9-го падолиста. Пункт перший гласить — виселить всїх російських стражників з сел на хутори під постийний догляд приставів, „дабы они не могли имѣть сношеній съ мѣстнымъ населеніемъ". Хутори ті нарізати кожній такі кольонії із казенних земель. „Это создаетъ, пророкує ардатовський реформатор, — изъ нихъ нынѣ переодѣтыхъ крестьянъ, чувствующихъ нынѣ свою солидарность интересовъ съ крестьянами, настоящихъ солдатъ-воиновъ, довольныхъ своимъ положеніемъ, находящихся въ зависимости отъ Правительства. При первомъ же бунтѣ сосѣднихъ крестьянъ, эти казаки-стражники должны будутъ выступить въ нѣсколько часовъ и, окруживъ бунтовщиковъ, уничтожить ихъ, что они будучи, оторваны отъ собственныхъ полевыхъ работъ, выполнять въ совершенствѣ. Этотъ опытъ умиротворенія края ничего неможетъ дать казнѣ кромѣ экономіи". А що то буде за „економія" для казни, пан Ілїнський тут же і ілюструє. Для одного тілько свого хутора він просить мінїстра видать „подъ залогъ имѣнія „для пользованія" 25-ть драгунських рушниць з патронами і обоймами, стількож казених маґазінерок, шабель, пік, тридцять двадцятизарядних маузерів і т. д. Словом цїлу артілєрію для одної чверти тілько панського маєтку.

Яб не спинявсь так довго на сьому цікавому в наші часи документови, не цітував би його в цінїчній безпосередности оріґінала, як би на ньому не стояла мінїстерська помітка — „сдѣлать соотвѣтствующія распоряженія по военному вѣдомству и департаменту полиціи" і як би він не служив найкращою ілюстрацією повного безсилля уряду зацитькать народню нужду старими способами, не виявляє надзвичайної „слабости и несостоятельности того осадного положенія", в котрому перебуває тепер увесь старий полїтичний і економічний уклад російського життя.

Само собою зрозуміло, що як неможна ізолювати „отъ мѣстнаго населенія" стражників так ідеально, як би хотїло ся того панови Ілїнському, так не можна і всю роботящу людність Російської держави подїлити на дві катеґорії, одна б з кожних слїпо б боронила панів аґраріїв, друга б була осуджена на голодну смерть і служила б обєктом „уничтоженія" першої.

Крім повного безсилля, яким так яскраво характеризуєть ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

політика надзвичайних способів „уничтоженія туземныхъ крамольниковъ“ вона має ще одну рису: віддаючи власть над народом в руки сатрапів, вона передає в їх руки і порядкуваннє самими законами. В результаті повне банкротство основи всякого державного життя — поваги до державних законів з боку горожан, діскредитуваннє закону. Сатрап по самій своїй широкій натурі привик прислухатись не до бажання законів, а до того, „чего его нога хочетъ“. А при такім порядкови ніякий самий лойяльний городянин не може поручитись за „законність“ своїх вчинків. Бо для сатрапа ніякий закон не писаний.

Ось вам одна із тисяч ілюстрація.

В Астраханській тюрмі тяжко катували арештантів.

На суді виявилось, що інквізіція чинилась „по приказанію высшей администраціи“. „Арештант Мустібанов після катування місяць пролежав в тюрмі. Після того смотритель приказав посадити його в карцер і знов побити. В ночі його били, а щоб відчутить, вилляли на голову все, що було в параші. На другу ніч знов били!“ „В камеру арештанта Агаджанова ввійшов помішник смотрителя тюрми і держачи в одній руці револьвер, а в другій коробку сірників сказав: „Вибирай що хочеш: або кулю в лоб або — сірник; дам два фунта часу і підпали себе сам, як Гаврилов!“ А смотритель з усмішкою сказав, що „для Агаджанова жалко і кулї, а краще мучити помаленько, аж поки сам не здохне“... І се читачу не з якої небудь там „революцийної ґазетки“, а з прокурорської промови на суді. Вимагати од арештантів в данім разї законности в своїх вчинках було би рівносильно вимагати, щоб кожен з них або повісивсь або застрілившь. Коли ж не послухаєш — буде „сопротивленіе власти“ і теж капут. Тут вже як не крути, а прийдеть ся умерти.

Найприкрійше в сім знущанню над писаними й неписаними законами те, що часом топчуть їх в грязь люде, котрих недоля поставила на сторожі чистоти судейського зеркала. Закон став в їх руках гарною зброєю для приватних або партійних рахунків, часто за гріхи давно минулого. За ширмою суда часом навіть судейська адміністрація отверто мстить ся над своїми приватними ворогами. Ось що менї довелось почути од одного з бувших депутатів недавно в Петербурзї. Ще до днів свобод неборака мав нещастє посваритись з місцевим судебним слїдчим: чи вивів його на чисту воду в якомусь нечистому дїлї чи якось иначе розкрив якісь його злочинства — добре не памятаю. І ось слуга правосудія за-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

взявсь на б. депутата і став відшукувати усякі приключки. В дні свобод і єврейських погромів в місті орґанізувалось було товариство мирної оборони. В нього входили місцевий протопоп, справник і всіляке инше найблагонамірнійше начальство, а разом з ними і будучий депутат. Потім він став справжнім депутатом, попав в виборську канітель і на скамю підсудних по виборзькому процесу. Аж тепер слідчий смикнув, що можна легко порахуватись з бувшим депутатом і розпустив свою свору по всьому повіту шукати „доказів". „Докази" скоро знайшлись... Десь там, хтось там і щось там чув, що колишній депутат, бувши членом мирної оборони, покушавсь на ніспроверженіє существующого строя. Слідчий підвів оті докази під 103 чи 102 ст. і готово. Самий лойяльний, самий благонаміренний чоловік в окрузї попав під статю закону, що карає смертю. Тепер бувшому депутатови прийдеть ся мабуть доказувати на суді, що він заяць, а не верблюд, — що він тілько член мирної оборони, а не ес-ер і не анархіст. Характерно в сій справі то, що ще задовго до самого діла, до того, як слідчий надумавсь випробувати на сьому ворогови гнучкість російських законів, бувшого депутата попережала місцева ж таки прокуратура:

— Ей, не зачіпайте ви нашого слідчого! Страшенно мерзкий чоловяга і може вам ізрядно напакостить!

Само собою розуміеть ся що на суді ніяка прокуратура бувшого депутата од помсти слідчого не спасе. Щоб піти на такий вчинок для нашого часу треба немати ні дітей ні рідні ніякої на шиї. Треба заздалегідь підписати коли не собі так своїй карєрі смертного приговора. А на такі жертви не то що прокурор, а і зичайний смертний не завсігди піде. В Саратові перед тим, як ділу Колюбакіна дано було „надлежащій ход", весь суд було перевернуто міністром юстіції до гори дном. Кого змістили, кого перевели, а кого і просто протурили. Київському товаришу прокурора Григоровичу-Барському було велено подати в одставку за те тілько, що смів по обранню Проценка подати „особое мнѣніе", в котрому підчеркнув деякі виборчі шахрайства з боку правих. Придивляєш ся до життя нашого за останні часи і бачиш, що думська права ненароком може, а сказала устами своїх Аяксів Маркова і Шечкова велику правду — „По взбаламученному морю народного життя ще йде без сумніву велика мертва зибь, що загрожує державному кораблю".

Досить поверховно переглянути думську роботу за останні два-три місяці, щоб переконатись, що ся мертва „зыбь" захопила в свої обійми навіть думу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„В Тавричеському палаці ми почуваєм себе в нових умовах життя, але... всї вони кудись щезають, як тілько виходити з будинку Державної Думи“... — казав ще недавно великий трібун третьої Думи московський депутат Маклаков. На другий же день після сих надзвичайно голосних слів життє показало, що навіть помазані самим Столипіним на „неприкосновенность“ депутатську октябрісти так же легко тратять її, як і всякий инший російський горожанин, що має нещастє перебувати під надзвичайною охраною.

Деп. октябрист Годнів їхав по Калашнїковському проспекту і побачив як поліцай ударив по фізіономії якогось робітника. Годнів хотів припинити „незакономѣрный“ мордобой. Тодї калашниковська исполнительна власть приказала дворникам забрати в участок октябристську законодательну власть. Коли остання хотїла протестовати против нового „незакономѣрного“ вчинку калашниковського сатрапа, той „виразительно“ показав, що і її теж саме буде, що й робітникови. І тілько в участку після довгих переговорів Годневу удалось визволитись.

То, чим так обурювались всї депутати від крайньої лївої до крайньої правої у вчинку поліцейського аґента з Годневим, менш виразно, але в далеко більшім маштабі виявляєть ся і в відношенню власти исполнительної до власти законодательної взагалї в Росії.

За часи свого життя Дума провела вже 92 законопроєкти. Октябристи пишають ся такою роботоспособністю третього російського парлямента. Але не слїд навіть глибоко заглядати в думські матеряли, щоб дати справжню цїну тій роботї. Раз в думську фінансову комісію явивсь октябрист Ш. і почав читати доклад про налог на тютюн і сірники, в котрому розбирав урядовий законопроєкт і вносив в нього поправки. Коли-ж депутати придивились до папірця, в котрому докладчик приніс загорнутим свою коштовну працю, то прочитали чорним по білому на ньому написане: „Согласно вашей просьбѣ департамента министерства финансовъ препровождаетъ вамъ докладъ такой то“. Факт дуже цікавий і характерний для роботоспособної Думи. Октябристи і права остілько безсильні і так підлягають урядовим сферам, що навіть критиковати мінїстерских законопроєктів не рішають ся без департаментської підсказки. Для тих, хто близько стоїть до парляментських кругів третьої Думи не секрет, що не один Ш. користувавсь чиновничими роботами. І багато инших докладчиків — правих та з центру дозволяло собі парляментську критику тілько з цензурою і підсказкою їх превосходительства. Навіть так несподївана своїм „радикалїзмом“ промова

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

гр. Уварова з приводу безсмертного афорізму Коковцева — „слава Богу у насъ нѣтъ парламента“ — була сказана з „предварительною цензурою“ „самого“ Столипіна.

Увесь її лібералізм потрібен був Столипіну тілько на те, щоб збити трохи гонору свойому давньому недругови по кабінету і першому претендентови на премєрське крісло, а значить і першому його конкурентови — Коковцеву. Після сього недиво, коли Дума часто-густо бере навіть правіще від правительства. А коли-неколи і скочить в ліво трохи, так потім не надметь ся, як би краще вислужитись та спокутувати стару вину.

Ще за життя покійниці другої Думи чиновник „особыхъ порученій“, при міністрови внутрішних справ, а тепер депутат і думський кореспондент „Россіи“ Половцев мав необережність розголосити секрет свого патрона — „Правительству потрібна Дума, котра-б критикувала його закони зправа“. Зібрана відповідно виборчому рецепту т. мін. Крижановського, вона не сміє переходити границь опозиції його превосходительства. Дума в комісії одказує в асіґновці на флот по доволі таки ориґінальному мотиву — немов-би то теперішне морське міністерство нікуди негодить ся і йому неможна доручити збудування нового флота. Значить — коли міністерство буде нове — октябристи напевне дадуть на флот. Через скілька часу суспільство довідуєть ся про те, що теперішний морський міністр не владах з премєром. „Ларчикъ просто открывался“. Підіймаєть ся питання про асіґновку на Амурську жилізну дорогу. Октябристи знов „хороводяться“. І знов виявляєть ся, що міністр дорог не зовсім відповідає „планамъ и намѣреніямъ“ премєр-міністра Столипіна. Але кінчають ся кабінетські нелади і завсігди готова до послуг „оппозиція“ его превосходительства йде на зустріч бажанням уряду і асіґнує гроші на нову дорогу до Мукдена і Цусіми.

І за щоб Дума не взялась, в кінці кінців вийде тілько „одно удовольствіе“ і для їх високопревосходительства і для „опозиції“. Поставлено було на чергу питаннє про „винополію“, питаннє страшенно колюче як для уряду так і для дворянства. Бо усе наше панство в якій небудь мірі, а прикосновенно до споювання народу: то хліб поставляє для винокурень, то пиво гонить. Для уряду-ж се питаннє ще більше пекуче. Бо чверть бюджету державного вертить ся коло горілчаної монополії.

Коли заводилась у нас монополія, правительство декретувало свою реформу так, що се „единственное средство къ огра-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 15:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ниченію, въ интересахъ нравственности и народнаго здравія, злоупотребленія спиртными напитками и къ изъятію изъ употребленія съ найбольшимъ успѣхомъ напитковъ безусловно вредныхъ для народа". А вийшла в результаті одна челишовщина. Сей „ворог" алькоголїзму і ярий апологет тверезости, як виявилось, нажив собі цїлі мілїони на народнім пянстві і роспусті. Наше мінїстерство фінансів крім акцизу має що річного чистого доходу з горілчаної монополїї не більше не менше нїж 50 міл. карбованців. Розпрощатись з ними, некажучи вже про акциз горілчаний, було-б для нього рівносильно смерти теперішньої фінансової полїтики. Ось через що з горілчаних розмов в Думї поки що не виходило та й надалї не вийде нїчого иншого, окрім приємних для центра і начальства слово ізвержень.

Найбільше виразно показала себе третя Дума в справі аґрарній, — хоч ся справа майже нї одного прилюдного зібрання не відняла в неї. Як відомо в нашім третїм парляментї відбуваєть ся тепер той самий процес, який служить характеристикою для всїх західних парляментів в днї їх юности: в ньому йде перетвореннє скованого стадною дісціплїною табуна з скількома поводирями в полїтично свідомі партійні орґанїзації. Поки сей процес-метамерфоза не закінчить ся, лїдерська меньшість завсїгди держатиме в міцних руках величезну більшість парлямента. І третя Дума переживає сей процес. До кінця його ще дуже далеко. Бо більшість її, некажучи про селян і духовенство, а навіть панство — страшенно темна. В аґрарній справі диктатура лїдерів відіграла і відіграє тут значну ролю. Варто було рядовим депутатам хоч трохи проявити власну ініціативу як зараз же з лїдерської компанії несло ся грізне — цить!

Після перших же думських канїкул селяне-депутати почули, що над ними висить тяжкий обовязок в такій чи иншій формі підняти земельну справу в третїй Думі. І заходились складати свій земельний законопроєкт. Зо всїх аґрарних законопроєктів, які тодї почали ходити в Думі, найбільше їм припав до вподоби законопроєкт, що виходив з українських думських сфер. Була обрана всїми селянами Думи селянська земельна комісія, головою котрої одноголосно обрали саміж селяни одного з авторів того законопроєкту свящ. Ол. Трегубова з Київщини. Після скількох засїдань комісія обміркувала і приняла увесь той законопроєкт з дрібними тілько поправками. Селянство заворохобилось. Почались збиратись під ним підписи. Пани побачили, що тут не переливки. Крупенский кинувсь

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

просити аудієнції. А тим часом думали яким небудь робом збити ініціаторів з пантелику. Трегубова зпочатку потягли до київського митрополіта Флавіана. Потім післали до Пихна. Думські пани так твердо надіялись на авторітет Піхна, що скілька раз посилали до него Пихненка-Шульґіна, щоб спішив спасати панську шкуру. В клубі поміркованих було скликано зібраннє з селян і панів на „собесѣдованіе по аграрному вопросу". Але селяне прийшли, понюхали і пішли. Скількох селян послали до Столипіна. Той вичитав їм нотацію за крамольний законопрокет, заявивши, що правительство ніяким робом не допустить його. А тут як раз і труди Крупенского увінчались успіхом: була призначена аудієнція. Після неї частина селянства відбилась від аґрарників. Підписалось з 80-ти думських селян тілько 48 чоловік. Відбилось од гурту і думське духовенство. З ним пани зовсім не церемонились: Євлогія полякали тим, що його idée fixe — оддїлення Холмщини не будуть піддержувати і наказали йому здержувать попів. Духовенство взагалї лякали тим, що будуть голосувати проти запомоги йому з державних коштів, що Думу розженуть, а їх як крамольників позбавлять приходів. Поодинцї закликали до митрополитів і архієреїв і там всїлякими способами виганяли з бідних попиків крамольний дух. Але вигнати його було не так то легко. Бо думські і позадумські селяне знов його загонили з другого боку. Кінчилось діло тим, що попики од першого законопроєкту зріклись, а натомісць виробили другий — фінансовий, котрий по своїй сути оказав ся для панів ще страшнїйшим, ніж перший про примусове одібраннє панських земель. Знов пани заметушились. Знов Євлогій попав на цугундер. На сей раз його становище вже було не таке гарне, як перший раз. Не питавши у начальства броду, він зараня підписав другий законопроєкт про проґресивний налог на панські землї і разом з тим підюдив підписати його і майже все думське духовенство. Приходилось назад брати підписи — позорно відступити. І тут не так вже було совісно, як страшно всяких нарікань з боку селян-виборців. Але старий архирейський лозунг — „скачи враже як пан каже" — переміг. Після скількох розмов Євлогія з Столипіним і митрополитом Антонієм — духовенство з початку постановляє, що тепер було б „несвоевременно" вносити який би то не було земельний законопроєкт. Потім здіймає свої підписи з другого законопроєкту і нарештї знов потихенько підписує його в гуртї з деякими селянами і так же потихенько і од Євлогія і од думських лїдерів передає в президіум.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В результаті думських аґрарних передряг вийшло ось що. Селяне трохи зорґанізувались і почули в думських панах своїх ворогів. Духовенство своїм балансуваннєм ошую і одесную тяжко діскредітовало себе як в очах селян так і в очах панів. Селяне і пани стали дивитись на думських єреїв просто як на панських попихачів готових за тридцять серебреників продати не тілько своїх виборців, а і кого і що завгодно. Гучков, підчас обміркування Шмідтовської справи, отверто висловлює після сього свої погляди на думських єреїв:

— Боюсь, що думське духовенство буде голосувати за Шмідта, бо він їм нераз обіцяв жалуваннє вихлопотати! Се була заява навіть правдива, але занадто вже отверта — до цинїзма. Дехто з бувших тут єреїв, як напр. Трегубов, страшенно обурились проти „ганебного“ підозріння в продажности духовенства і в гарячих натхненних промовах протестували проти заяви октябристського лїдера. Фракція підтримала їх дужими оплесками і оваціями. На жаль життє скоро показало, що духовенство й справді здатне на такі мерзоти. Частина духовенства немов в потвердженнє слів Гучкова, подала голоси за Шмідта і сим приняла на себе пляму продажности. Бо нїхто, навіть крайня права не голосувала за кронштадським героєм з чистим серцем і щирими переконаннями в його правоті, а більше з тих чи инших міркувань.

Можна зараня сказати, яка доля чекає земельні законопроєкти селян і частини духовенства. Їх поставлять на чергу „по вопросу о направленіи“, зразу ж ґільотинують дебати і здадуть в комісію. І там їм, як кажуть селяне, „жаба цицьки дасть“. Щоб притягнути до себе думських селян, правительство видасть їм жалуваннє по 3600 карб. на рік. Столипін і Гучков наговорять їм купу гарних слів, умовлять мужичків не дуже настоювати на тому, щоб аґрарні справи швидче з комісії повернулись і діло скінчить ся так, як того треба його превосходительству і його „опозіції“. Тай більшість думського селянства теж мабуть буде задоволена таким кінцем. Бо серед нашого демоса, некультурности його ради, в сьому нічого гріха таїти, свідомість економічних інтересів роботящого люду взагалї ще не пустила коріння, а особливо серед тих панських ставлеників, яких ми бачимо в третій Думі. Особистий еґоїзм, думка про те, що на 3600 карб. щорічного жалування він зможе більш землї придбати, ніж тоді коли йому дасть народ при широкій аґрарній реформі, поборе в нього всяке бажаннє одстоювати свої законопроєкти. І ті самі Андрійчуки, котрі досить нечленораз-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дільно ґвалтують з трібуни про потреби селянські тепер, будуть мовчки сидіти в фракціях — коли доведеть ся отам обмірковувати питаннє — чи варто ставити ті законопроєкти зараз на чергу денну і чи слід обмірковувати земельну справу в Думі зараз чи може краще на далї її одставити.

Гірка, тяжко гірка правда, але її нікуди не сховаєш.

Дрібненькі інтріжки, залякування, клоунські вибрики і травля лївих — ось чим характеризувалась діяльність третедумських законодавців до останнього часу. Ті „гори“ роботи, на котрі звичайно показують оборонці третьої Думи — не більше нї менше як продукти недомислія Крупенских, Бобринских і т. п. Немаючи сил на те, щоб внести без чиновної запомоги що небудь своє, вони багато часу тратять на те, щоб перевернути і пережавкати департаментський матеріал, та ще на провал проґресівних поправок. В сьому одному вони завсїгди солїдарні і певні в своїх силах. Не так давно в клубі київських націоналїстів Шульґін заявив, що в більшости третьої Думи є одна тактика — робити на злість проґресівним елементам Думи. Навіть ту здавалось би каторжну роботу, яку проробив Алєксеєнко з своєю бюджетною комісією, достославний центр і права звели до нуля. Як відомо — думські фінансїсти урізали державні росходи на девятьдесять мілїонів і побільшили доходи на скілька десятків мілїонів, щоб звести в нашому бюджеті кінцї з кінцями. В тих девятьдесять мілїонів попала тілько невеличка частина таких видатків, яких урядові фінансїсти немали думки оддавати на думську вівісекцію. Всеж инше було зарання підігнано так, щоб і „вовк був ситий і кози були цїлї“. Нарочито прибільшувались видатки, щоб Дума мала на чому проявить свою опозицийність. І так же нарочито зменшувались прибутки, щоб потім показати, як то гарно стоять наші фінанси, коли справжний дохід перевишає навіть „исчисленный“ по державному роспису. Можно зарання сказати, що та частина урізаного з росходів, котра зарання не була „обречена на съѣденіе Думы“, буде повернута октябристами відповідним департаментам в другій формі. Такої думки тримають ся тепер принаймнї деякі з думських фінансистів після переговорів з відповідними канцеляріями.

Одною з надзвичайно характерних рис мертвої зиби, що так скувала наше житє і найбільше виразно дає себе відчувати і в думських кругах — гра в патріотичні жмурки. Наші праві, немаючи в запасі нічого путнього в полїтичній грі, з поконвіку ходили з бубен — з істино руського патріотизму. Патріотизм

Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

для них було надзвичайно широкою і героїчною одежою, в котрій вони сподівались укутати всї свої фізічні і духовні дефекти і уродства. Патріотизм був настілько доходною статєю, що його навіть часом починали проповідувать ґазети і люде безперечно проґресивні, щоб тілько не одпугнуть від своїх гуртів, від своїх прилавків потрібних ім адептів. У них він правда приймав форми „здорового національного еґоїзму". Так було всюди в часи глухої реакції. Так було у нас в 70—80-х роках. Так сталось і тепер підчас третьої Думи. З патріотизму наші октябристи не хотїли давати на флот, а дали на Амурську дорогу. З патріотизму вони купно з правими почали травить Фінляндію і Кавказ, а тепер цїлюють ся з Дмовським і К°, на котрих ще не так давно теж з патріотизму вішали собак. З патріотизму мабуть праві і центр тепер потихенько вимагають від міністерства, щоб депутатам було призначено постійне жалуваннє хоч не в таких розмірах як членам Державної Ради, так в трохи побільшеному ніж тепер. З патріотизму Гучков „підставив свиню" Мілюкову, утворивши під самим носом останнього свою комісію по народній обороні.

Ся епідемія патріотизму на стілько дуже опанувала суспільством, що під кінець патріотичні рулади почали виспівувать навіть такі патентовані „лїберали", як Мілюков і Струве. Перший в своїх безконечно довгих промовах заспівав про національний еґоїм, другий з статї „Великая Россія" ширше пояснив, в чому має буть виявлятись зараз той здоровий націоналїзм. „Великая Россія" добродія Струве викликала в печаті цїлу бурю. В свій час сей мірнообновленчеський Магомет так декретував свою нову волю: „для созданія Великой Россіи есть одинъ только путь: направить всѣ силы на ту область, которая дѣйствительно доступна реальному вліянію русской культуры. Эта область — весь бассейнъ Чернаго моря, т. е. всѣ европейскія и азіатскія страны, „выходящія" къ Черному морю". Увесь „секрет красоти" мирнообновлончеської „Великої Росії" лежить в перенесенню „центра тяжести" нашої внутрішньої і „внѣшней" полїтики з далекого на ближнїй славянський схід, а найблизше — на південь Росії. „Здѣсь для нашего неоспоримого хозяйственнаго и экономическаго господства есть настоящій базисъ: люди, каменный уголь и желѣзо. На этомъ реальномъ базисѣ—и только на немъ—неустанною культурною роботою, которою во всѣхъ направленіяхъ должна быть поддержана государствомъ, можетъ быть создана эконоимчески Великая Россія... Нашъ югъ долженъ излучать по всей Россіи богатство и трудовую

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

энергію!..“ І скілька раз підряд підчеркнувши, що джерело сили „Великої Росії“ побереже Чорного моря, пан Струве з сього погляду аналізує і національне питаннє теперішньої поки що невеликої Росії. „Если вѣрно, что проблема Великой Россіи сводится къ нашему хозяйственному „расширенію“ въ бассейнѣ Чорного моря, то для осуществленія этой задачѣ и для хозяйственнаго подъема Россіи евреи представляють элементъ весьма цѣнный. Въ томъ экономическомъ завоеваніи Ближняго Востока, безъ котораго не можетъ быть создано Великой Россіи, преданные русской государственности и привязаны къ русской культурѣ евреи прямо незамѣнимы въ качествѣ піонеровъ и посредниковъ. Такимъ образомъ, намъ, ради Великой Россіи, нужно создать такихъ евреевъ и широко ими пользоваться. Очевидно, что единственнымъ способомъ для этого является послѣдовательное и лойяльное осуществленіе „эмансипаціи“ евреевъ“. Переходячи до другого найбільш пекучого після єврейського — питання польського, Струве і тут отверто і щиро висловлює заповідні думки і погляди російських націоналистів: „Опираясь на экономическую прикрѣпленность Польши къ Россіи, мы должны воспользоваться ея принадлежностью къ имперіи для этого, чтобы черезъ нее скрѣпить наши естественныя связи съ славянствомъ вообще и западнымъ въ частности. Польская политика должна служить нашему сближенію съ Австріей, которая теперь является по преимуществу державой славянской. Либеральная польская политика въ огромной степени создасть, впервые въ исторіи, моральную связь между нами и Австріей какъ государствомъ“.

Яб не хотів загадувати вперед і казати, що се „исповѣданіе вѣры“ бувшого редактора „Освобожденія“ стане проспектом політики російських проґресивних націоналістів в найблизчий час. Я не зовсім певен і в тому, що політика теперішнього міністра заграничних справ, як казали та й тепер ще балакають в петербурзьких кругах, є не більше не менше як реальне „осуществленіе“ основних думок з статї Струве. Але я певен в одному, що один із видатнійших російських публіцистів, як по силї пера, так і по своїй щирости і добропорядочности, чутко схопив найголовнійший нерв теперішнього центру і поводженя російського житя — проґресивних політиків. В його погляді для нас найцікавіщим зо всьої статї, на славянський мир, на чорноморське побереже і його „людей, каменный уголь и желѣзо“, на Євреїв і Поляків, як на дуже гарний матерял для збудовання „Великой Россіи“, вилилась уся сучасна і економічна, і національна проґрама провідників проґресистів,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

котрим безпечно в найблизший час доведеть ся керувати Росією.

Я думаю, що всякий, хто хоч трохи слідив за подіями останніх днів не потребує від мене в доказ моїх слів „знаменія съ неба". Промови в Думі по славянському питанню Ізвольського, що визвали надзвичайні овації як центра так і мірнообновленців з кадетами і навіть трудовиків, промови на ту-ж тему Мілюкова' приїзд в Петербург Крамаржа, Грибаря і Глібовицького і переміна в відносинах октябристів і мирнообновленців до польського питання служать як найкращим доказом справедливости моїх слів. Надзвичайно цікавий тут особливо славянський пасаж в Петербурзі. Уся комедія з славянським зїздом і привитаннєм гостей була задумана нововременськими „братьями-славянами". Але не вважаючи на се, живу участь взяли в ній таки безперечно широ-проґресивні люде, як Ковалевський Макс. М., П. Н. Мілюков і ин. люде, що не могли незнати ні про недавні філіпіки Крамаржа в віденському парляменті проти російського освободительного руху, ні про те, що з Грибарем бореть ся проґресивне суспільство словинського народу, ні навіть про те, що російським охранним субсідієфілам — хоч би й з Словян, місце не в порядному товаристві, а в „Русскому Собраніи" або в Дубровінському союзі. Вони не могли не бачити, що нововременського вовка як не годуй красними словами про рівність, братерство і культурне єднання Славян, а він все-ж таки в Суворинську охранку втече, що ті люде, на національнім прапорі котрих червоним по чорному написано — „дави ближняго твоего пока пищит" — не в силах переродитись в один-два дні, як чудесно переродив ся євангельский Нікодим. Вони не могли не бачити, як „Нов. Время" що-дня навіть в „славянську неділю" на перших сторінках в угоду Полякам травило Українців і продавало їх польській шляхті гуртом і в розницю за підтримку в Галичині польськими маґнатами галицьких „истинно-русскихъ людей", а на останніх в угоду уряду і нашим „истинно-русскимъ" цькувало російською поліцією і чиновниками „братьевъ-славянъ" з російської вже Польші. І все-ж таки сиділи скілька день, слухали Крамаржа і Грибаря, лаяли Глібовицького, Красовського, Філевича і Вергуна за українофільство, пили шампанське, лили потоки красних слів і солоних сліз — одним словом робили те, що треба було робити відповідно рецепту казенно-ліберального патріотизма, щоб на ґрунті славянства, з славянських народів збудувати нову візантійско-німецьку, охранно-благонамірену Росію.

Generated on 2015-07-19 08:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

БІБЛЇОҐРАФІЯ.

Записки Українського Наукового Товариства в Київі. Книга перша, 1908. Ст. 162.

Поява „Записок Українського Наукового Товариства“, першого на Вкраїні російській наукового орґану, писаного українською мовою, має величезне, симптоматичне значіннє. Їх появу саме тепер треба витати тим більше, що вони, бодай хоч почасти, можуть заступати брак катедр українознавства на наших університетах. Болюче відчута, особливо останнїми роками, потреба університетських катедр з українознавства спонукала українське студенство до боротьби за їх утвореннє. Ся боротьба, як відомо, не дала й доси поки що великих позитивних наслїдків. Сталих катедр з українознавства, навіть з російською викладовою мовою, ми не маємо, а поодинокі приватні курси забороняє представник центральної влади — мінїстерство народньої освіти. А потреба ся не зменшила ся нї трохи. І утвореннє „Українського Наукового Товариства в Київі“ з його публичними засїданнями, читаннєм рефератів, улаштованнєм викладів хоч почасти і в дуже малій мірі, а вже ж сю потребу задовольняють. Та особливо широку сферу впливу матимуть, очевидно, наукові публїкації Товариства, в першій мірі його орґан — „Записки“. В українській пресї багато було уміщено жалів та нарікань на те, як тяжко Українцям знайомити ся з своєю історією, лїтературою, мовою і т. д. Взагалї наше громадянство забагато любить скаржити ся, замало — робити, а що найгірше, замало вміє хотїти. Пригадаємо собі тільки, як мало передплачують ся на Вкраїнї російській „Записки Наукового Товариства імени Шевченка“, котрі дали й зараз дають найбільшу поживу всїм отим жаждущим; пригадаємо, як мало йдуть инші публїкації Товариства, навіть такі, як українська „Історична бібліотека“, що повинні б мати як найширші круги читачів. Тепер всї „хто дуже бажав, та не міг, бо трудно було“, мають в „Записках Українського Наукового Товариства в Київі“ огнище української наукової думки ближче до себе. Тепер „трудностей“, якихось „непреборимих перешкод“ вже немає. Будемо сподївати ся, що „Записки“ київські знайдуть собі ширші круги передплатників та читачів, будемо сподївати ся, що зацікавленнє „Записками“ виробить помалу серед більшого кругу українського громадянства навичку до серіозного наукового читання, а тим самим примусить його познайомити ся близше й пильнїйше з „Заапискамн Наукового Товариства імени Шевченка“, тим більше, що без знайомости з останнїми неможлива хоч скільки небудь докладна знайомість з поступами українознавства.

А „Записки Українського Наукового Товариства в Київі“ безперечно можуть змістом своїм викликати живе зацікавленнє ширших кругів українського громадянства.

Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Насамперед маємо дві статї проф. Мих. Грушевського. В першій, вступній оповідає він про Українське Наукове Товариство, його внутрішню орґанізацію й діяльність. Друга статя — історична розвідка під заголовком „Господарство польського маґната на Задніпровю перед Хмельниччиною". Ся цікава розвідка торкаєть ся соціально-економічної сторони історії східної України передреволюційної доби, сливе що зовсім невідомої та не обробленої. Заразом дає вона прегарну фактичну ілюстрацію до облудних тверджень польської історіоґрафії, ніби то Поляки виконали в східній Україні велику культурну місію, й показує, що справа стояла цілком навпаки, що перетвореннє диких степів східної України в культурну країну було ділом українського народу, тих хлопів, що тікали сюди від польського панщизняного ярма.

Велика більшість розвідок, уміщених в першій книзї „Записок" доторкаєть ся історії української літератури та української мови. Се й зрозуміло, бо сї дві области українознавства находять ся зараз в найбільше занедбалому станї, тим часом як потреба в їх розробленню дуже пекуча й нагальна. Адже ми й досї, опріче курсу Ом. Огоновського, не тільки не маємо загального наукового курсу історії української літератури, що обхоплював би її цілість від часів Київської держави аж до наших днів, але навіть нам не ясно ще, „що треба досліджувати" на сім полї. З сього боку дуже цікавий уміщений в „Записках" доклад проф. Перетца „Найближчі завдання вивчення історії української літератури", читаний на першому засїданню фільольоґічної секції Товариства. Проф. Перетц, що сам чимало трудив ся над досліджуваннєм історії української літератури й инших до працї над нею заохотив, показує, що треба зробити в справі вивчення історії української літератури, головно середнїх часів, й ставить конкретні дезідерати. Звертає на себе також увагу цікава розвідка д. Івана Огієнка під заголовком „Історія української граматичної термінольоґії", котра служить ніби продовженнєм та доповненнєм до його наукової розвідки „Огляд українського язикознавства", що друкувала ся в „Записках Наукового Торариства імени Шевченка", а потім вийшла окремо, й більше популярного реферату — „Українська граматична література". Не дивлячи ся на відносну сухість теми, розвідка написана живо й легко читаєть ся. Поява в можливо більшій кількости розвідок, подібних до розвідки д. Є. Тимченка — „Причинки до української діалектольоґії", і наукове вивченнє усїх українських діялектів, найкраще допоможуть нам раз на завше побороти шкідливі для буйного розвитку української мови погляди тих, хто не хоче в поглядах на українську мову та її розвиток виходити поза межи вузенького обрію „своєї присадкуватої дзвіннички". Д. Борис Грінченко в своїй розвідцї „Пісня про Дорошенка й Сагайдачного" силкуєть ся встановити ґенезу пісні й вияснити справу з гумористичним її епізодом про Сагайдачного, що проміняв жінку. В розвідцї „Нові матеріали до біоґрафії Костомарова" д. Ол. Грушевський подає між иншим цікаві уваги про зародженнє та характеристичні риси укра-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

їнського славянофільства, що так ріжнили його від славянофільства московського. Спеціяльною статею д ра Галіна — „Про сімуляції в хірурґії“ та „Хронікою“ вичерпуєть ся зміст першої книги „Записок Українського Наукового Товариства в Київі“.

Мик. Залїзняк.

Твори Степана Руданського. У Львові, 1908. Накладом Наук. Тов. ім. Шевченка. *Т. I.* Ст. 192, 16⁰. Ціна 1 кор. *Т. II.* Ст. 278, 16⁰. Ціна 1·50 кор. *Т. III.* Ст. 180, 16⁰. Ціна 1 кор.

Не підлягає сумнївови, що С. Руданський належить до дуже популярних і дуже люблених поетів серед широких кругів нашої суспільности, але ледви якому поетови повело ся так, як йому. Він помер майже невідомий нікому, бо за його житя надруковано ледви шість пєс із його богатого репертуару! А тимчасом була се людина незвичайно щира, роботяча і наскрізь перенята ідеєю невсипучої праці для свого рідного народа. Чиж не міг проймати його нестерпний біль, коли бачив, що не може виказати ся наглядними результатами тої праці? Такий стан тягнув ся ще й кілька літ по смерти автора. Пролом у сім напрямі зробила ще д. О. Косачева, видавши в 1880 р. першу збірку, хоч і не велику, його віршів. Від того часу не проминув рік, щоби яких віршів С. Руданського не передруковано і не пускано у ріжні верстви нашого народа. Почали помалу відшукувати ся його рукописи, уважані за пропащі, а найбільшу пайку їх відкрив проф. А. Кримський і по части сам оголосив, почасти дав кому иншому до оголошеня. Опублікованєм поетичної спадщини заняло ся Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові і протягом 1895—1903 оголосило її у сімох досить показних томиках малого формату. Твори сї друковано в міру віднайденя рукописів, тому не диво, що не введено до них систематики — найлїпше хронольоґічної, що тепер загально принята в таких виданях, — а що звертано при тім увагу на користовуванє виданєм широких верств, то ладжено його по можности як найпопулярнїйше. Поки одначе видано остатнї томики, перші почали вечерпувати ся. Супроти того постановила фільольоґічна секція Наук. Тов. ім. Шевченка приступити до повного і науково-критичного виданя творів С. Рудянського, а працю сю поручила проф. А. Кримському, який підняв ся її. Коли одначе се виданє почало занадто протягати ся, а публїка домагала ся зі всїх боків писань С. Руданського, постановив Виділ Наукового Товариства ім. Шевченка в 1907 р. передрукувати перші чотири томи без усяких змін для популярного ужитку, не преюдикуючи тим у нїчім критичного виданя. Таким чином появили ся перед нами уже три перші томики творів С. Руданського, а незадовго вийде й четвертий. Велика їх ріжнородність, веселий гумор і легкий дотеп більшости пєс, а попри те мелянхолїйність і сентїментальність лїричних пісень та національна свідомість в історичних поемах, проста народня мова і близкість народнього світогляду — отсе прикмети, які роблять популярним імя поета в широких верствах та доводять до того, що деякі з тих пєс стають загальнонародним

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

добром і були вже приклади, що деякі видавці народніх пісень втягали в свої збірники пєси С. Руданського, як народні. Такий факт може послужити найбільшою надгородою кождому поетови, жаль тілько, що авторови не довело ся дожить його. Надіємо ся, що кожда сільська бібліотека набуде собі сї маленькі томики в комплєті тим більше, що ціна їх дуже приступна. *В. Гнатюк.*

Ivan Franko. *Haličské obrázky.* Z růsinského originálu přeložil se svolením autorovym Jar. V. Burian. Uvod napsal Adolf Černy. V Praze. Nákladem J. Otty. 1907. Světová knihovna Č. 527—528 16⁰. Стр. XIX+172.

Від 1897 року виходить у Празї накладом фірми „Й. Отти" а під редакцією Ярослава Квапіля (балєтристична частина) і др. зд. В. Тоболька (наукова частина) 20-сотикова бібліотека під назвою „Světová Knihovna". Доси випустила редакція поверх 600 чисел. У 1898 роцї появили ся в згаданій бібліотечцї в память 25-лїтнього ювилею Івана Франка два його твори: оповіданнє „Boa constrictor" (Boa constrictor. Povidka. Autor. překlad z maloruštiny od Fr. Hlaváčka. Č. 28—29, ст. 123) і драма „Украдене щастє" (Ukradené stesti. Drama ze zivota maloruského. Prel. Iar. Rozvoda. C. 96, ст. 96). В 1906 р. удостоїли ся перекладу Тереси Турнерової новелї Ольги Кобилянської. „veliké básniřky s drobounkým, ale jistým klicem k dusim a srdcim lidským v ruce". В збірочку „Maloruske novely" увійшли: „Битва" (Bitva), „Природа" (Priroda) і „Некультурна" (Nekulturni).

В 50-ті роковини вродин Івана Франка надрукувала „Světová Knihovna" томик його новель п. з. „Haličské obrázky", на який зложили ся: „Два приятелї" (Dva přátelé), „Історія моєї сїчкарнї" (Historie mé řezačky), „Яндруси" (Den ze života Ivovskych uličnikův), „Гава" (Hava) і „Панталаха" (Pantalacha). Вправдї Буріян пише, що перекладав твори Франка „z rusinského originálu", але з порівнаня перекладу з ориґіналом виходить, що так воно не є: переклад Буріана зладжений на основі польського перекладу, що вийшов у Львові (1897) п. з. „Obrazki galicyjskie". На се показують ті самі пропуски, скороченя і дрібні зміни (пр. пропущений кінець роздїлу VI „Яндруси" — „Jeden dzień z życia ulicznikóv lwowskich" і т. д.) в чеськім перекладї, що й у польськім, а також і той самий вибір новель.

Зрештою переклад Буріяна старанний і написаний гарною чеською мовою. До перекладу долучено дуже теплу статейку Адольфа Чорного про нашого поета. Іван Франко — пише Черні — „як оповідач єсть вірним портретистом галицько-руського житя і оборонцем прав усїх давлених і кривджених. У піснї єсть поетом протесту, сили і свободи. В цїлій своїй творчости єсть артистом сильним і енерґічним та творить у своїй лїтературі епоху. Як учений єсть одним із головних стовпів української етноґрафії, лїтературної історії й фільольоґії. Як публїцист єсть завзятим і непохитним борцем за людські та національні права свого народу — і нев-

Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

благаним противником всякої реакції і насильства. Як людина єсть чоловіком щирим, правдомовним, поступовим і непідкупним".

Мих. Мочульський.

Павло Бородаєвський. *Як розвести на піску сосновий бір.* № 53, стор. 36, ціна 10 коп.

Василь Доманицький. *Товариські крамниці* (Потребительські товариства). Видання друге, виправлене, № 39, стор. 45, ціна 6 коп.

Обидві сї книжечки видало Перербурґське Добродійне Товариство. У першій з них дає поради людина, очевидно добре досвідчена, як повернути ті величезні обшири пісків, що облогом лежать трохи не в кожній українській ґубернії, не приносячи жадної користи, на добро людське. Та хоч книжечку сю написано дуже просто й популярно, хоч тут росказано про найменшу дрібницю, починаючи з того як заготовляти соснове насіння й кінчаючи тим, де саме можна роздобути готових живців, але навряд щоб ся книжечка допомогла людям повернути ті піски собі на користь, бо для того, щоб завести бір, немало треба покласти праці і згаяти часу, особливо коли почати самому марудитись з живцями — самому їх викохувати. Де той вільний час візьметь ся у нашого селянина, коли починаючи з раньої весни і ціле літо й осінь він і його семя мусять дбати тільки про те, щоб заробити сякий такий гріш на оплатки та на прохарчуваннє? Чи до бору тут йому! От через віщо нам здаєть ся книжечка ся мало користна з практичного боку: у селян немає часу марудитись з борами. Правда, автор радить розводити бір громадою і каже, що „громаді посадити 20—30 десятин сосни що-річно — пусте діло". Але ж не знаємо на скільки воно може бути „пусте" з причин, про які згадано вище. „40—50 год тому назад, за часів воєних поселеній", про які згадує автор, може тоді й було се пустим ділом, особливо коли се робилось може урядовим коштом, але зараз не ті часи, і дикі пісчані простори обернути в культурні се під силу тільки, нам здаєть ся, більшій орґанізації, хиба земству або-що, а не голій та голодній громаді.

На скільки перша книжка мало практична, на стільки друга цілком користна, бо навчає людей, як заводити кооперації, як гуртовати ся для спільної праці хоч би в такій не широкій сфері, як товариські крамниці. Кооперації останніх часів показали, який се чудовий фактор задля заохочення мас до самодіяльности, до орґанізації. Але всеж таки нам здаєть ся, що і в сій справі не можна обійти ся без інтеліґента, який би направив тих селян, що бажали б завести крамницю, на праву путь. Проте колиб навіть ся книжечка попавши до рук селян і не привела б зразу до практичних наслідків, через брак орґанізатора, то всеж таки вона простим та гарним своїм викладом зможе порушити у людей деякі думки в кооперативному напрямку, а через се не можна не вважати сю книжечку за цілком користну. Друге виданнє її за короткий час теж рекомендує її з сього боку, а через те і ми охоче радимо сю книжечку на села.

Гр. Сьогобочній.

Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Протоколы конференціи россійскихъ національно-соціалистическихъ партій (16—20 апрѣля 1907 г.). Видавництво „Сеймъ". СПБ., 1908, стор. 151, ціна 60 коп.

...„ Сей зїзд... матиме історичне значіннє навіть тоді, коли за сим разом не буде осягнено позитивних наслїдків, у виді певних обовязкових умов поміж партіями. Значіннє його в тому, що на ньому вперше в Росії збирають ся соціалїстичні партії для того, щоб обміркувати шляхи та засоби для розвязання найбільш пекучого питання сучасної соціалїстичної думки й практики — питання національного"...

Ся, на око цїлком скромна, заява — вона належить д. Гайдарову, який з доручення Ц. К. П. С.-Р. одкрив зїзд — в дійсности все-таки виявляєть ся занадто голосною. То правда, що на сю конференцію „вперше в Росії зібрали ся соціалїстичні партії" для обміркування національної проблєми, але які власне партії? Білоруська Громада, Грузинська Партія Соціалїстів-Федералїстів, Дашнакцутюн (Вірменська Революційна партія), Єврейська Соціалїстична Робітнича партія („Серп"), революційна фракція P.P.S. та Партія С.-Р., — ось і всї соціалїстичні орґанізації, що прислали своїх делеґатів на конференцію. Як відомо, „удѣльный вѣсъ" поіменованих орґанїзацій нї абсолютно, нї відносно до инших соціалїстичних орґанїзацій відповідних національностей не дуже великий, отже заява про „історичне значіннє" тут нїби-то й не зовсїм до речи.

Инша річ, коли-б ініціатори конференції були подбали про те, щоб у нїй взяли участь усї або, принаймнї, головнїйші національно-соціалїстичні орґанїзації Росії. З сього боку не можна не згодити ся з представником від т. з. „Лївиці" P.P.S., д. Валєцким, який замісць приїхати на конференцію прислав такого листа:

...„Скликана Вами конференція багато виграла-б від участи в нїй *всїх* великих соціалїстичних партій і течій, істнуючих серед ріжних національностей Росії. Виключаючи-ж a priori всї соціалдемократичні партії, Ви основуєте ся на клясіфікації партій, не звязаній по сути з їх поглядами на національне питаннє, а через те позбавляєте конференцію того інтересу, якого вона мала-б при спільнім обміркуванню сього питиння представниками всїх ідейних течій в соціалїзмі. Я глибоко переконаний, що конференція в справі національного питання при участи *всїх* партій... була-б значно кориснїшою (навіть) з погляду завдань, намічених їй її орґанїзаторами" (ст. 161).

Невдалий склад конференції, як того й треба було сподївати ся, фатально відбив ся як на цїлім ходї її праць — на докладах та дебатах, — так і на наслїдках, які вона лишила по собі — себ-то на резолюціях. Перші без винятку провадили ся в яскраво-ідеалїстичнім тонї, оратори виходили не з „сущаго", а з „должнаго", і арґументація в 99 випадках із 100 висїла в повітрі. Так, в докладї д. Гайдарова „Соціалїзм і національне питаннє" нї словом не згадуєть ся про взаємний стосунок між національним поневоленнєм і становищем продукційних сил поневоленої нації, з одного боку,

Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

й між становищем продукційних сил та здійсненнєм соціалїстичного ідеалу — з другого. Марно було-б шукати наукової постановки національного питання й в дебатах з приводу свого докладу, коли поминути несміливу спробу д. Самойлова (ст. 19). За те і в докладї і в дебатах знайдеть ся „великих слів велика сила“ про космополїтізм і націоналїзм, про „пануваннє людського прінціпу над звірячим“, про шовінїзм etc, etc. Доклад д. Лозова, „Про оборону прав національних меншостей“ міг-би мати певне значіннє, коли-б не його повна прінціпіяльна невидержаність. Суть докладу зводить ся ось до чого. Всї губернії Росії подїляють ся на три катеґорії. До 1-ої катеґорії належать ті губернії, в яких одна пануюча національність займає не менше 90%, вся-ж решта разом — не більше 10%. До другої катеґорії належать ті ґубернії, де пануючій національности належить від 50—90% людности. До третьої катеґорії належать ті ґубернії, де жадна національність не має обсолютної більшости — 50 або більш %. В ґуберніях першої та третьої катеґорій відбувають ся звичайні пропорціональні вибори. Що-ж до другої катеґорії, то кожна ґубернія сієї катеґорії подїляєть ся на дві виборчі округи — на округу пануючої національности й на округу національних меншостей. В серединї кожної округи вибори відбувають ся на підставі пропорціональної системи. Прінціпіяльна невидержаність сього проєкту настільки очевидна, що навіть самі участники конференції помітили се й зазначили де-які „несообразности“. Було вказано, що проєкт заводить зміни тільки однієї катеґорії ґуберній, залишаючи status quo по всїх инших (Гайдаров). Було тако-ж указано, що проєкт боронить тільки інтереси сумованих, компактних меншостей, справжнї-ж національні меншости лишають ся й надалї без жадних ґарантій (Сидоров). Але курйознїше всього те, що нїхто з опонентів (докладчикови сам Бог простить) не помітив, у яке становище поставив їх доклад: адже в проґрамах кожної з присутнїх на конференції орґанїзацій є пункт про найширше право самовизначення для всїх націй, — яку-ж рацію мають зараз спеціальні дебати про таке чистопрактичне питаннє, як ґарантія прав меншости під час парляментських виборів? Третій доклад прочитав д. Борисов на тему „Теріторіяльна й національна автономія“. Нїчого нового для тих, хто мав нагоду познайомити ся з серповською лїтературою (збірники „Возрожденіе“ та „Серп“), докладчик не сказав. Ті самі арґументи, ті самі тезіси, та сама проґрама. Та й взагалї — треба сказати правду — нїхто з докладчиків у прінціпіяльних питаннях [1]) не сказав нїчого такого, що вже давно не було-б відомо з тієї серповської лїтератури. Виникає питаннє: чи варто було відривити людей від щоденної

[1]) Характерна деталь: докладчиками *у всїх прінціпіяльних питаннях* виступали *виключно* члени Єврейської Соціалїстичної Робітничої Партії, які одночасно являють ся тако-ж співробітниками серповських видань (д д. Гайдаров, Борисов). І тільки в справах практичних докладчиками виступали члени инших орґанїзацій (д. Андрієв — „Про аґрарне питаннє в Грузії, д. Михайлов — „Доклад Грузинської Партії Соціалїстів-Федералїстів“, д. Тюн — „Про історію й сучасне становище партії „Дашнакцутюн“ і т. д.).

Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

праці на місцях, кілька день тримати їх під дамокловим мечем „провалу“, тюрми та инших майже неминучих попутчиків нелєгального істнування, щоб сказати їм точнісінько те саме, що вони за $1^1/_2$—2 карбованці легко могли-б купити в першій-ліпшій книгарні й з однаковим успіхом прочитати в себе в-дома? При всій нашій повазі до серповської літерстури мусимо одначе сказати: воїстину не варто було огород городити.

Конференція, між иншим, постановила скликати зїзди в справі національного питання періодично, не менше, як раз на рік. Охоче вітаючи сей добрий і корисний замір, ми про те не можемо ще раз не звернути уваги тих, „кому сіє вєдать надлєжіт“, на пораду д. Валєцкого. Не фільтрацією свого складу, не байдужістю або ворожнечею до чужих поглядів, а найширшою толєрантністю й політикою широко відчинених дверей для кожної щиро-національної та щиро-соціалістичної течії — конференція зробить свої засідання історичним фактом в життю російських націй. *М. Гехтер.*

КНИЖКИ НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. Вип. I. Р. 1908. Ч. 33. Справозданє за рік 1907. Львів, 1908. Ст. 44,8⁰. Ціна 1 кор.

Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. Вип. II. Р. 1908. Ч. 34. Справозданє за місяці: січень—цвітень. Львів, 1908. Ст., 24,8⁰. Ціна 30 сот.

Надгробні хрести на Україні. Написав Кость Широцький. (Відбитка з „Записок“, т. LXXXII. Львів, 1908. Ст. 20+6 табл., 8⁰. Ціна 60 сот.

Нові матеріяли до історії українського вертепа. Подав др. Іван Франко (Відбитка з „Записок“, т. LXXXII). Львів, 1907. Ст. 24, 8⁰. Ціна 50 сот.

Проєкт правописи Івана Жуківського на зїзді „руських учених“. Подав Мих. Возняк (Відбитка з „Записок“, т. LXXXII). Львів, 1908. Ст. 36, 8⁰. Ціна 70 сот.

Польські конспірації серед руських питомців і духовенства в Галичині в рр. 1831—1846. Студія дра Кир. Студинського. (Відбитка з „Записок“, т. LXXX і LXXXII). Львів, 1907. Ст. 148, 8⁰. Ціна 3·00 кор.

Генрік Ібзен. *Нора*. Драма на 3 дії. Переклад М. Загірньої. Київ 1908. Ціна 30 коп.

Опись музея Ставропигійскаго Института во Львовѣ. По порученію Совѣта составилъ И. С. Свѣнцицкій. Львовъ, 1908. Ст. 248, 8⁰. Ціна 2 кор.

И. Галантъ. *Къ исторіи Уманской рѣзни 1768 года.* Матеріалы и изслѣдованія по исторіи Евреевъ въ Польшѣ и юго-западной Россіи. Выпускъ I-й. Київ, 1908 р. Ц. 20 коп.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-19 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001505004
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google